

SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI

RESPUBLIKA ILMIY-USLUBIY JURNALI

«BEST PUBLICATION»

Ilmiy-tadqiqotlar markazi ©

*“SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI”
ILMIY-USLUBIY JURNALI*

MATERIALLARI TO'PLAMI

13-OKTYABR, 2019-YIL

2-JILD, 4-SON

O'ZBEKISTON

2019

"SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI" mualliflar va o'qituvchilarga o'quv amaliyoti va boshqa sohalarda o'z ilmiy maqolalarini nashr etish imkoniyatini beradi. "SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI" jurnali uch oyda bir marta ko'rib chiqiladigan ochiq kirish jurnalidir. Jurnal axloqiy ochiq nashr etikasi va amaliyotiga amal qiladi. Nashr qilish uchun qabul qilingan barcha maqolalar, uslubiy qo'llanmalar va metodik tavsiyalar ikki tomonlama ko'rib chiqish jarayonidan o'tadi. Jurnal konstruktivizm, hamkorlik, yaxlitlik, aks ettirish va so'rovga asoslangan o'qitish hamda o'qitishning ko'p tarmoqli sohalarini o'z ichiga qamrab oladi.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ	
SO'Z BOSHI	
FILOLOGIYA	
Xosiyat Abduqahhorova Laylo Xasanova <i>O'QITUVCHI NUTQI MADANIYATINING O'ZBEK TILI FANINI O'QITISHDAGI O'RNI</i>	9
Adiba Zokirovna Abduvalieva <i>USING PROVERBS IN A WRITING CLASS</i>	12
Amirqulova Dilfuza Nursoatovna <i>ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI</i>	15
Oqbo'tayev Elbek Abdurazzoq o'g'li <i>«ANVAR OBIDJONNING HAJVCHILIK MAHORATI»</i>	19
Davlatboeva Ozoda Khudoybergan qizi Khamidov Alisher Ahmatovich <i>PRACTICAL ISSUES RELATED TO WORD CHOICE IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION PROCESS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES</i>	23
Bazarova Dilnoza Bazarovna <i>BADIIY MATNLARNING PRAGMATIK TOMONINI TAHLIL QILISHDA LISONIY BIRLIKLARNING AHAMIYATI</i>	27
Gazieva Saida Minojov Abdulaziz <i>EFFECTIVE WAYS OF USING PROVERBS AND SAYINGS</i>	30
Khodjaeva Guzal Djakhonobodkhonovna <i>CONTRAST BETWEEN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS</i>	33
Ishmonova Nafosat Normurodovna <i>BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI O'STIRISH USULLARI</i>	36
Акбарова Мурувват Собировна Исомиддинов Алижон <i>ХАЛҚ ДАРДИНИ КУЙЛАГАН ШОИРНИНГ ЎЙЛАРИ БУГУНГИ КУН ИСЛОХОТЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ</i>	38
Tursunova Zilola Bakhtiyorovna <i>REQUIREMENTS FOR A MODERN TEACHER IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF ENGLISH LESSONS</i>	41
Qoraxonova Mashhura Karimovna Qayumova Umida Maxmatmurodovna <i>МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ СОҲАСИГА ЗАМОНАВИЙ YONDASHUV</i>	43
Mamajonova Muxlisa Muzaffar qizi <i>SHOULD YOUNG GENERATION READ THE DRAMA "PADARKUSH"</i>	47
Uchkun Rashidov Abror Rashidov <i>JOINING THE WORLD TRADE ORGANIZATION AND REGIONAL TRADE</i>	49

<i>INTEGRATION</i>	
Olimova Hulkaroy Jamoldinovna <i>ONA TILI FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI</i>	52
Qoraqulova Barchinoy Komilovna <i>ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI</i>	54
Samandarov Jasurbek Javlonbekovich <i>“CHET TILLAR BO'YICHA MILLIY BAHOLASH TIZIMINING AFZALLIKLARI VA UNI AMALIYOTGA TATBIQ ETISHDA INFORMATION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI”</i>	57
Ulug`murodov Oybek Qulmirzayevich <i>ZAMONAVIY SHE`RIYATDA LIRIK QAHRAMON MASALASI. (IKROM OTAMUROD SHE`RIYATI MISOLIDA)</i>	60
Oblanazarova Guljahon <i>BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH.</i>	63
Asadullayeva Durdona <i>UBAYDULLA UVATOVNING O'CHMAS ME'ROSI</i>	66
Yusupova Shodiya Kerimbaevna <i>TO INVOLVE MULTILINGUAL TEACHERS TO THE TEACHING PROCESS AT SCHOOLS</i>	69
Эшонкулова Адолат <i>КОММУНИКАТИВНЫЕ ТРУДНОСТИ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ</i>	72
Ильясова М.А <i>ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В ЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННЫХ СМИ</i>	74
Yuldashev Ibrohim To'uchievich <i>AMALIY VA BADIY BEZAK SAN'ATI</i>	77
Саломов Бегзоджон Абдикамомл ўғли <i>МУҲАММАД ЗАРНУҚИЙ “МИРЪАТУ-Л-ҚУЛУБ” АСАРИДА ТАСАВВУФ МАВЗУЛАРИНИНГ ЁРИТИЛИШИ</i>	80
Нурхонова М.В <i>РОЛЬ ОККАЗИОНАЛИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ</i>	84
Лайло Ҳасанова, Ҳосият Абдуқаҳҳорова <i>ЎЗБЕК АДАБИЁТИДА ФАРД ЖАНРИ ИСТИЛОҲИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАР</i>	88
Абдукаримова Маъмура Банноповна <i>ФРАНЦУЗ ТИЛИДАГИ БИР СОСТАВЛИ ВА ИККИ СОСТАВЛИ ГАПЛАРНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИДА ИФОДАЛАНИШИ</i>	90
Абдукаримова Маъмура Банноповна <i>ГАП ҚУРИЛИШНИНГ СИНТАКТИК ВА КОММУНИКАТИВ МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ФРАНЦУЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛИДА БЕРИЛИШИ</i>	93
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA	
Djo'rayeva Nabiba Xudayorovna	96

Jo'rayeva Shahnoza Xudayorovna <i>MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI</i>	
Махмута́лиев Адхамжон <i>ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА СПОРТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ</i>	98
Umarova Dilnoza Utkurovna <i>MAKTABGACHA BO'LGAN BOLALAR PSIXOLOGIYASI</i>	100
Abdirasuliyeva Gulchexra Erejebayevna <i>INFORMATIKANI O'QITISHDA DIDAKTIK TAMOYILLAR.</i>	104
Abdullayeva Ruhiya Kamilovna <i>MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INTERFAOL METODLAR SAMARASI</i>	107
Bekmurodov Ulug'bek Jo'ramurodovich <i>KASB-HUNAR MAKTABLARIDA O'QUV JARAYONINI ISHLAB CHIQRISH BILAN UZVIYLIGINI TA'MINLASH VA O'QUVCHINING O'Z USTIDA ISHLASHI UCHUN MUHIT YARATISH</i>	109
Boboeva Zulfiya Akbarjonovna <i>UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA MAXSUS ISH QUROLLARIDAN FOYIDALANISH</i>	111
Boboeva Zulfiya Akbarjonovna <i>CHIZMACHILIK FANINI UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH</i>	113
Jo'rayeva Ra'no Nosirjonovna <i>UMUMTA'LIM MAKTABLARI AMALIYOTCHI PSIXOLOGINING VAZIFALARI VA MAJBURIYATLARI</i>	115
Joraboyeva Dilorom Erkinovna <i>O'QUVCHILAR O'ZLASHTIRISHINI NAZORAT QILISH VA BAHOLASH</i>	118
Djo'rayeva Habiba Xudayorovna Jo'rayeva Shahnoza Xudayorovna <i>MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA "UZTOZ-SHOGIRD" AN'ANALARINING OLIB BORILISHI</i>	120
Nurniyazov Nursultan <i>CHALLENGES IN SELF-EVALUATION OF SCHOOL-AGED PUPILS</i>	122
Palvanova Muborak Kadamboyevna <i>O'QUVCHILARGA KASR VA ULUSH TUSHUNCHALARINI O'RGATISH USULLARI</i>	124
Хамройева Дурдона Илхомовна Komilova Nargiza Komil qizi <i>MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOY SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIDA DIALOGIK NUTQNING AHAMIYATI</i>	126
Чориев Эшмамат Каримович <i>БОЛАГА ОДОБНИ ПЕДАГОГ ВА ТАРБИЯЧИЛАР БЕРАДИ</i>	128
Дехқонова Махфузахон Абдурахимовна <i>ЁШ АВЛОДНИ БАРКАМОЛ ИНСОН ЭТИБ ТАРБИЯЛАШДА БОШЛАНГИЧ СИНОФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МАСЪУЛИЯТИ</i>	131
Mambetova Sayyora Madraimovna <i>TA'LIM TIZMIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA</i>	134

Ashurova Feruza Jõraqulovna <i>MAKTAB O'QUVCHILARIDA SUITSID HOLATLARINING PAYDO BO'LISH SABABLARI</i>	138
Rasulova Malika Abdusharipovna Abduazimov Farruh <i>DARS MASHG'ULOTLARIDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI</i>	140
Ravshanova Saodat, Mansurova Shabnam, D.I.Kamalova <i>FIZIKA O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING ZAMONAVIY O'ZBEK MILLIY MODEL I «DASTPANJA» USULIDAN FOYDALANISH</i>	143
Sharipova Sanobar Latipovna <i>MASOFAVIY TA'LIM TIZIMI VA UNING TA'LIM TIZIMIDA TUTGAN O'RNI</i>	146
Raximov Dilmurod Baxtiyorovich <i>TA'LIM BERISH JARAYONIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH</i>	149
Xolmatov Kamron Yuldashaliyevich , Turehanov Farhod Alihanovich <i>PEDAGOGIK TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'QITUVCHINING FAOLIYATI</i>	151
Xolmatov Kamron Yuldashaliyevich , Turehanov Farhod Alihanovich <i>AN'ANAVIY VA NOAN'ANAVIY DARSLARNI O'QITISH MODELLARI</i>	154
Абдурахимова Дилфузахон <i>БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИНГ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ</i>	157
Абдурахманова Феруза Алишеровна <i>ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ПСИХОЛОГИЯНИНГ АҲАМИЯТИ</i>	159
Мехманов Равшан <i>ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ</i>	164
Бобоева Зулфия Акбаржонова <i>МАКТАБ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЧИЗМАЧИЛИК ФАНИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ</i>	166

FILOLOGIYA

O'QITUVCHI NUTQI MADANIYATINING O'ZBEK TILI FANINI O'QITISHDAGI O'RNI

Xosiyat Abduqahhorova

Chirchiq davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Laylo Xasanova

Chirchiq davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek tilini o'qitishda o'qituvchi nutqi madaniyati masalasi dolzarbligi, shuningdek, yoshlarga ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi nutqiga qo'yiladigan talablar hamda madaniy nutqqa erishish yo'llari haqida fikr-mulohazalar yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *adabiy norma, nutq madaniyati, nutq me'yorlari, pedagogik mahorat, ta'lim-tarbiya jarayoni.*

Bugungi kunda har bir insonning ma'naviy kamolot sari qadam qo'yishiga, jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy rivojida o'zbek tilining o'rni beqiyosdir. Demak, har bir millatning ma'naviy qiyofasini ochadigan, uni millat sifatida tanitadigan, tarixga mangu muhrlaydigan hamda millat taqdirini hal qiladigan uning til hisoblanadi. Yoshlarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida ularning qalbida Ona vatanga bo'lgan muhabbat, ezgulik tushunchalarini singdirishda o'zbek tili fanining ahamiyatini alohida ta'kidlash lozim. Bu fanni o'sib kelayotgan yosh avlodga yetkazishda o'qituvchilarning roli va ularning bilim tajribasi juda ham muhimdir. Ta'lim-tarbiya berish jarayonida murakkab vazifalarini hal etish o'qituvchilarning kasbiy mahoratini, iste'dodi, tajribasi va madaniyati hozirgi zamon pedagogik texnologiyalarini qo'llashi, o'quvchilarni o'zaro faollikka olib kelishiga bog'liqdir. Har bir pedagog shuni doimo hisobga olishi va esda tutishi lozimki, dars o'quv-tarbiya jarayonining asosiy shaklidir. Dars jarayonida har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga e'tibor qaratiladi. Ta'limni texnologiyalashtirish ta'lim jarayonini samaradorligini oshirish va ta'lim oluvchilarni berilgan sharoitda hamda ajratilgan vaqt ichida loyihalashtirilayotgan o'quv natijalariga erishishlarini kafolatlash maqsadida uni to'liq boshqarish g'oyasini tashkil etishdir. Yoshlar, o'sib kelayotgan avlod tarbiyasi har bir jamiyat oldidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Mustaqillik sharofati bilan xalqimiz dunyoga yuz tutdi va jahon bizni tanidi. Biz tariximizga, madaniyatimizga yangicha nazar bilan qaray boshladik hamda yechimini kutayotgan muammolarni ijobiy hal qilishga kirishdik.

Ta'lim berish jarayonida o'qituvchi nutqi madaniyatining nechog'li ahamiyatli ekanligi bugun yaqqol sezilmoqda. O'qituvchi nutqi madaniyatining o'zbek tili fanini o'qitish jarayonida o'ziga xos amaliy soha sifatida tilshunoslikning nazariy fanlaridan olingan bilimlarga suyangan holda to'g'ri, ta'sirli nutq tuzish yo'llarini o'rgatadi. O'zbek

tilining fonetik, leksik, grammatik, orfoepik hamda orfografik, imloviy me'yorlarining nisbatan mukammal shakllanganligi o'zbek tili madaniyatining ulkan yutug'idir.

Adabiyotshunos olim Izzat Sulton «Adabiy asarning mazmuni, undagi g'oyaning oliyjanoblighi, tasvir qilingan odamlar va hodisalarning go'zallighi yoki xunuklighi - hammasi o'quvchiga asarning tili orqali yetadi. Shu sababli til sohasidagi mahorat yozuvchi qobiliyatining eng yorqin alomatidir», – deganida, eng avvalo, til qurolidan foydalanish mahorati haqida fikr yuritgan.

Nutq madaniyati shunday madaniyatki, u jamiyat madaniy taraqqiyoti, millat ma'naviy kamolotining muhim belgisi, muhim jihatidir. Yunon notig'i Sitseron «Tarixda yo yaxshi harbiy sarkarda, yo yaxshi notiq bo'lishi kerak» – degan. Shunisi aniqki, yaxshi notiq, shunchaki, nutq so'zlovchi inson emas, aksincha, nutq madaniyatini – notiqlik san'atini mukammal egallagan insondir.

De'mak, o'zbek tili fanini o'qitishda o'qituvchidan juda katta mahorat va tajriba talab etiladi. Har bir nutq madaniyatiga erishmoqchi o'qituvchi madaniy nutq ko'nikmalarini hosil qilishi lozim. Chunki, zamonaviy ta'limda o'qituvchi nutqiga qo'yiladigan talablar ortib bormoqda. Nutq madaniyatiga erishmoqchi bo'lgan har bir shaxs adabiy til madaniyatini egallamog'i lozim.

Nutq madaniyati umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi ekan, u jamiyatning yuksak madaniyat sohibi, ya'ni nutq madaniyati sohibi bo'lishini belgilaydi. Adabiy til madaniyati uchta hodisa (tushuncha)ni o'z ichiga qamraydi:

- adabiy tilni ongli ishlash (normalash);
- adabiy tilning ishlangan, ya'ni madaniylashgan holati;
- madaniy adabiy til normalaridagi ba'zi holatlarni yanada qayta ishlash va takomillashtirish.

Nutq tuzish qoidalari quyidagi tartibda bo'ladi:

- tilning sinonimik imkoniyatlarini bilish va sinonimik qatoridan kerakli variantni ajratib nutqda qo'llash;
- nutqda ishlatiladigan so'zning anglatgan ma'nolarini har tomonlama bilish, noijodiy taxminiy qo'llashlardan qochish, chunki betayn so'z qo'llash nutqni beburd qiladi;
- omonimlarning xususiyatlarini bilish, chunki ularni bilmaslik aniqlikning buzilishiga olib keladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, o'qituvchi o'zbek tili fanini o'qitish jarayonida adabiy til me'yorlari hamda nutqning kommunikativ sifatlarini chuqur egallasa, ta'lim-tarbiya berish jarayonida ko'zlagan maqsadiga erishadi. Zero, bugungi zamon bilan hamnafas bo'lgan o'qituvchida, albatta, madaniy nutq ko'nikmalari shakllanmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rasulov R., Mo'ydinov Q., Nutq madaniyati . – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti , 2004.
2. Rasulov R., Husanov N., Mo'ydinov Q., Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. -T., 2006.
3. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. –T.: Alisher Navoiy nomidagi milliy kutubxona, 2007. Qo'shimcha adabiyotlar:
4. N. Mahmudov. O'qituvchining nutq madaniyati. –Toshkent: O'qituvchi, 2010.

USING PROVERBS IN A WRITING CLASS

Adiba Zokirovna Abduvalieva

Senior teacher at Fergana Polytechnic Institute

Abstract: *Proverbs can help them learn a great deal about the target culture and the norms and values that people in that culture respect and treasure. A writing class is a great venue for incorporating proverbs into teaching. With the effective use of proverbs, a teacher can both help students develop their writing skills and deepen their cultural knowledge. In other words, the use of proverbs kills two birds with one stone!*

Keywords: *proverbs, sayings, culture, skills, knowledge, value, norms, teaching*

I want to share some activities that teachers can do in the writing classroom.

When I was teaching a writing class in an intensive English program, part of my weekly routine was having students write, twice a week, a 10-minute in- group journal. The prompts for these activities were prepared in advance, and were created to help students develop their creativity and analytical thinking. Proverbs seem to make excellent prompts for in-group journals. I suggest, however, that we select the proverbs with transparent rather than metaphorical meanings. Before the actual writing activity, we can also briefly explain the meaning of the proverb to help students move their thoughts in the right direction.

Here are some proverbs that we can use as journal prompts:

- ♣ A friend in need is a friend indeed.
- ♣ Absence makes the heart grow fonder.
- ♣ Actions speak louder than words

Writing a Story That Illustrates a Proverb

For this activity, we need to select several proverbs with metaphorical meanings. After we explain the meanings of those proverbs and briefly discuss them with the students, we should ask them to pick one proverb and write a short story or a passage that would illustrate the meaning of the proverb they picked. Then each student will read their story and the rest of the class will try to guess the proverb.

Here are some proverbs that we can use for this activity:

- ♣ A penny saved is a penny earned.
- ♣ A stitch in time saves nine.
- ♣ Curiosity killed the cat

The concept of rhetorical situation is not easy to grasp for second language learners. We can help students gain a better understanding of purpose, audience, and stance by implementing a simple writing activity with the use of proverbs. For this activity, we should choose one proverb and ask the students to write a story or a short passage illustrating the meaning of the proverb -just like in the activity described above. Then each student will read his or her piece and the rest of the class will analyze it in terms of its rhetorical situation. The following questions will help the students analyze the rhetorical situation:

- ♣ What is the writer's stance in this piece?
- ♣ Who is the audience?
- ♣ What is the basic impression that the author wants to convey

The students will be able to see that although they all wrote about the same proverb; their passages/stories are quite different because of the differences in their rhetorical situations.

We can simply ask the students to express their agreement or disagreement with the meaning of the selected proverb and provide convincing pieces of evidence to defend their position. There are certainly many other stimulating and interactive activities that writing teachers can do to help their students develop their writing skills and learn interesting and useful facts about the target culture. Please feel free to share your ideas with us.

Using English proverbs and sayings in studying the language “A good expression is always to the point” – speaks an old English proverb.

Proverbs belong to the traditional verbal folklore genres and the wisdom of proverbs has been guidance for people worldwide in their social interaction throughout the ages. Proverbs are concise, easy to remember and useful in every situation in life due to their content of everyday experiences. Many proverbs are old and have their origins in classical antiquity and medieval times, and several proverbs are biblical. Yet, it is not only old proverbs that are used and handed down. Proverbs change with time and culture. Some old proverbs are not in use any longer because they reflect a culture that no longer exists. However, new proverbs that reflect the contemporary society are created instead.

Old proverbs are also used as so called anti-proverbs today, i.e. “parodied, twisted, or fractured proverbs that reveal humorous or satirical speech play with traditional proverbial wisdom”. One example is Nobody is perfect, which as an anti-proverb is changed to No body is perfect.

Proverbs are basically conversational, but occur commonly in both spoken and written communication, e.g. lectures, newspapers, speeches, books, fables and poetry. Proverbs are used in a wide range of situations and according to Mieder there are no limits to the use of the proverb.

As proverbs are universal, there are analogous proverbs in different nations that have related cultural patterns. Proverbs are therefore useful in the students' discussions of cultural ideas when they compare the proverbs' equivalents in different languages. Raymond exhorts: “Let each student seek and discover meanings, beauty or wit or culture in his own manner by suggestion and inference in accordance with his background”. The incorporation of proverbs in the foreign language classroom is rare. The suitability of proverbs in studying is due to their form; they are pithy and easy to learn, they often rhyme and contain repetition figures like alliteration and assonance, and “they contain frequently used vocabulary and exemplify the entire gamut of grammatical and syntactic structures”.

Work with proverbs and sayings at the lessons not only helps to diversify educational process and to make its brighter and interesting. Moreover it helps to solve a number of very

important educational problems: proverbs in the classroom can improve students' learning experiences, their language skills, and their understanding of themselves and the world.

REFERENCE:

1. M Arora, Shirley L. (1994). "The perception of proverbiality." In Wolfgang Mieder (Ed.) *Wise Words. Essays on the Proverb.* New York: Garland Publishing Inc., 3-29.
2. Bazerman, Charles. (2006). "Analyzing the Multidimensionality of Texts in Education."
3. In Judith L. Green & Gregory Camilli & Patricia B. Elmore (Eds.) *Handbook of Complementary Methods in Education Research.* Washington: American Educational Research Association, 77- 94.
4. Brown, Douglas H. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching.* Fourth edition. New York: Longman.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI**Amirqulova Dilfuza Nursolatovna***Olmazor tumani zaif eshituvchi bolalar uchun
ixtisoslashtirilgan 106-sonli maktab-internati
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada ona tili va adabiyot darslarida interfaol usullarni qo'llash orqali o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirishi hamda didaktik o'yinlardan foydalanish yo'llari ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *interfaol, usul, metod, texnologiya, zamonaviy, innovatsion*

Ona tili va adabiyot darslarida innovatsion zamonaviy o'qitishning metodikasi barkamol, komil insonning madaniyatini shakllantirishga qaratiladi. Ona tili va adabiyot darslaridagi interfaol usullar o'quvchilarni harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir. Ta'lim-tarbiya jarayonida yillar davomida qo'llanilib kelinayotgan an'anaviy ta'lim o'rniga o'qitishning ilg'or shakllari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion usullar singari bir qator yangi tushunchalar kirib kelmoqda. Xo'sh, pedagogik texnologiyalar biz pedagoglarga qanday qulaylik va imkoniyatlar yaratib beradi? Birinchidan, zerikarli darslar o'rniga o'quvchining ijodiy faolligini amalga oshiruvchi darslar; Ikkinchidan, darslardagi maksimal darajadagi faollikka erishish imkoniyati; Uchinchidan, o'qituvchi energiyasining tejalishi; To'rtinchidan, o'qituvchi shaxsida dars mashg'ulotidan qoniqish hissining yuzaga kelishi; Beshinchidan, o'quvchilarning o'tilayotgan mavzuni o'zlashtirishi yaxshi bo'lishining ta'minlanishi va h.k. Faylasuflardan birining "O'yin barcha yoshdagilar uchun sevimli mashg'ulot turidir", - deb aytgan fikrida jon bor. Aynan ta'lim jarayoniga tadbiiq qilinayotgan didaktik o'yinlar vositasida o'quvchilar harakatga keladi, ularning faolligi rag'batlantiriladi, sinfda ijobiy muhit shakllanadi. Natijada o'quvchi passiv eshituvchidan faol ta'lim oluvchi obraziga o'tadi. Dars o'tishning zamonaviy metodlarini bugungi kunda Ziyonet dan yoki INTERNETdan topish mumkin. Turli xil innovatsion metodlar bor. O'yin texnologiyalaridan tashqari interfaol metodlardan "Aqliy hujum", "6x6x6", "Bahs-munozara", "Savol bering", "Kichik guruhlarda ishlash", "Burchaklar metodi", "Kubiklar", "Pinbord", "Bumerang", "Skarabey", Roven diagrammalari", "Blits-o'yin", "Klaster", "Loyihalash", "Zanjir", "Insedent", "Sinkveyn", "Muzyorar", "Debat", "Domino", "Kun va tun", "Noto'g'ri jumlaning top", "Davom ettir", "Meni tushun" kabilarni sanab o'tish mumkin. Bu metodlar sinfda o'rganiladigan mavzular yuzasidan muammoli vaziyatlarni yaratishga, mavzuni muhokama qilish asosida bahs - munozara orqali muammo yechimini topishda yaqindan yordam beradi. Innovatsion

texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshiruvchi vositadir. Bu ta'lim o'quvchilarning bilimlarini mustaqil egallashga undovchi o'qitishning muammoli uslubidir.

Ona tili va adabiyot darslarida interfaol usullardan eng samaralilaridan "Muammo" texnologiyasini qo'llash foydalidir. Jadval holatida guruhlar o'z muammolarini quyidagicha tuzishlari mumkin: Muammo texnologiyasi: Muammoning turi; Muammoning kelib chiqish sabablari; Muammoning hal etish yo'llari va takliflar. "Muammoli vaziyat" usuli uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta'lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi zarur. Ular qo'yilgan muammoning yechimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks holda yechimni topa olmaslik, ta'lim oluvchilarning qiziqishlari so'nishiga, o'zlariga bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib keladi. "Muammoli vaziyat" usuli qo'llanilganda ta'lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o'rganadilar. Ta'limning ushbu turiga muvofiq o'quvchilar bilan munozaralar, didaktik o'yinlar maxsus ijodiy topshiriqlar o'tqaziladi. Yangi pedagogik texnologiyalarga muvofiq o'quvchi ona tili materiallarini tayyor holda o'zlashtirmay, uni izlashi, ijodiy faoliyat ko'rsatishi zarur. O'quvchilar o'yinda ishtirok etib, birgalikda masalani hal qiladilar, bir-birlari bilan muloqotga kirishadilar, o'rtoqlarining fikrlarni tinglashni o'rganadilar, jamoa bo'lib topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarning turli imkoniyatlaridan foydalanidilar, bolalar amaliy faoliyatlarida tez idrok qiluvchi, tanqidiy baho beruvchi, tirishib, astoydil ishlovchi, ehtiyotkor, xatarli o'rtoqlarini bilib oladilar. Eng muhimi har bir o'yinda o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan natijani yaqinligi (o'yinni tugallanishi) o'quvchilarni maqsad(g'alaba)ga erishishga va unga erishish yo'llarini anglashga (boshqalardan ko'proq bilish zarur) rag'batlantiradi.

Savol berish orqali o'qitish usuli. O'qituvchi o'quvchilar oldiga savollarni ko'ndalang qilib qo'yadi va bu bilan ularni berilgan ma'lumotni yana takrorlashga undaydi. Shu tariqa ularni o'qituvchi tomonidan qo'llanilgan og'zaki va boshqa aloqa uslublarini tushunib yetganliklari aniqlanadi.

Muhokama usuli. O'quvchilarga suhbatlashish, masalalarga oydinlik kiritish, savollar berish, shuningdek, ma'lumotni o'zaro va o'qituvchi bilan muhokama yo'li bilan tahlil qilish taklifi kiritiladi.

Bahs-munozara usuli. O'quv guruhini ikki guruhga bo'lgan holda, biror mavzu bo'yicha o'zaro bahs, fikr almashinuv tarzida o'tkaziladi.

Boshqalarni o'qitish orqali o'rganish usuli, bu usulda ta'lim oluvchilar belgilangan mavzu yoki qo'yilgan muammo bo'yicha bir - birlariga axborotlarni almashadilar va o'z bilganlarini boshqalarga o'rgatadilar.

Adabiyot darslarida g'azallarni avdio holatida eshittirib, g'azalning muallifi, mazmuni, qofiyasi, radifi, qanday she'riy san'atlardan foydalanganligi topshiriq qilib berish mumkin.

Badiiy asarlardan kichik sahna ko'rinishi tayyorlab, guruhlariga moammoli savollar asosida o'quvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish mumkin. Bu o'quvchilarni nima yaxshi, nima yomonligini ajratib, hayotda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

„Noto'g'ri jumla” usuli. O'qituvchi ma'lum adibning suratini tasvirlab berish jarayonida adibga tegishli bo'lmagan jummalarni ham ishlatadi. O'quvchilar ziyraklik bilan bu jummalarni topishi lozim.

„Meni tushun” usuli. Bu usul adabiyot darslarida dam olish daqiqalarda o'tkazish mumkin. O'qituvchi badiiy asar nomlari yozilgan qog'ozlarni bittasini tanlab oladi va shu qog'ozga qarab unda nomi yozilgan asarni shunday tasvirlash kerakki, qolgan o'quvchilar gap nima haqida barayotganini darrov tushunib javob berishi kerak. Masalan: bu roman janriga mansub, unda bobokalonimiz Bobur mirzo hayoti aks etgan. (Javob: „Yulduzli tunlar”)

„Kun va tun” usuli. O'qituvchi doskaga ikki va undan ortiq ijodkor nomini yozadi. O'quvchilar o'qiganidan keyin „Tun” deb buyruq beradi. O'quvchilar ko'zlarini yumib oladilar. O'zlarini uxlaganga soladilar. O'qituvchi so'zlardagi biror harfni yoki bo'g'inini almashtirib qo'yadi. „Kun” degan buyruqdan keyin o'quvchilar ko'zlarini ochadilar, qanday o'zgarish bo'lganligini aniqlaydi.

„Domino” (So'z top o'yini) Bu usuldan darsning kirish yoki mustahkamlovchi qismida o'tkazilishi mumkin. O'qituvchi biror ijodkor ismini aytadi, o'quvchilar davom ettiradilar. O'qituvchi boshlagan so'z qaysi harfda tugasa, o'quvchi shu harfdan boshlangan matn ichidan topib aytish kerak. Masalan: Oybek, Krilov, Vadud Mahmud, Dumbadze va hokazo

„Davomini top” usuli. Aytar so'zni ayt, Aytmas so'zdan..... (qayt). Aytilgan so'z-otilgan..... (o'q). Tilga e'tibor-..... e'tibor (elga). Tilingda bo'lsa boling, Kulib turar..... (iqboling). Til kaliti. (dil). Tili shirinning..... ko'p (do'sti)

„ Sirli sandiq” usuli. Har bir guruhdan navbat bilan ikkitadan ishtirokchi chiqib, sandiqchadan savolni oladi va unga javob beradi. Agar o'quvchi javob bera olmay qolsa, o'z guruhidan yordam olishi mumkin.

Dars yakunida esa o'quvchilarni darsda qay darajada ishtirok etganligini alohida rag'batlantirish kerak. Masalan: "Sinfning eng faol o'quvchisi", "Chiroyli nutq sohibi", "Kitobsevar o'quvchi" "Ijodkor o'quvchi", "Faol o'quvchi", "Sinfning a'lochi o'quvchisi", "Eng bilimdon o'quvchi" „ Chiroyli husnixat egasi", "Sinfning trishqoq o'quvchisi", "Tartibli o'quvchi" kabi nominatsiyalar berilsa o'quvchilar faolligi yana ham oshadi. O'qituvchi o'quvchiarning darsda qay darajada ishtirok etganligini to'g'ri va adolatli baholashi kerak. O'quvchilar bunday rag'batlantirishdan keyin o'qishga qiziqishi yanada ortadi.

Xulosa qilib aytganda, darsga qo'yiladigan asosiy talablardan biri –ta'lim metodlari va usullarini bir-biri bilan mustahkam bog'lab olib borish samaradorligini oshirishdir. Didaktik o'yinli metodlar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLA:

1. B. Farberman. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. - T., 2000 y
2. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tabiiy asoslari.- T.: 2005.
3. Rahmonov Nosir. " Adabiyot darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish. " mavzusida yozilgan bitiruv malakaviy ish. 2018-yil

«ANVAR OBIDJONNING HAJVCHILIK MAHORATI»

Oqbo'tayev Elbek Abdurazzoq o'g'li*Guliston davlat universiteti 1-bosqich magistr talabasi*

Ma'lumki jahon adabiyotida ham, milliy adabiyotimizda ham hajviy asarlarning o'z salmog'i bor. O'tgan asr o'zbek adabiyotining so'nggi choragi va mustaqillik davri nasri va nazmidagi shakliy, janriy turfaalik, mazmundorlik ko'lami haqida so'z borganda uni Anvar Obidjon ijodisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. U har qanday mavzuni yoritishda bola qalbiga mos ohang, davr ruhini aks ettira oladigan va ayni paytda g'oyat qiziqarli uslub, o'ziga xos jilo bera olgan shoir, adib va dramaturgdir. Ayniqsa, zamon bilan hamnafaslik, jahon adabiyoti an'analarini o'zbek bolalar adabiyotiga singdirish, jumladan, bolalar nasrida ham modernistik obraz va detallar yaratishda milliy ohang uyg'unligida talqin etish ham Anvar Obidjon ijodiga xos tamoyildir.¹ Anvar Obidjonning ko'pgina asarlari garchand bolalar uchun mo'ljallangan, ertak syujetiga ega, turli hil mistik elementlar bilan boyitilgan boyitilgan bo'lsa-da, bu asarlarni o'qigan Yoshi katta kitobxonni ham o'yg'a toldiradi. Anvar Obidjon bunday asarlarda hajviyaning satiric usulidan foydalanadi. Satira boshqa adabiy turlardan shunisi bilan farqlanadiki, unda hayotdagi mutanosiblik saqlanmaydi, balki mubolag'alarga, grotesklarga katta o'rin beriladi. Oddiy karikaturada ham hayotdagi narsalar bo'rttirilgan, orttirilgan, kulgili qiyofaga solingan holda ayon bo'ladi. Satirada kishilarning axlokiyestetik qarashlariga muvofiq kelmaydigan, yuksak mukammallik shaklidagi tasavvurlarga, muddaolarga mos bo'lmagan, tuban narsa-xosisalar kulgili tarzda fosh etiladi. «Satira chimakam satira bulmog'i uchun, birinchidan, uning ijodkori qanday idealga tayanayotganligini aniq bilish lozim, ikkinchidan, uning tig'i qaratilgan narsa aniq bulishi kerak». Bu xususiyatlar obrazli tasvirning mazkur ko'rinishiga muayyan o'ziga xoslik baxsh etadi.²

Anvar Obidjon 70-yillarning oxirlarida yaratilgan «Alamazon va uning piyodalari» (bu asar dastlab 1983 yilda "Ey, Yorug' dunyo" nomi bilan nashr etildi) qissasida, 80-yillarning oxirlarida bitilgan «Meshpolvoning janglari» dostonlarida hamda bir necha she'riy ertaklarida Vatan ozodligi, erk uchun kurash masalasini tarixiy mavzuga uyqash tarzda ko'tarib chiqadi.

«Alamazon va uning piyodalari»dagi voqealar afsonaviy shahar Yulduzistonda bo'lib o'tadi. «Meshpolvoning janglari»dagi voqealar turli qishloqlarda, mustabid shoh taxti joylashgan «Qahratoniya»da ro'y beradi. SHunisi e'tiborga sazovorki, har ikki asarda ham agar davlat boshiqlari ongsiz bo'lishsa, muttahamlik, xudbinlik, laganbardorlik, mansabparastlikka yo'l ochiladi va o'lkasi jannatmakon, odamlari qanchalar pokizafe'l bo'lmasin, har qanday jamiyat, oxir-oqbat «yurti iflos xandaqqa, xalqi irkit maxluqqa» aylanishi mumkinligi kuyunib bayon etiladi.

¹ Anvar Obidjon qissalarida erk va ozodlik motivlari ifodasi. Bashorat JAMILOVA.

<https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/anvar-obidjon-qissalarida-erk-va-ozodlik-motivlari-ifodasi/>

² Erkin Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish.. "Sharq" nashriyoti. Toshkent-2008.317-bet

Asarning ichki mazmun-mohiyatidan unda sobiq sho'rolar jamiyati nazarda tutilayotganligi ochiq-oydin sezilib turadi. Qissa qahramoni Alamazon, ko'plab tengdoshlari qatori, nihoyatda xayolparast va ta'sirchan. Uning ma'naviy dunyosi shakllanishida badiiy asarlarning o'rni beqiyos. Alamazon kitob o'qib zavqlanadi, qattiq ta'sirlanadi, asar qahramonlariga yurakdan havas qiladi, ularga o'xshab odamlarga ezguliklar va yaxshiliklar qilish, jasoratlar ko'rsatish orzusi bilan yonadi, hayotga cheksiz ishonch va umid bilan qaraydi. Muallif o'smirdagi mana shu sifatlarni mehr bilan ko'rsatar ekan, bunday sifatlarga ega bo'lgan inson xalqning og'ir ahvolini ko'rib loqayd o'tib ketolmasligini, ifloslik anqib turgan havodan bemalol nafas ololmasligini ta'kidlaydi.

Asarda dialoglar orqali Anvar Obidjon hayotdagi o'tkir ijtimoiy muammolardan biri – boqimandalikni ko'ratib beradi :

Eshmatning Frensislikdan ko'ngli sovib bora- yotgandi.

Bu yerda bekordan-bekor emaklab yurish g'irt ahmoqlik ekanligini ochiq gapirishga botinolmagan Eshmat qurbaqaga o'xshab o'zimizni xor qilib yuramizmi, degan ma'noda gap boshladi va silliqqina qilib, orqaga qaytish haqida taklif kiritdi.

- Galvars! - shu zahoti uni jerkib tashladi Alamazon. - Biz orqaga qaytsak, Ahmadali otaga kim haykal o'rnatadi? Stadion-chi?

- Jichcha shoshilmasang, davlatning o'zi bizga kelishgan bitta stadion qurib berardi.

- Davlatga o'ligingni ham ortvol, - o'shqirdi Ala- mazon. - Sendaqa tekinxo'rlar ko'payib ketsa, davlatning uyi kuydi deyaver³

O'smir qalbining ijobiy hislatlarning rivojlanishida kitobning o'rni qay darajada ekanligini Alamazonning oliyjanob orzulari, qarashlarida ko'rishimiz mumkin.

Yozuvchi asarda satira va yumordan birday o'rinni foydalanadi. Eshmatning tanballigi, ochofatligi to'g'rilasa bo'ladigan hato sifatida ko'rsatilib yengil yumorga o'rab ko'rsatiladi, qissadagi ahmoqona qoidalar, ahmoqona qarashlarga egan bo'lgan amaldorlar, laganbardor shoirlar, yurtni o'ylamaydigan shohlar obrazlarini esa achchiq hajviya-satira bilan ko'rsatib beradi. Qissa davomida ikki qahramon g'ordan hech nima topa olmogach, so'ngi chora Alamazonning olim tog'asi Og'abek Turkoniyning “ barcha niyatlarga erishtiruvchi” dorisidan ichishadi. Shundan so'ng ikki o'smir go'or sijigandan so'ng o'zgacha bir mamlakatga tushib qolishadi, o'rta asarlarni eslatuvchi bu mamlakat bizning olamga yondosh mamlakat ekan. Yozuvchi kulgu, bolalarga hos ertak tarzida bayon etgan ushbu voqealar zamirida anchayin katta ma'nolar yuklangan. Yuqorida ta'kidlaganimizdek asarning ichki mazmun-mohiyatidan unda sobiq sho'rolar jamiyati nazarda tutilayotganligi ochiq-oydin sezilib turadi. Jahon adabiyotida bu kabi butun tuzumni satiric qalamga olish holatlari mavjud masalan, Jorj Oruellning “Hayvonlar fermasi” asarini keltirishimiz mumkin. Yozuvchi “Yulduzistonni tasvirlar ekan hech qachon qish bo'lmaydigan yurt, hech kim och qolmaydigan mamlakat deb ta'riflaydi. Bu esa kommunizmning utopik orzulari ustidan o'qilgan satiric hukm edi. Anvar Obidjon bolalar dunyosini chuqur anglagan ijodkor bo'lgan, o'z ta'biri bilan aytganda “Bolalar kulguga o'ch xalq” , shu sababli yozuvchi qissa qahramonlari nomini bir-biridan g'aroyib , kulguli qilib tanlaydi, bu esa o'z navbatida

³ Anvar Obidjon. Alamazon va uning piyodalari. “Yangi asr avlodi” Toshkent-2014. 11-bet

bolada kulgu uyg'otib asarga yanada qattiq singishiga omil bo'ladi. Mustabid tuzumning adolatsizliklarini, bizning madaniyat, imon –e'tiqodimizdan ayirganini asarga ustalik bilan kiritadi. Yoshligidan yuvinish va tozalanishni istagan dangasa shaxzoda bir amallab adolatsizlik evaziga taxtga chiqqandan so'ng, o'zini Isqirt birinchi deb e'lon qiladi, qonunlar chiqaradi, birinchi qonun kimki yuvinsa yoki tozalansa qamoqqa tushadi. Bolalar uchun yengil ertak ostida , o'sha paytda muqaddas dinimizni taqiqlab machitlarga borgan insonlarni qamash , surgun qilish holatlarini yozuvchi satiric qalam bilan ustalik bilan ta'riflaydi. Isqirt birinchi o'zi iflos yurgani uchun boshqalar ham unga o'xshab iflos bo'lishini istaydi.

Tuzumga o'zgargan zahoti o'sha tarafni maqtab she'r yozadigan, o'z fikri yo'q maddohlarni ham Dutoriy obrazi orqali juda hajvga oladi , saroy shoiri bo'lgan Dutoriy Isqirt birinchi saroyida irkitlikni olqishlab she'rlar yozadi, o'tkir hajv bilan yozilgan bu she'rlar orqali Dutoriyni qanchalik “ buyuk” shoir ekanligi bilintiradi :

«Hammomingga kirmayman, vijdonim bordir,o'ldirsang ham ko'nmayman, imonim bordir...»

*«Kechib sovun-lungidan, menman baxtiyor, Ey Dutoriy, ajoyib zamonim bordir».*⁴

She'rning badiiy saviyasi pastligini qo'yaturaylik, she'rning faqatgina maddohlik bilan uchun yozilgani , bundan nimadir ta'ma qilish bilan she'r yozgani, bundayb odamlarda sadoqat degan tushuncha bo'lmasligini Dutoriy obrazi orqali ochib beradi, Alamazon o'zining aqli, tadbirkorligi bilan isqirt birinchi hukmronligiga chek qo'yadi, bundan xabar topgan Dutoriy hali Isqirt birinchi taxtdan ag'darilmay turib tuni bilan yangi she'r yozib chiqadi ;

“Shoir Dutoriy esa xonasini ichkarisidan tambalab olib, yangi g'azal bitish bilan ovora edi. U ertaga shu paytda saroyda boshqa bir xoqon ziyofat berishi ehtimoldan xoli emasligini bor vujudi bilan his qilib turar, yozib tugallanayotgan otashin madhiya o'sha noma'lum zotga atalgan bo'lib, quyidagi misralar bilan boshlanardi:

*«Keldi pok gulgun zamon, hammomga boshlanglar
meni,*

*Yo suvi lim-lim hovuz, yo jomga boshlanglar meni...»*⁵

Bu epzod sobiq tuzumda yaratilgan faqat ‘qizil mafkura” suvlari bilan sug'orilgan badiiy jihatdan qup-quruq she'rlar va ularning mualliflarining satiric uslubda chizilgan karikaturasi edi. Yana bir juda jiddiy mavzuni yozuvchi hajv vositasida tasvirlaydi. Qissada eshakni dohiy deb bilishadi (“Ey yorug' dunyo' versiyasi xudo deb bilishadi) buning tarixi ham qiziq yoshligida bilmay eshakni emib qo'ygan podsho boshqalarga kulgu bo'lmaslik maqsadida o'zini avliyo, eshakni dohiy deb bilishadi, avlodlar almashgani sari bu e'tiqod sifatida o'rnashib qoladi.Yozuvchi bu bilan hudosizlar jamiyatining hudosi, haqiqy dohiysi bo'lmagan yurtni dohiysi eshak bo'ladi deganday bo'ladi. Qissada muallif bolalar uchun turli fantastic voqealar orqali qiziqarli sarguashtlarni tasvirlaydi. Asar bir paytda ham kattalar uchun ham birday taaluqli desak bo'ladi chunki, unda ko'tarilgan ijtimoiy

⁴ O'sha kitob 70-bet

⁵ Anvar Obidjon. Alamazon va uning piyodalari. “Yangi asr avlodi” Toshkent-2014. 76-bet

muammolar kattalarni ham o'ylantiradi. Hajviy asarning birinchi vazifasi kuldirish, o'quvchini yuzida kulgu hosil qilish. Lekin yengil-yelpi ostida biror ma'no tashimaydigan, beparda voqealar bilan qo'zg'atadigan asarlardan farqli ravishda, haqiqiy hajviy asarlar birinchi o'quvchini kuldiradi, so'ng o'yga toldiradi. Hozirgina o'zi kulib turgan voqea ostidagi muammoni anglab yetadi, shu muammoni yechishga hohish paydo bo'ladi. Anvar Obidjon jahon adabiyotida mashhur bo'lgan hajvchilar yo'lini tutdi. Anvar Obidjon ijodida goh Servantesning "Don Kihot"iga o'hshagan dovyurak, oliyjanob qahramonlarni, goh Aziz Nesin qahramonlariga o'hshagan muammoni bilib-bilmay gapirib yuboradigan ichakuzdi qahramonlarga duch kelamiz. Yuqorida takidlaganimizdek o'zbek adabiyotida hajv maktabi avvaldan shakllangan, Navoiy asarlaridan tortib, Mahmur, Muqimiy, Zavqiy ijodida jilo sochgan hajviya, A.Qodiriy ijodida yana bir pog'ona yuqoriladi. Anvar Obidjon bu maktabning davomchisi sifatida an'analarni davom ettirdi va bu maktabga o'z uslubini ham qo'shib qo'ydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Anvar Obidjon. Alamazon va uning piyodalari. "Yangi asr avlodi" Toshkent-2014.160 bet
2. Erkin Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish.. "Sharq" nashriyoti. Toshkent-2008. 368 bet.
3. Anvar Obidjon qissalarida erk va ozodlik motivlari ifodasi. Bashorat JAMILOVA. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/anvar-obidjon-qissalarida-erk-va-ozodlik-motivlari-ifodasi/>

PRACTICAL ISSUES RELATED TO WORD CHOICE IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION PROCESS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES**Davlatboeva Ozoda Khudoybergan qizi***UzSWLU, Master's student***Authors: Khamidov Alisher Ahmatovich***UzSWLU, teacher*

In today's fast-changing world, not only medical, political or economic spheres, but also educational branch of society in Uzbekistan are being developed day by day. In addition to this, a desire to learn and teach foreign languages is increasing. According to the developing strategies during the 2017-2021⁶ which are recommended by the President Shavkat Mirziyoyev, the most important issues are to improve all the fields, including, educational system. It is our prime task, to prepare and teach professionally competent and intellectual personnel, real patriots to see them in the world depository of science and culture. As it is well known acknowledgment that it is hardly possible to imagine today's linguistics without interpretation, especially simultaneous interpretation. This does not only lead to the improvement of the translation theory, but also gives an opportunity to increase the number of qualified interpreters in the field.

The ability to listen in one language while speaking in another is usually regarded as the most spectacular and mysterious aspect of simultaneous interpretation. Several early studies by cognitive psychologists Oleron and Nanpon, Gerver, Goldman-Eisler, Barik investigated the simultaneity of processing in SI by measuring temporal variables in laboratory simulations. The post-war rise of international organizations created a sudden demand for fast, competent language intermediation. According to some writers, when the idea of SI was first mooted there was some doubt about its feasibility, but once it was demonstrated, training programs were set up and the first practitioners set out to establish professional and academic credentials. Simultaneous interpretation is not simply translation in a paced and oral form. In theory, it is distinguished from translation in that its focus is not on the words of a language, but on ideas which are expressed in speech. Its aim is not to establish linguistic equivalents between two languages, but to communicate the meaning of its speech. Simultaneous interpretation is the result of five interconnected procedures: getting the presenter's expressions in the source language, encoding the heard expressions, comprehending them, decoding the comprehended idea into the target language, and conveying it into the TL. Apparently, it is one of the most multifaceted human tasks. Simultaneous interpretation engages broadly three chief language skills and procedures, i.e., listening, comprehending, and speaking in high speed, every one of these has been researchers' main question for years.

⁶ The State program for implementation of the National Action Strategy on five priority development areas 2017-2021

For the time being, instead of regarding the brain and its associated tasks, many consider simultaneous interpretation (dealing with two languages) as a communally influenced operation characteristically. Generally, none of these mental or social facets could be investigated separately. In interpreting, dissimilar aspects are intertwined with one another so closely that each effort for untying them will be ineffective. The aspect of time in performing every one of these issues is an additional essential feature of simultaneous interpretation. Given that the context brings sense, tasks of simultaneous interpretation could not be assessed irrespective of the time pressure. This is what precisely differentiates between interpretation and text translation⁷.

Gile⁸ identifies two classes of 'triggers' of SI processing failure:

- Overload due to high capacity-consuming features, such as densely informative strings which tax both listening/analysis and production capacity, notoriously in the case of listings;

- pre-composed written texts which are read out;

- Unfamiliar accents;

- Unusual or ungrammatical linguistic structures, which tax the listening effort;

- Composite proper nouns e.g. 'National Grain Farmers Loan and Investment Agency' which are dense in information;

- Syntactic differences requiring reordering.

Situational variables, environmental and technical factors, and access to extra linguistic information through documentation, contact with participants and direct visibility of the conference floor, are all intuitively deemed to be crucial.

Without being aware of the linguistic part of the languages, it is hardly possible for interpreters to achieve a high-quality interpretation.

To begin with, English language belongs to the group of Indo-European languages, while Uzbek is included into the group of Turkic languages, which it means their systems of grammar are totally different.

In addition to this, English is an analytical language from the point of grammatical structure. It means English is rich in grammatical inflections and have strict order of words in sentences. Uzbek is an agglutinative language. It is also rich in grammatical inflections but each inflection can express only one category.

As for Uzbek sentences, they are formed due to another scheme: Subject – Object – Predicate (at the end of a sentence). Take for instance, the sentence in English: *This chapter*

⁷ Pochhacker F. (1994) Quality assurance in simultaneous interpreting. In C. Dollerup and A. Lindegaard (eds.) Teaching Translation and Interpreting. Papers from the Second Language International Conference, Elsinore, Denmark 4-6 June 1993., Amsterdam: Benjamins. p233-244

⁸ Gile D. (1995) Regards sur la recherche en interpretation de conference. Presses Universitaires de Lille p57.

includes three units- in Uzbek language sounds like that: *Bu bo'lim 3ta qismni o'z ichiga oladi.* (here the subject- *chapter* in English, *bo'lim* in Uzbek; predicate- *includes* in English, *o'z ichiga oladi* in Uzbek, object- *three units* in English, *3ta qism* in Uzbek. Differ from complex sentences, these type of simple-structured sentences are the least problematic for interpreters, as they are quite easy to keep up with the Speaker speed in simultaneous interpretation process. However, when it comes to complex sentences, the case is a bit complicated, and lagging in time can be experienced by the interpreters.

Furthermore, the usage of pronouns in simultaneous interpretation process may cause problems when the interpretation process is into Uzbek language. The reason is that in English, there are exact pronouns for each gender: he (indicates men), she (indicates women) and it (indicates objects) and the interpreter may find it difficult not to clarify it when it is necessary in target language: *The person that I am going to introduce you right now is a well-known orator of all the time. She is from America and her name is, as you all guessed already, Barbara Hopkins-* *Hozir sizga tanishtirmoqchi bo'lgan insonim dunyoga mashhur notiq. U (ayol) Amerikadan va hammangiz qallaqachon taxmin qilganizdek, Barbara Hopkins bo'ladilar.* Here the interpreter who is translating into Uzbek, may not give clear translation of “*she*” until her name is told in the next sentence.

We will also introduce you with the results of the survey done among the students of Translation faculty of Uzbekistan State World Languages University. As a main participants in this survey, 2nd and 3rd years students of English language Translation Faculty are chosen, during a one semester they were given political speeches of various presidents, including Shavkat Mirziyoyev, Donald trump, Barack Obama, Joe Biden, and tested how well they could interpret them. All the problems, difficulties and issues were learnt and taken into consideration while making the diagram. All the data collected put into charts and diagrams, based on the Kurz's evaluation model⁹

Criterion
• Fluency of delivery
• Logical cohesion
• Sense consistency
• Completeness of interpretation
• Correct grammatical practice
• Use of correct terminology

According to this model, the first diagram here illustrates the key issues that interpreters encounter during SI process from English into Uzbek:

⁹ Kurz, I. (2001). Conference interpreting: quality in the ears of the user. *Meta*, 46 (2), p394-409.

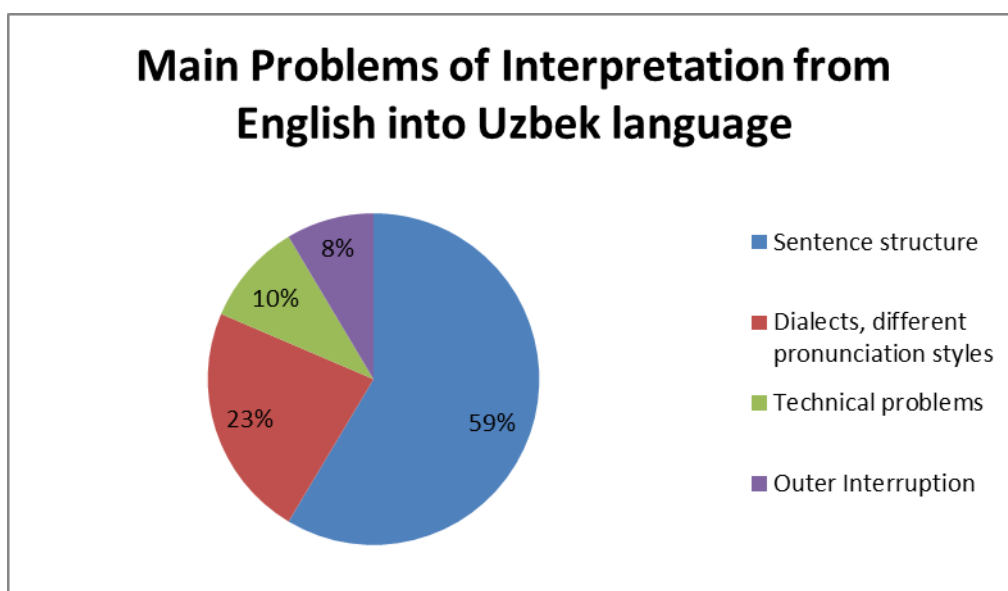

Diagram 1 Main problems of Interpretation from English into Uzbek languages

The study has shown that students have committed a considerable number of lexical errors totaling 150. They are wrong word choice or wrong lexis (83) and collocations (67). Errors related to wrong word choice or wrong lexis are more frequent (55.3%), where students chose a semantically wrong word or phrase as an equivalent for the source language word or phrase. This higher percentage of wrong word or wrong lexis may be attributed to students' tendency to translate literally and the difficulty they faced in finding an appropriate English equivalent for SL lexical items. Collocation was the second type of lexical errors committed by the students in this study. The results indicated that student translators committed 67 errors as a result of the wrong use of collocation. These errors may be attributed to the fact that collocations are language-specific and that words in English and Uzbek often differ in their collocation ranges.

To conclude, all the data collected put into charts and diagrams, based on the Kurz's evaluation model. The high number of lexical and textual translation problems encountered by student interpreters in this study call for more studies to be done on interpretation problems in general and English-Uzbek interpretation problems in particular.

USED LITERATURE:

1. The State program for implementation of the National Action Strategy on five priority development areas 2017-2021
2. Pochhacker F. (1994) Quality assurance in simultaneous interpreting. In C. Dollerup and A. Lindegaard (eds.) Teaching Translation and Interpreting. Papers from the Second Language International Conference, Elsinore, Denmark 4-6 June 1993., Amsterdam: Benjamins. p233-244
3. Gile D. (1995) Regards sur la recherche en interpretation de conference. Presses Universitaires de Lille p57.

**BADIIY MATNLARNING PRAGMATIK TOMONINI
TAHLIL QILISHDA LISONIY BIRLIKLARNING AHAMIYATI****Bazarova Dilnoza Bazarovna***Jizzax viloyati Forish tumani**Forish tumani Kasb-hunar maktabi O'IBDO'**O'zbek tili va adabiyoti o'qituvchisi*

Annotatsiya: *maqolada badiiy matnlarning pragmatik tomonini tahlil qilishda lisoniy birliklarning ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlari: *pragmatika, lisoniy birliklar, sintaktik tadqiq, Abdulla Qahhor.*

Hozirgi kunda har qanday fan hissiy bilish (empirik) bosqichdan nazariy bilish bosqichiga ko'tarildi va sistemaviy munosabat asosida izchil rivojlanmoqda.

“Tilshunoslik – empirik fan undagi nazariy g'oyalar doimo to'plangan dalillar tahlili asosida shakllanadi. Shunday ekan, tilshunoslarda tilning asosiy tarkibiy birliklarini (fonema, morfema, so'z, gap kabilar) o'rganishga bo'lgan qiziqish so'nmasligi muqarrar. Lekin lisonning tub mohiyatini to'liq anglash uchun zohiriy hodisalardan tashqari, inson lisoniy faoliyatining tashkiliy qismlarini, uning botinidagi hodisalarni o'rganish ham zarurdir” [3:15].

Hozirgi kunda til birliklarini semasiologik va onomasiologik jihatdan o'rganish, lisoniy birliklarning tahlil doirasini toraytirib qo'yadi. Til birliklarining pragmatik tomondan tahlil qilinishi hozirgi tilshunosligimizning dolzarb masalalaridan biridir. Chunki, pragmatik tahlil lisoniy birliklarning o'rganilmagan jihatlarini tahlil qilish uchun keng imkoniyat yaratadi.

“Lisoniy faoliyatning pragmatik xususiyatlari, bu xususiyatlarni yuzaga chiqaruvchi omillarni o'rganish tilning ijtimoiy mohiyatini aniqlash uchun muhimdir. Bu lisoniy muloqotning ijtimoiy va ruhiy psixologik qonuniyatlar bilan moslashgan holda ro'yobga chiqishini va shu asnoda til tizmi rivojlanishini tasdiqlovchi dalillar topish imkonini beradi. Til sistemasi taraqqiyotining boshlang'ich nuqtasi pragmatikadan boshlanadi deyish mumkin. Bu bir xilda filogenetik va ontologik jihatdan ham asosli da'vodir” [3:37]. “Zero, lison dastlabki o'rinda so'zlovchining shaxsiy istagi, foydasi uchun xizmat qiladi. Lisonning nutq ijodkori bilan bog'liq tomonlarini o'rganish muhimdir, zero, biror bir tilda so'zlash oddiygina ushbu tildagi gaplarni tuzishdan iborat bo'lib qolmasdan, balki shu yo'sinda ma'lum turdagi ijtimoiy faoliyat ijrosidir. Ijtimoiy tajribaning keng qamrovliligi tufayli, muloqot vaziyatlari o'zgarib turadi hamda boshlang'ich holatda oddiy tuzilishda bo'lgan pragmatik struktura o'zgarib, murakkablashib boradi. Bu esa, o'z navbatida pragmatikaning semantik qobig'ini to'xtovsiz kengayib borishiga olib keladi” [3:38]. Demak, lisoniy tahlilni pragmatikadan boshlamoq zarur.

Tilshunoslikda sintaktik tadqiqotlarning kuchayishi natijasida shu narsa ma'lum bo'ldiki, lisoniy birliklarning shakl va mazmun tomonidan ta'rifi ham tilni to'liq izohlashga

imkon bermaydi. Lisoniy birliklarni kontekst, nutq vaziyati bilan bog'lab, o'rganishga ularning ma'nosini to'g'ri tushunishga katta imkoniyat tug'diradi. Bu esa lisoniy birliklarning pragmatik tomoniga qiziqishni kuchaytirdi. Darhaqiqat, o'zbek tilida ma'no va mazmun ifodalash uchun lisoniy birliklarning har bir nutq situatsiyasi uchun ko'plab variantlari mavjud. Bu haqida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy o'zining "Muhokamat ul – lug'atayn" asarida quyidagicha yozadi: *"Bu tilda g'arib alfoz va ado ko'pdur. Muni xush oyanda tartib va raboyanda tarkib bila bog'lamoq'ning dushvorlig'i bor."* Ya'ni, turkiy tilda ajoyib so'z va iborlarning xilma – xil variantlari mavjud. Bularni yoqimli tartib va o'ziga tortuvchi ohang bilan bog'lamoqning qiyinchiligi bor.

"Lisoniy birliklarning sintaktika va semantikasi bu birliklarning to'liq tavsifi uchun kamlik qiladi. Sintaktika va semantikaga pragmatika qo'shilgandagina, ular o'zining haqiqiy talqinini topadi. Masalan: *Hamma vaqtini xushnud o'tkazmoqda* jumlasini orqali muayyan shaxslar va ularning muayyan zamon va makondagi holati propozitsiyasi ifodalangan. Lekin, jumla orqali ifodalangan propozitsiyaning so'zlashuvchilarga tushunarli bo'lishi uchun buning o'zi kifoya qilmaydi. Buning uchun so'zlashuvchilarning vaqtini xushnud o'tkazayotgan ma'lum guruhlar haqida va ularning holati haqida, ro'y berayotgan ma'lum makon va zamon haqida umumiy bilimga ega bo'lishlari lozim. Chunki, dunyodagi barcha odamlar vaqtini xushnud o'tkazishi mumkin emas" [2:245]. Demak, yuqoridagi jumla aniq shaxslar, aniq makon va zamon bilan bog'langan bo'lishi kerak. Jumla orqali ifodalanayotgan propozitsiyaning nutq vaziyati bilan ana shunday munosabatini o'rganish jumlaning pragmatik tomonini tashkil qiladi.

Menga qolsa biz o'zbeklar o'ta pragmatik xalqmiz degan bo'lar edim. Chunki, o'zbek tilining tasvir va ifoda imkoniyatlari shu qadar kengki, birgina sintaktik qurilma bir necha xil semik va pragmatik tahlil qilinishi mumkin. O'zbek tilidagi sintaktik konstruksiyalarni "Kosa tagida nimkosa", "Qizim senga gapiraman, kelinim sen eshit" qabilida tushunilmasa, ularning mazmun tomoni kemptik bo'lib qoladi. Pragmatik tahlil bevosita nutqiy kontekst bilan bog'liq. Fikrimizni Abdulla Qahhor hikoyalari kesimida davom ettiramiz.

"U devor ustidagi qizga qarab bo'g'iq tovush bilan o'shqirdi:

Sen gapirma! Senga kim qo'yibdi gapirishni!

Usta Mavlonning o'g'lidan bir hovuch mayiz olganingni o'z ko'zim bilan ko'rganman!

...

Hamma kulib yubordi. Tomdan kimdir qichqirdi:

- Ha, bu kishining xotini mayiz yemagan!" [4:131].

Ushbu parcha Abdulla Qahhorning "Mayiz yemagan xotin" hikoyasidan olingan. Hikoyaning boshida Norqo'zi ismli personajning o'ta "taqvodor" va "diyonatli" inson sifatida taniysiz. Ammo, ushbu "taqvodor" inson hammaning ayolini g'iybat qilib, "to'g'ri yo'l ko'rsatmoqchi" bo'ladi-yu, o'z ayolining nima ishlar qilib yurganidan bexabar. Personajlar nutqini individuallashtirish yozuvchining illokutiv maqsadini ro'yobga chiqaradi. "Ha bu kishining xotini mayiz yemagan" jumlasini orqali hikoyaning botiniy syujeti akslanadi. Kontekstda o'tkir kinoya ham o'z ifodasini topgan. Ya'ni:

“Avval o‘zinga boq” qabilidagi mazmun anglashiladi.

“ – Ey, yosh bolamisiz? Nega yig‘laysiz? Kap – katta odam . . . bitta ho‘kiz bo‘lsa bir gap bo‘lar, Xudo ajalga to‘zim bersin. Bitta ho‘kiz odamning xunimi? Ertasiga ellikboshi Qobil boboni boshlab qaynatasi – Egamberdi paxtafurushning oldiga olib bordi. Paxtafurush cholning holiga ko‘p achindi va yerini haydab olgani bitta emas, ikkita ho‘kiz berdi, lekin “kichkinagina” sharti bor. Bu shart kuzda ma‘lum bo‘ladi . . . ” [4:37].

Parcha “O‘g‘ri” hikoyasining yakuniy qismidan olingan. Hikoyaning oxirida Qobil bobo “najot topadi”, ya‘ni tinimsiz sarson-sargardonlikdan so‘ng ellikboshi oxiri o‘zining qaynotasi yoniga olib boradi. Paxtafurushning kuzda qo‘yiladigan talabi aslida “kichkinagina” shart emasligini o‘quvchi kontekst doirasida tushinadi. O‘quvchi o‘zining ongida kontekst talabi bilan assotsiativ hukmlar chiqaradi.

1. Qobil boboni hech kim nazar – pisand qilmaydi;
2. U davrdagi amaldorlar hech qachon nochorlarga beg‘araz yordam qilmaydi;
3. Shuning uchun Egamberdi paxtafurush ham “kichkinagina” shart qo‘ymaydi...

“Axborotning to‘g‘ri tushunilishi uchun so‘zlashuvchilarning til haqidagi bilimidan tashqari tinglovchining olam haqidagi bilimi, jumla qo‘llanilayotgan ijtimoiy holat haqidagi bilimi, so‘zlash jarayonida so‘zlashuvchilar ruhiyati haqidagi bilimi va boshqa bilimlarini ham qo‘shish kerak bo‘ladi.” [2:244] Axborotni tushunish jarayonida yuqoridagi bilimlarning barchasi teng darajada kerak bo‘ladi. Shuning uchun faqat bu bilimlarning o‘zaro munosabatini hisobga olgandagina biz nutqiy jarayonning mohiyatini anglashga yaqinlashgan bo‘lamiz.

Xulosa qilib aytganimizda, o‘zbek tili matnini pragmatik yo‘nalishda o‘rganish lisoniy birliklarning an‘anaviy tilshunoslikda e‘tibordan chetda qolgan jihatlarini yoritishda tadqiqotchi uchun katta imkoniyat beradi. Matn singari sintaktik birliklarni bunday usulda o‘rganish ularning pragmasemantik sistemadagi o‘rnini belgilashga yo‘l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. III jild. – T.: “Akademnashr” 2012
2. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. I jild. – T.: Akademnashr” 2012
3. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – T.: 2008
4. Abdulla Qahhor. Muhabbat. – T.: Yangi asr avlodi 2016

EFFECTIVE WAYS OF USING PROVERBS AND SAYINGS

Gazieva Saida

Teacher at Fergana Polytechnic Institute

Minojov Abdulaziz

student of Fergana Polytechnic Institute

Abstract: *Proverbs and sayings have linguistic features which distinguish them from ordinary sentences. This article describes the ways of using proverbs and sayings.*

Keywords: *proverbs, sayings, features, ordinary, society, epigrammatic, meaning*

It is well-known that wisdom and spirit of people are expressed in its proverbs and sayings, and the knowledge of proverbs and sayings of this or that nation promotes not only a better knowledge of the language, but also helps understand views and characters of its people.

Proverbs and sayings, being an integral part of the national folklore, and in its turn, being an attribute of culture of the nation, comprise the reflection of the people's life; they reflect people's views and characters. Proverbs: warn, sum up national experience, critically deride people's instincts, maliciously make comments on appearance, give bright and remembered advice, teach wisdom of life, provide humor in a sarcastic way, philosophize and sum up thoughts. "Proverbs are the wisdom of peoples" goes an Italian saying.

English proverbs and sayings are an inexhaustible source of developing English learners' communication skills and enriching their language as well as social and cultural competences. Using proverbs and sayings makes the process of training the language easier, more interesting and effective. Proverbs can be used for training phonetic skills either while introducing a new phonetic phenomenon or while practicing it. Proverbs and sayings can be used for training grammar. It is possible to use proverbs while presenting and practicing Passive Voice, Imperative Mood degrees of comparison, modal verbs, articles, irregular verbs, prepositions and so on. The lexical and grammatical richness of proverbs allows us to use them not only while presenting and practicing grammar but also for the enrichment of learners' vocabulary.

For example, proverbs and sayings can appear of great help to remember colors, numbers, names of animals etc. Functioning as incentive motivation proverbs and sayings may be used for developing communicative skills, especially speaking and writing. The same proverb can be interpreted differently by different people so basing on the same proverb students learn to express their own ideas, feelings, emotions as well as to use it appropriately.

Alongside with separate words speakers use larger blocks consisting of more than one word - word combinations functioning as a whole. Word combinations similar to words are not created in speech but introduced in to the act of communication ready - made. Such word combinations are called set expressions. Set expressions are contrasted to free phrases

and semi-fixed combinations. In free combinations linguistic factors are chiefly connected with grammatical properties of words.

Proverbs are brief statement in which show in a condensed form the accumulated life experience of the society. They are usually short familiar epigrammatic sayings, expressive and have generalized meaning. They are also image bearing. They express the wisdom of the people and never lose their freshness and vigor:

"Better late than never, "

"Out of sight, out of mind,"

"He laughs best, who laughs last"

"A great ship asks deep water"

Proverbs have much in common with set expressions because their lexical components are also constant, their meaning is traditional and mostly figurative, and they are introduced into speech ready-made.

Proverbs and sayings may be handled not in their fixed, traditional forms but with some modifications:

"Marriage are made in Heaven" (a fixed or traditional form);

"divorces are made in Heaven" (a modified form);

"If war breaks out " (a traditional form);

"If peace breaks out" (a modified form).

This device is used not only in belles-lettres style. Here is example from newspaper:

"the waters will remain sufficiently troubled for somebody's fishing to profitable."

(from "It is good fishing in troubled waters")

A saying is a common phrase differing from proverbs in that the thought is not so completely expressed here:

"To fish in troubled water";

"To kill two birds with one stone ";

"To teach old dogs new tricks ".

Very often English proverbs and sayings are alliterated. Euphony and expressiveness are achieved by the repetition of the same sound in a number of words:

"Cool as a cucumber";

"Good as gold";

"Curiosity killed a cat"

Usually English proverbs and sayings are rhythmically arranged and rhymed:

"Eat at pleasure, drink with measure";

"A friend in need is a friend indeed."

Proverbs and sayings are mostly used by writers in the direct speech of characters to individualize their speech, and also as laconic, expressive and emotional ready - made phrases. They are often used in the speech of characters and the author's narrative to clarify and conform the thought:

"In this conflict we are the challengers. You have the choice of weapons. If you choose scandal, we'll take you on at that. No good will come of washing our dirty linen in public" (B. Shaw).

The efficient use of proverbs and sayings will make both spoken and written language emotional, concrete, figurative and lively:

"Cat was almost out of the bag when I grabbed it by its tail and pulled it back." -the proverb is *"Cat is out of bag"*.

REFERENCES:

1. Mieder (Ed.) Wise Words. Essays on the Proverb. New York: Garland Publishing Inc., 297-316.
2. Mieder, Wolfgang. (1993). Proverbs Are Never Out of Season. Popular Wisdom in the Modern Age. New York: Oxford University Press.
3. Mieder, Wolfgang. (2004). Proverbs - A Handbook. Westport, CT; Greenwood Press.
4. Rowland, Durbin. (1926). "The use of proverbs in beginners' classes in the modern languages." Modern Language Journal 11:89-92.

CONTRAST BETWEEN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS

Khodjaeva Guzal Djakhonobodkhonovna

teacher at Fergana Polytechnic Institute

Abstract: *The proverbs and sayings expressing senility and youth in both languages have a great role in giving and getting clear understanding about senility and youth of the nation or society who uses these languages and preventing from any misunderstandings about the concepts. This makes the actuality of our article.*

Keywords: *proverbs, language, senility, youth, nation, society, concept, English, Uzbek, Russian*

Proverbs and sayings also serve to make our speech more emphatic. The linguistic analysis of proverbs and sayings show that they have got certain typical features which distinguish them from ordinary phrases and utterances. These features are the following: *brevity, rhythm, rhyme, alliteration, the didactic character* of these utterances. They always express the generalized idea. For example:

Out of sight, out of mind,

First come, first served.

A friend in need is a friend indeed.

Curiosity killed the cat.

It is well-known that wisdom and spirit of people are expressed in its proverbs and sayings, and the knowledge of proverbs and sayings of this or that nation promotes not only a better knowledge of the language, but also helps understand views and characters of its people.

The contrastive analysis undertaken in this study began with form. The formations of the English proverbs collected in the data are in terms of SVOCA. In Uzbek proverbial formation was in some cases in form of VP+VP, VP+ AdjPhr, while in most cases conforms to the regular pattern of SVOCA (NP+ VP +NP). The notions of form in English proverbs are words that signal conventional pattern (i.e. regular word arrangement to form meaning).

For example:

Birds are not to be caught with chaff

Care killed a cat

Cock crows, As the old/ so doth the young –

In Uzbek, it is also words that signal conventional pattern but in some cases different pattern that is distinct from English such as:

Qari qushni tuzoq bilan tutib [aldab] bolmas

Qayg'u qaritar, g'am o'ldirar

Yosh xo'roz qari xo'roz singari qichqiradi

In Russian:

Старого воробья на мяки не проведешь.

Не работа старит, а забота.

Мальки плавают следом за крупной рыбой.

The distributional characteristics of English proverbs are mostly warning, advice and admonishing. Such as: A great talker is a great liar, all that glitters are not gold, and once bitten twice shy etc. While in Uzbek proverbs, it differs because of the descriptive nature of the language. Uzbek proverbs however, discourage laziness; encourage hardworking, contentment, goodness and precaution etc. But among them there are proverbs expressing senility and youth. For example:

In some cases therefore, both English and Uzbek proverbs share similar distributional characteristics, for example:

English proverb: Rule youth well, for age will rule itself (senility and youth).

Uzbek proverb: Yoshlikda hunar olgan, qarigach, ishga solar (senility and youth)

Russian: Молодому крепиться — вперед пригодится.

English proverb: Wild oats, To sow one's (youth)

Uzbek proverb: Yoshlik — beboshlik (youth)

Russian: Молодо — зелено, погулять велено (youth)

English proverb: Young men think old men fools, and old men know young men to be so.

Uzbek proverb: Qarilikni donolik bezar, yoshlikni — kamtarlik.

Russian: Старые дураки глупее молодых.

Another striking contrast between English and Uzbek proverbs is that the structure and meaning stand out to be the similar but comparatively the form may slightly differ. For example:

English proverb: Youth will serve.

Uzbek proverb: Yosh kelsa — ishga, qari kelsa — oshga

From the above example, the two proverbs contain the same contextual meaning with a variation in form (register). The proverb entails that one should not dig on a hidden matter, the metaphor “youth” used in the English proverb differs with the one used in Uzbek proverb “yosh”.

In some contexts of situation and by association of meaning one can refer to the use of dog by English speakers as pet which entail their close association, while the Uzbek speakers mostly regard fowl as their pet.

Other differences in the proverbs of English and Uzbek are in the use of variety and variation of registers. Uzbek proverbs expressing senility and youth employ more adjectival words in order to describe a simple event or situation, while English proverbs use an economy of words of simple description. For example:

English: Youth will have its course.

Uzbek: Yosh o'z navbatida o'rinli boladi.

Russian: Молодо растёт, а старо старится.

English: Abundance of money ruins the youth.

Uzbek: Mo'may pul yoshlikni xarob qiladi.

Russian: Богатство родителей порча детям

The examples above showed that the English proverbs have not more than (4-5) words class to talk of an idea while the Uzbek proverb because of its descriptive nature uses more than (6-8) to talk of an event. The distributional characteristics of English proverbs is said to have fewer words to describe something but the Uzbek proverbs uses many forms word before its meaning can clearly be understood.

REFERENCES:

1. Akhamedova O. Terminology: Theory and Method. M.1977. – 322 p.
2. Arnold I.V. The English Word. M. 1986. – 298 p.
3. Buranov J., Muminov. O. "A Practical Course in English Lexicology". T. 1992. – 178 p.
4. Dominguez Barajas, Elias. 2010. The function of proverbs in discourse. Berlin: Mouton de Gruyter.
5. Grzybek, Peter. "Proverb." Simple Forms: An Encyclopaedia of Simple TextTypes in Lore and Literature, ed. Walter Koch. Bochum:Brockmeyer, 1994. 227.

**"BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARNING
OG'ZAKI NUTQINI O'STIRISH USULLARI"****Ishmonova Nafosat Normurodovna***Jizzax viloyati Forish tumani**16- maktab boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida O'qish darslari orqali og'zaki nutqni rivojlantirishning ayrim jihatlariga to'xtalib o'tilgan. Shuningdek nutqni rivojlantirishga qaratilgan bir qancha tavsfiyalar ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *metod, talaffuz, matn, tafakkur, hikoyalash.*

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish orqali inson borliq, jamiyat haqida bilimga ega bo'ladi, o'qishni bilmagan odamning ko'zi ojiz kishidan farqi yo'q. boshlang'ich sinfda o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatishning yo'l – yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasining kichik yoshdagi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar borliq fanlar yutugi asosida shakllanib boradi. Masalan, eski maktablarda quruq yod olish metodida o'rganilgan bo'lsa, hozirgi maktablarda o'qish izohli o'qish metodida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi so'zlarga izoh berishga, mazmunini tushuntirishga, oqilganini qayta hikoyalashga, umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilmagan. Ularda ko'proq to'g'ri talaffuzga, qiroat bilan o'qishga, katta e'tibor berilgan. Shuning uchun, hozir maktablarda o'qish izohli o'qish olib borilyapti. O'qish darslarida o'quvchilar tabiat, jamiyat, unda yashovchi, kishilar hayoti, ularning o'tmishi, hozirgi yashash tarzi, mashhur kishilari haqida, vatanning tabiati: ob-havosi, boyliklari, hayvonot dunyosi va boshqalar haqidagi bilimlarni egallaydilar.

Boshlang'ich sinflar o'qish darslarida o'quvchilar nutqini o'stirish vositalaridan biri to'g'ri uyushtirilgan qayta hikoyalashdir. Maktab tajribasida to'liq, qisqartirib, tanlab va ijodiy qayta hikoya qilish turlari mavjud. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun matnni to'liq yoki matnga yaqin qayta hikoyalash ancha oson, boshqa turlari esa nisbatan qiynroqdir. Qayta hikoyalashda o'qilgan hikoya mazmuni yuzasidan o'qituvchining savoli o'quvchilarni hikoyaning detallari haqida, ayrim voqealar o'rtasidagi bog'lanishning sabab-natijalari haqida fikrlashga qaratilishi lozim. Asar syujetining rivojlanishida qatnashuvchi shaxslar, ularning xatti-harakati asosiy rol o'ynaydi. Bolalar asar mazmunini unda ishtirok etuvchi shaxslar va ularning xatti-harakati, xarakterli xususiyatlarini tahlil qilish yordamida yaxshi anglab etadilar. O'qituvchining savoli asar qahramonlari nima qilgani, ularning u yoki bu xatti-harakatlari qaerda va qanday sharoitda yuz bergani haqida so'zlab berishga, voqealarning izchil bayon qilinishiga va o'zaro bog'liqlikni yoritishga yo'naltirilishi lozim. O'quvchi o'qilgan asar mazmunini o'qituvchi savoli yordamida aytib berishida faqat analizdan emas, sintezdan ham foydalanadi: ayrim faktlarni o'zaro bog'laydi (sintezlaydi), bir-biriga taqqoslaydi, ular yuzasidan muhokama yuritadi va xulosa chiqaradi. Ko'pincha

boshang'ich sinf o'quvchilari qatnashuvchi shaxslar xatti-harakatini yaxshi tushunmasliklari, ba'zan noto'g'ri yoki yuzasi tushunishlari natijasida asar mazmunini anglab etmaydilar. Shuning uchun ham o'qituvchi savolni juda o'ylab tuzishi, u bolani fikrlashga, o'ylashga majbur etadigan, qatnashuvchi shaxslarning xatti-harakati, voqealarning bog'lanishi yuzasidan muhokama yuritadigan, ularni o'zaro qiyoslashga, ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlashga yordam beradigan bo'lishi lozim. O'quvchi asarda qatnashuvchilarning xatti-harakatini qanchalik aniq ko'z oldigan keltira olsa, u hikoyaning asosiy mazmunini shunchalik chuqur tushunadi, shunchalik mustaqil qayta hikoya qilib beradi.

O'qilgan asar mazmunini izchil ravishda qayta hikoyalash uning rejasini tuzishga yordam beradi. Reja tuzishda o'quvchi hikoyani tarkibiy qismlarga bo'ladi va har qaysi qismdagi asosiy fikrni aniqlaydi. Bularning hammasi analitik ish hisoblanadi. Keyin sintetik ishga o'tiladi, ya'ni bolalar hikoya qismlariga sarlavha topadilar. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida reja tuzish jarayonida o'qilgan hikoyaning har bir qismida bosh va ikkinchi darajali masala nimalardan iboratligi haqida, qanday qilib fikrni qisqa va aniq ifodalash haqida o'ylaydilar. Sarlavha topish ustida ishlash, o'quvchilar topgan sarlavhani jamoa bo'lib muhokama qilish, reja tuzish jarayonining o'zi bolaning fikrlash qobiliyatini faollashtirishi, unda o'z mulohazasini isbotlash, asoslash odatlarini tarbiyalashi lozim. Qisqartirib hikoyalashga o'rgatish quyidagicha uyushtiriladi: o'qituvchi hikoyaning oldindan belgilab qo'yilgan birinchi qismini o'qiydi va o'quvchilar bilan birgalikda eng muhim, asosiy fikr aniqlanadi. Asarning boshqa qismlari yuzasidan ham shunday ish olib boriladi va o'quvchilar asarni qisqartirib qayta hikoya qiladilar. O'qilgan asarni qisqartirib hikoya qilishga 3-sinfdan boshlab o'rgatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oripov B. T. Darslarning samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent: 1983
2. Rahmonova Ye.R., Razzoqov D.N. "Pedagogik texnologiyalar" fanidan o'quv qo'llanma. –T.: 2007.

ХАЛҚ ДАРДИНИ КУЙЛАГАН ШОИРНИНГ ЎЙЛАРИ БУГУНГИ КУН ИСЛОХОТЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ

Акбарова Мурувват Собировна

Тошкент педиатрия тиббиёти институти

Фармакология ва физиология кафедраси ассистенти I

Исомиддинов Алижон

педиатерия ва халқ табобати факултети 2-курс

215-гуруҳ талабаси

Аннотация: *халқ дардини ўйлаган шоир, Бердақнинг ўзига хослиги, ижодий ислохотлари ҳақида фикр мулоҳазаларимиз.*

Аннотация: *наши мысли о народной боли, уникальности Бердака, его творческих реформах.*

Annotation: *our thoughts on the people's pain, the uniqueness of Berdak, his creative reforms.*

Калит сўзлар: *ўтказилган тадбирларимиз, орзудаги ислохотлар Аҳмоқ подшо достони.*

Ключевые слова: *наши события, мечта реформ. История глупого царя.*

Keywords: *our events, dream reforms The story of the foolish king.*

“2030 йилгача мўлжалланган Барқарор ривожланиш мақсадлари мамлакатимизда ҳар бир инсоннинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлашни кўзда тутадиган “ҳеч кимни эътибордан четда қолдирмаслик” тамойили асосида амалга оширилади”¹⁰.

Шоир эдим, кўзим кўрганин ёздим,

Кўнглимнинг сезганин, билганин ёздим.

Замон жафосидан сарғайдим, оздим,

Келурми деб яхши кунлар халқ учун.

Ушбу шеърнинг мазмун моҳияти халқ дардини куйлаган шоир Бердақнинг Қорақалпоқ халқининг Хива хонлигига қарам бўлган пайтдаги оғир аҳволини ўз кўзи билан кўрган шоир жим туrolмасдан ёзган эди. Шунинг учун унинг қайси бир шеърини қай бир достонини олиб қараманг, уларда серҳосил ерларни эгаллаб олган маҳаллий бой ва бийлар зўравонлиги, хонларнинг шафқатсиз эзишлари, сон-саноксиз солиқлар халқнинг тинқасини қуритганлиги тасвирланган. Бердақ лирикаси том маънода халқчил санъат. Унинг шеърлари замирида оддий меҳнаткаш халқ тақдири ётади. Бердақ ҳаёт воқеаларига ана шу оддий инсон нигоҳи билан қарайди, унга ўзга муносабатини билдиради. Шоир ўзи гувоҳ бўлган ҳаёт манзараларини китобхонни ишонтира оладиган даражада тасвирлай олган. Шоирнинг “Бу замон”, “Ёз келурми?”, “Бўлган эмас”, “Умрим”, “Қолмади” каби шеърларида замин ва замон манзаралари

¹⁰ www.president.uz. Президент Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашининг 46-сессиясидаги нутқидан. 22.02.2021 йил

жуда ҳаққоний ифодаланган. Уларда бой ва камбағаллар ўртасидаги зиддиятлар, қарама-қаршиликлар ўз ифодасини топган. Лекин шоир яшаган давр унинг орзу-истакларини рўёбга чиқаришга қодир эмас эди. Шоир умрининг охиригача тинчлик, тўқлик, ободлик бўлишини истади ва ўзига ҳамдард кишиларни қидирди, лекин топа олмади.

Бердақнинг халқчил ғояларини бугунги ўсиб келаётган ёш авлод вакиллариغا этказиш мақсадида Тошкент педиатрия тиббиёти институти ва қатор жойларда маҳаллаларда тадбирлар ташкил этиб келинмоқда. Хусусан институтимизнинг 1-2 талабалар турар жойида “Халқ дардини куйлаган шоир Бердақ ўйлари бугунги кун ислохотлари билан боғлиқлиги” мавзусида маънавий тадбирлар ташкил қилинди. Тадбирни институтимизнинг Тиббий-педагогика ва Даволаш иши факультети ёшлар билан ишлаш бўйича декан ўринбосари А.К.Худайбердиев очиб берди. Институтимизда Қорақолпоғистон Республикасидан келиб тахсил олаётган 1-Педиатрия ва Халқ табобати факултети 211-гуруҳ талабаси Исмиолова Махлиё қорақолпоқ тилида “Халқим” деб номланган шеъри билан барчани мамнун этди. Тадбир давомида Институтимиз Суд тиббиёти кафедраси ассистенти Қ.Ў.Қадиров ўз сўзида қорақалпоқ миллатининг етук вакили халқпарвар шоир Бердақнинг хаёти биз ёшларга бемалол ўрнак бўла олиши унинг халқ учун кўплаб шеърлар битганлигини таъкидлаб бугунги кунимиздаги ислохотларимизни қарийб 100 йил олдин орзу қилганлигини таъкидлаб ўтдилар.

Бердақнинг барча ёзган шеърлари ва асарлари маънавий юксакликка етаклайди. Бердақ ҳақиқатдан ҳам халқ фарзанди эканлиги яққол кўриниб турибди. Талаба қизларимиз томонидан Бердақ шеър ва кўшиқлари ижроси тингланди. Бердақ биз ёшлар хаётида қанчалар кераклигини айтиб ўтилди. Қорақолпоқ халқининг фарзанди, халқ шоири Бердақнинг хаёти ва ижодини, яхшилаб ўрганиш мақсадга мувофиқдир. 1-Педиатрия факультети ва халқ табобати факультети 303-гуруҳ талабаси Эркинова Шахноза “Ёшлар нигоҳида Бердақ” мавзусида презентация билан барча тадбир иштрокчиларини таништириб ўтди. Тадбир жараёнида Бердақнинг “Ахмоқ пошшо” асаридан сахналаштирилган лавҳалар кўрсатилди.

Дунё яралгандан бери,
Подшоҳ одил бўлган эмас.
Шоирлар қалам олганда,
Хатга тўғри солган эмас.
“Чор китоб”дан тура қочдим,
Навоийдан сабот очдим.
Фузулийдан дурлар сочдим,
Дилёрларни излар эдим.

Деб ўз сўзини бошлади Даволаш иши факултети 107-гуруҳ талабаси Юлчиев Шукурулло Хайрулла ўғли “Бердақнинг ғояларида бугунги кунимиз орзуси” деб номланган презентация билан барчага қизиқарли маълумотларни берди. Барча ташкил қилинган тадбирлар давомида Фармакология ва физиология кафедраси

ассистенти, “Педиатр” жамоасининг бадий раҳбари М.С.Ақбарова томонидан сахналаштириган Қарғабай ўғли Бердақнинг “Ахмоқ пошшо” асаридан томошабинларга тақдим этиб борилмоқда ва спектакль намойиш ўтган асримизнинг муаммолари ҳақида хабар бериб қолмасдан бугунги кунимизни орзу қилганли алоҳида этироф этилган. Бу асар барчага маъқул бўлди. Ўткирилган тадбирларимиз сўнгида “Бердақ халқ дарини куйлаган шоир” номли тадбир дастуримизда иштирок этган барча талаба ёшларимизга институтимиз томонидан фахрий ёрликлар билан тақдирланиб келинмоқда. Қорақалпоқ халқининг демократ шоири Бердақ Қарғабой ўғли ижодига назар ташлар эканмиз, унинг шеърлари ва поэмаларида бизнинг ёшларимизга ибрат бўладиган, тўғри йўлга бошлайдиган ғоялар илгари сурилганлигига гувоҳ бўламиз. Бердақ ўзи яшаган давр, XIX аср қорақалпоқ халқининг тарихий шароитини кескин қоралайди.

Золим подшоҳларнинг кирдикорларини аёвсиз фош қилади, камбағаллар бошига тушган оғир кунларни ва тўхтовсиз оширилиб борилаётган солиқлар миқдорини жиддий танқид қилади. Бердақ XIX асрнинг феодал муносабатлари ўта кескинлашган даврда яшаб ижод этган. Ўша даврнинг ҳақиқий ҳаёт манзарасини кундалик воқеалардан бошлаб ижтимоий-сиёсий силжишларгача баён этган. Масалан шоирнинг куйидаги “Халқ учун” шеъридан парча фикримизга далил бўла олади. Лекин шоир яшаган давр унинг орзу-истакларини рўёбга чиқаришга қодир эмас эди. Шоир умрининг охиригача тинчлик, тўқлик, ободлик бўлишини истади ва ўзига ҳамдард кишиларни қидирди, лекин топа олмади.

Шоир “Солиқ” шеърида меҳнаткашлар бошига тушган кулфатлардан сўз очади. Одамийлик нуқтаи назаридан реал ҳақиқатга ўз муносабатини билдиради, бевабечора ва камбағал халқ ҳаётига зид келадиган ҳатти-ҳаракатларни қаттиқ қоралайди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Бердақ ҳақиқий маънода халқпарқар шоир, аҳолининг доруломон кунларга етиб келишини чин дилдан истаган маърифатпарвардир. Унинг ижоди гарчи орадан шунча йиллар ўтган бўлса ҳам ўз кадр-қимматини йўқотмаган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. www.president.uz. Президент Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашининг 46-сессиясидаги нутқидан. 22.02.2021 йил
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Berdaq>
3. www.e-adabiyot.uz
4. www.Википедия: Адабиёт. Мақолалар тўпламлари.

REQUIREMENTS FOR A MODERN TEACHER IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF ENGLISH LESSONS

Tursunova Zilola Bakhtiyorovna

Tashkent city, Sergeli district, school № 301

English teacher

Abstract: *This article provides insights into the current requirements of the education system, modern methods of organizing lessons and the requirements for the teacher in the organization of the lesson.*

Keywords: *English, modern technology, interactive methods, brainstorming, small group work, discussion, problem situation.*

The growing need for independent-minded youth in our independent country is a requirement of the times. Accordingly, concrete changes must be made in the education of every young generation, and every student must be educated on the basis of modern technologies.

Successful implementation of the tasks set for the school requires students to be scientifically and theoretically well-armed. Nowadays, a teacher has a great responsibility to provide comprehensive education to students.

English language teachers are tasked with increasing the effectiveness of education, mastering advanced pedagogical technologies, interactive teaching methods and their application in the educational process.

Today, the development of education is one of the most important tasks. A lot of work is being done to develop the education system. Nowadays, the introduction of interactive teaching and learning methods, the organization of lessons by English language teachers with the effective use of interactive methods in the teaching process is becoming a requirement of the time.

Today, the organization of English lessons on the basis of modern teaching technologies and their correct and rational use requires strong knowledge and skills from the teacher.

While maintaining the traditional form of teaching, enriching it with methods that activate the activities of various learners leads to an increase in the level of mastery of learners.

To do this, the lesson process should be organized rationally, the science teacher should stimulate the interest of students and encourage them to be active in the learning process. , project, role-playing games and encourage students to do practical exercises independently.

These methods are also called interactive or interactive methods. Interactive methods are methods that activate students and encourage independent thinking, learning at the center of the learning process.

When these methods are used, the educator encourages the learner to actively participate. The learner is involved throughout the whole process. The benefits of a student-centered approach include:

- study and learning with higher educational efficiency;
- high level of motivation of the student;
- taking into account previously acquired knowledge;
- adapting the intensity of reading to the needs of the learner;
- support for the initiative and responsibility of the student;
- study through practice;
- creation of conditions for bilateral views.

Ability is important in shaping the professional skills of an English teacher. Because pedagogical ability is based on the educational and pedagogical relationship that must be carried out with the student. The continuity and stability of this relationship leads to a certain pedagogical technology.

On the basis of the National Training Program, a completely new methodology of education will be developed in the coming years. This requires new pedagogical skills, so the methodological skills of the teacher play an important role in pedagogical technology. More precisely, a new methodological skill means a new pedagogical technology.

The main purpose and task of the new pedagogical technology will be to study, generalize and popularize new methodological skills.

We recommend the following: the emergence of knowledge and skills of the teacher of English, the creativity of the teacher, the practical application of new pedagogical technologies, for which the teacher works on himself, constantly explores the use of new teaching methods, teaching aids, techniques make effective use of tools, handouts, test questions. It is necessary to organize lessons on the basis of the requirements of SST, methods of pedagogical technology and to provide students with knowledge.

REFERENCES:

1. Зиёмухаммадов Б., Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт. «Маънавият асослари» дарси асосида ишланган услубий кўлланма. – Т., 2001.
2. Раҳимов Б. «Бўлажак ўқитувчида касбий маданий муносабатларнинг шаклланиши» номзодлик диссертацияси. – Т., 2004.

MAKTABGACHA TA'LIM SOHASIGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Qoraxonova Mashhura Karimovna
Qayumova Umida Maxmatmurodovna
Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani
2-Davlat Ko'p Tarmoqli Ixtisoslashtirilgan
Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari

Annotatsiya: *ushbu maqolada maktabgacha ta'lim, uning mazmun-mohiyati, maktabgacha ta'lim sohasida 2017-yilgacha bo'lgan holat tahlili, davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqlari, farmon va qarorlar hamda tarbiyachi sifatida maktabgacha ta'lim sohasi rivojlanishi uchun bildirgan takliflarim haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, shaxsi rivoji, uzluksiz ta'lim, bola, islohotlar, farzand, pedagog, tarbiya.*

XXI asr kishisining idealini ta'lim tizimiga kiritish uning barcha bo'g'inlarining, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimining sifat jihatidan yangilanishi bilan bog'liq. Hammaga ma'lumki, inson hayotining dastlabki yetti yilini o'z ichiga qamrab oluvchi maktabgacha ta'lim yosh davri o'z ahamiyatiga ko'ra noyob holat hisoblanadi. Aynan shu yillarda bolada o'z asosiy insoniy qobiliyatlarining shakllanishi yuz beradi, uning shaxsi rivojining asoslari qo'yiladi.

Maktabgacha ta'lim – bu uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblangan ushbu soha har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Agar 2017-yilgacha bo'lgan holatni tahlil qiladigan bo'lsak, tahlillar shuni ko'rsatdiki, turli omillar ta'sirida maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash borasida rivojlanish o'rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga qamrab olish ko'rsatkichlari o'sishi tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, so'nggi 2017-yilgacha davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, o'sha yillari respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi. Bunga mavjud maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talablarga javob bermasligi, tizimda variativ dasturlar, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha muqobil shakllarning ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada o'rganilmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma'lumotli emasligi, ta'lim sifati monitoringi yuritilmaganligi kabi omillar sabab bo'ldi.

Davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida: “Maqsadimiz kelgusi 3-4 yilda mamlakatimizdagi bog'cha yoshidagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga to'liq qamrab olishdan iborat va biz bunga albatta erishamiz”, - deb ta'kidlagan edi.

Darhaqiqat, o'tgan qisqa vaqt mobaynida muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi farmon va qarorlari, shuningdek, «Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Dasturi hamda respublikada maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha «Yo'l xaritasi» asosida misli ko'rilmagan ishlar amalga oshirildi.

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha «Harakatlar strategiyasi»da ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatli, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, aniq fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, pirovardida bugungi davr talabiga javob bera oladigan ta'lim tizimini yaratish ko'zda tutildi.

Sohadagi islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv mexanizmi tubdan takomillashtirildi, nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish tizimi isloh qilindi, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimi qayta ko'rib chiqildi, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish choralari kuchaytirildi, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limning ikki pog'onali tizimi joriy etildi.

Farzandlarimiz 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda oladigan barcha ma'lumotlarning 70 foizini o'zlashtirishi mutaxassislar tomonidan tasdiqlangan ekan, demak, ta'lim tarbiyaning asosi va poydevori bu maktabgacha ta'lim va tarbiyadir.

Uzoq yillar qaysidir ma'noda egasiz va qarovsiz qolgan bu tizim so'nggi yillarda Prezidentimiz rahnamoligida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar tufayli bolani qarab, boqib turadigan tashkilotdan, haqiqiy ta'lim-tarbiya maskaniga aylandi.

Davlatimiz rahbari tomonidan sohaga oid qabul qilingan qaror va farmonlar natijasida chekka qishloqlarda ham yangi zamonaviy bog'chalar barpo etilib, qisqa vaqt ichida maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 3 barobar oshdi. Eng muhimi, bolalarni qamrab olish ko'rsatkichi 28 foizdan 54 foizga yetdi.

Sohaga davlat-xususiy sheriklik mexanizmi joriy etilishi tufayli 223 mingdan ortiq o'ringa ega bo'lgan 7 ming 400 ta xususiy bog'cha tashkil qilindi. Bu maqsadlar uchun 1 trillion 850 milliard so'm imtiyozli kredit mablag'lari yo'naltirilib, 20 mingga yaqin yangi ish o'rni yaratildi.

O'tgan yili Prezidentimiz chinakam ma'noda umumxalq bayramiga aylangan 1-oktyabr – Ustoz va murabbiylar kuniga bag'ishlangan bayram tadbirida barcha ta'lim tizimi jonkuyarlari uchun zarur vazifalarni belgilab berdilar. Yangi O'zbekistondagi bo'lg'usi Renessansning birinchi halqasi maktabgacha ta'lim tarbiya maskanlari, birinchi ustuni tarbiyachilar deb e'tirof etdilar.

Istiqbolda belgilanayotgan bunday ulkan vazifalarning amalga oshirilishi sohaning me'yoriy-huquqiy bazasini takomillashtirishni talab etadi. Shu bois, ilg'or xorijiy tajriba asosida "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi qonun loyihasini ishlab chiqishdan iborat o'ta dolzarb vazifa yuklatildi.

E'tirof etish kerakki, mazkur qonun loyihasining ishlab chiqilishi o'z navbatida ta'lim sohasiga oid milliy qonunchiligimizning yanada takomillashuviga, sohaga oid barcha munosabatlarning huquqiy asoslari mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shunday ekan, tizim oldiga qo'yilgan vazifalarning ijrosini ta'minlash hozirgi kunda Qonunchilik palatasi deputatlaridan ham faollikni va mas'uliyatni talab etadi.

Shu o'rinda bugungi kunda bir necha ming farzandlar taqdiriga daxldor tarbiyachi sifatida bir qator takliflar bildirmoqchiman.

Birinchi, tegishli vazirlik va idoralar barcha imkoniyatlardan unumli foydalangan holda davlat xususiy sheriklik tizimini rivojlantirib, nodavlat sektorning ulushini oshirish kerak.

Ikkinchi, avval bog'cha bo'lib faoliyat yuritgan va bugungi kunda boshqa tashkilotlar balansiga o'tib ketgan binolarni xatlovdan o'tkazib maktabgacha ta'lim tashkiloti bo'lib qaytadan faoliyat yuritishini ta'minlash, ayniqsa, 2 yoki 3 guruh bo'lib faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarini davlat dasturi asosida rekonstruksiya qilish, qo'shimcha binolar qurish hisobiga quvvatni ko'paytirish choralarini ko'rish lozim.

Uchinchi, maktabgacha ta'lim vazirligi huzurida tashkil etilgan infratuzilmani rivojlantirish injiniring kompaniyasi maktabgacha ta'lim tizimi obyektlarini qurish, kapital ta'mirlash, rekonstruksiya qilish va jihozlash bo'yicha buyurtmachi sifatida hududdagi bog'cha yoshidagi bolalar soniga muvofiqlashtirilgan, ilg'or xorijiy tajribaga asoslangan loyiha ishlarini tashkil etishda katta mas'uliyat bilan yondashish zarur.

Shuningdek, mahalliy kengash deputatlari maktabgacha ta'lim muassasasi mavjud bo'lmagan hududlarda yangi ta'lim tashkilotlarini qurish uchun har yilgi qabul qilinadigan davlat dasturiga taklif kiritishi hamda mahalliy byudjet mablag'lari taqsimlanishida mazkur hududlarga alohida e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiqdir.

Tuman, shahar hokimlari xususiy bog'cha ochish istagini bildirgan tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlashi, mazkur vazifalar ijrosida faol ishtirokchi bo'lishlari g'oya muhimdir. Zero, bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga 100 foiz qamrab olish, bog'chalar uchun bilimli pedagoglar, yetuk kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirishning amaldagi tizimini jahon talablariga javob beradigan darajaga yetkazishimiz eng muhim vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, Uchinchi Renessansning poydevorini yaratish uchun bizga kichik Xorazmiy, Beruniy, Termiziy, Moturidiy, Navoiylar tarbiyalaydigan ta'lim maskanlari kerak. Bu yuksak marrani zabt etishga, ma'rifatga "iligi to'q" xalqimiz, ilm-fan, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun barcha kuch, mablag' va imkoniyatimiz bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Yusupova P. "Maktabgacha tarbiya pedagogikasi". O'qituvchi. – T.: - 1993.
2. Shodmonova Sh., "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" Toshkent: - 2003.
3. Fayzullayeva M., Z.Rahimova, M.Rustamova Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish // (Tayyorlov guruhi uchun mashg'ulotlar ishlanmasi) Toshkent, 2011.
4. <https://uzlidep.uz/>
5. <https://xs.uz/>
6. <https://www.google.com/>

SHOULD YOUNG GENERATION READ THE DRAMA “PADARKUSH”?

Mamajonova Muxlisa Muzaffar qizi

*Journalism and mass communication university of Uzbekistan**Second year student*

Annotation: *Mahmudhoja Behbudi's exemplary way of life, creative products are a great school for young people. The drama “Padarkush” is a work that requires special attention and encourages to draw conclusions. This work, which is considered to be the first drama in Uzbek literature, is said by some to be “not a complete drama, not a complete drama,” while others say it is necessary to read it. According to professors and teachers, the play is recognized as a must-read drama for young people and a lifeline for them. In this article, “Is it really necessary for young people to read drama?” In addition, we will consider the current issues of Behbudi's journalistic materials and their impact on the modern world.*

Key words: *Behbudi, Sadriiddin Aini, creation, padarkush, drama.*

“Who was Hazrat Mufti Mahmudhoja Behbudi? To answer this question, you need to write a book in volumes, not newspaper pages,” wrote Sadriiddin Aini, one of the enlightener's comrades. Indeed, a single book or 2-3 pages of information is not enough to analyze and study the life, personality and work of Behbudi. For this reason, since the 1920s, many artists have created several books and many leaflets.

Behbudi is an enlightened scientist, scholar, public figure and also the “father of Central Asian Jadids”¹¹. Behbudi's legacy has not lost its relevance today. He founded Uzbek drama only with the work “Padarkush or the state of an uneducated child”. He developed the theater industry. His journalistic articles are dedicated not only to the time in which he lived and worked, but also to the modern world.

One of the genres of fiction, which means "action" in Greek, is drama. It also applies to theater. The peculiarities of the drama are the plot, the fact that the actions are based on contradictions and their division into scenes, episodes, the lack of narration, the relationship of the characters based on dialogue.¹²

By this drama, he wrote that it is necessary to direct education, education, training, profession, and even children to this path, otherwise the child may become self-sufficient.

In this drama, a rich “**teacher**” came and said, “What do you say to literacy?” However, an illiterate person is useless, ”¹³ he said.“ This idea is strange, because I am illiterate, I am one of the richest people in our city. One of the students said, “*You don't have bread to eat*”¹⁴. When a “**respected**” person, even a person he respects, talked about

¹¹ . S.Tillaboyev, A.Zamonov. O`zbekiston tarixi. 9-sinf. “Sharq”, T- 2019. B- 93

¹² Uz.m.wikipedia.org

¹³ B.To`xliyev, T. Shermurodov, Sh.Isayeva. Adabiyot III qism. “Cho`lpon”, T-2010. B- 9-10

¹⁴ B.To`xliyev, T. Shermurodov, Sh.Isayeva. Adabiyot III qism. “Cho`lpon”, T-2010. B -10

"child literacy", he said, "Now I know, you too"¹⁵. He stiffens his neck and even turns his face upside down and lies down. He does not listen to the good advice of so many people. As a result, it reaches its head.

If one of the protagonists of the work is as lazy as Tashmurad, are there any children today who do not want to waste his father's money? Or are there fathers who do not think that their children will be lost in the streets if they lose their money in the future, who will continue to give money to their children, and who will eventually lose their property and lives? Nowadays, when we hear about young people addicted to alcohol, drugs, parents, relatives, crimes and imprisonment, we read about them on social networks and read about them on social networks. I remember the drama "padarkush". Here's why Behbudi's legacy is still relevant!

In fact, as Sadriddin Aini said, it is possible to write many volumes about the life of Behbudi and his creative legacy. We have already mentioned some examples of the author's work. However, we have realized how much the legacy of Behbudi is necessary and useful for us, as well as for today's modern youth.

So, in conclusion, I can say that years and centuries may pass, times may change, innovations may be created, but literature, the legacy of its writers, remains relevant and necessary for us.

REFERENCES :

1. Uz.m.wikipedia.org
2. B.To`xliyev, T. Shermurodov, Sh.Isayeva. Adabiyot III qism. "Cho`lpon", T-2010.
3. kh-davron.uz ;
4. BBC.com. Nega Behbudiy 100 yildan keyin ham dolzarb? 2016.

¹⁵B.To`xliyev, T. Shermurodov, Sh.Isayeva. Adabiyot III qism. "Cho`lpon", T-2010. B- 11-12

JOINING THE WORLD TRADE ORGANIZATION AND REGIONAL TRADE INTEGRATION

Uchkun Rashidov

is a master's student at Tashkent State University of Economics.

Abror Rashidov

Independent researcher

Annotation: *This article describes in detail the current state of negotiations between the Republic of Uzbekistan and the WTO, as well as the requirements for us, as well as what stage Uzbekistan has completed and its position in the WTO.*

Key words: *WTO, Developing countries, GSP, summit, membership.*

Developing countries make up the bulk of WTO membership. They are grouped as “developing countries” and “least developed countries” according to the criteria below. There are no definitions of “developed” and “developing” countries in the World Trade Organization. Members declare whether they are a “developed” or “developing” country. However, other members may oppose the decision to use existing rules for developing countries.

What are the advantages of “developing country” status?

The development of the country's status in the WTO has certain rights. For example, some WTO agreements provide for transitional periods before developing countries are required to fully implement the agreement and before developing countries receive technical assistance.

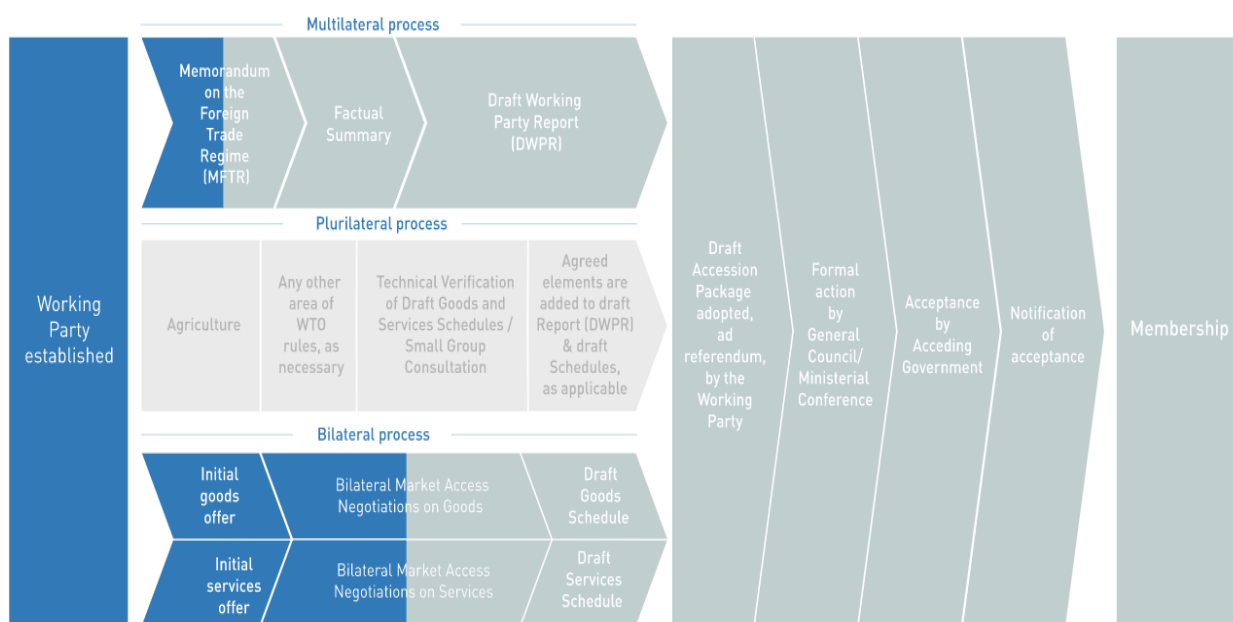
The fact that a WTO member declares itself a developing country does not mean that some developed country members automatically benefit from unilateral benefit schemes, such as the Generalized System of Preferences (GSP). In practice, the country that enjoys the benefits determines the list of developing countries

The working group of Uzbekistan was established on December 21, 1994. The working group met for the fourth time in July 2020. The working group is chaired by Ambassador PAIK Ji-ah (Republic of Korea).

Since 1994, the following documents have been distributed to the Working Group: a

government trade questionnaire, a draft notice of subsidies, and agricultural support

schedules. Other documents are expected to be submitted in the coming weeks, including answers to members' questions and an updated legislative action plan. Upon receipt of these documents, the Secretariat will prepare a factual summary of the views expressed, which will serve as a basis for discussion of the foreign trade policy regime of Uzbekistan at the next meeting in the third quarter of 2021.

WTO map member and observer states.

At the invitation of Tashkent, on March 10, the Secretariat took part in a virtual conference on "Organizational and legal issues of Uzbekistan's accession to the WTO", organized by the University of World Economy and Diplomacy in Tashkent. The

conference was attended by representatives of ministries and agencies, including First Deputy Foreign Minister Farkhod Arziev and Deputy Minister of Investment and Foreign Trade and Chief Negotiator of Uzbekistan's accession to the WTO Mr. Badriddin Abidov. The discussions covered the benefits and consequences of WTO membership for Uzbekistan.

Current status of the Republic of Uzbekistan in the process of accession to the WTO.

All members joined the system as a result of negotiations and therefore membership represents a balance of rights and obligations. They enjoy the benefits provided to them by other member states and the security provided by trade rules. In return, they had to make commitments to open their markets and follow the rules - those commitments were the result of membership (or "accession") negotiations. Countries negotiating membership are WTO "observers."

REFERENCES:

1. Aliyev K WTO membership and South Caucasus Economies. Lambert Academic Publishing 2021.
2. Anderson J. E, Neary J. P. "A new approach to evaluating trade policy" The Review of Economic Studies, 63(1), 107-125 (1996 y).
3. Anderson, J. E., Neary J. P. "The mercantilist index of trade policy" International Economic Review, 44(2), 627-649 (2003 y).
4. Anderson J. E., Van Wincoop E. "Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle" American economic review, 93(1), 170-192.
5. Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. The review of economic studies, 58(2), 277-297.

**ONA TILI FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING
O'ZIGA XOS AHAMIYATI****Olimova Hulkaroy Jamoldinovna***Toshkent shahar Yangihayot tumani**331-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ona tili ta'limi oldiga ijtimoiy jihatdan mukammal shakllangan, mustaqil fikrlay oladigan, nutq va muloqat madaniyati rivojlangan, savodxon shaxsni kamol toptirish maqsadi qo'yiladi. Mazkir maqolada ona tili fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr-mulohazalar bildirildi.*

Kalit so'zlar: *pedagogik texnologiya, ta'lim standarti, elektron darslik, metod, usul.*

Bizning xalqimiz azal-azaldan tarbiya masalasiga katta e'tibor bilan qaragan. Bugun biz uztozlar ta'lim-tarbiya jarayonida tinimsiz izlanib, jamiyatimiz taraqqiyoti yo'lida yangicha zamonaviy dars mashg'ulotlari, ijodiy jarayon orqali farzandlarimizni chuqur bilim egalari qilib tarbiyalamog'imiz darkordir. O'qituvchi dars mashg'ulotiga tayyorgarlik ko'rar ekan ta'lim standartlariga amal qilgan holda faoliyat olib boradi. Bugungi kun o'qituvchidan ijodkorlikni talab qiladi. Dars mashg'ulotimizda o'z o'quvchilarimizda ilg'or g'oyalar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bilim berar ekanmiz, ona zaminni e'zozlashga uni ko'z qorachig'idek asrashga undab yashamog'imiz lozim.

Ona tili ta'limi oldiga ijtimoiy jihatdan mukammal shakllangan, mustaqil fikrlay oladigan, nutq va muloqat madaniyati rivojlangan, savodxon shaxsni kamol toptirish maqsadi qo'yiladi. O'quvchi yoshlarni dars mashg'ulotlarida ta'lim standartlari bo'yicha qo'yilgan me'yorlarni egallashlari uchun qo'llanadigan zamonaviy metodlar o'z o'rnida ijobiy natijalarga zamin bo'la oladi. Dars o'tishning keng va zamonaviy metodlari, usullari rang-barang. Bu usullardan foydalanishda o'qituvchidan ijodkorona yondashuv talab etiladi. Dars mashg'ulotining shakllari borasida ta'lim standartlari xilma-xillikni talab etadi. "Sahna", "Muloqat", "Bahsmunozara", shakllari o'qituvchini o'z ustida mustaqil ishlashga undaydi.

Darsning mazmuni va xarakteriga qarab xalqimizning boy ma'naviy merosidan, ma'naviy qadriyatlaridan samarali foydalanish. O'tilayotgan mavzuning mazmuniga bog'liq holda mustaqil yurtimizdagi o'zgarishlardan o'quvchi talabalarni xabardor qilish. Darsda birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning hamda Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning ta'lim sohasidagi fikrlari, yurtimiz kelajagi bo'lgan yoshlariga, farzandlarimizga qarata aytgan murojaatlaridan o'z o'rnida foydalanish ijobiy natijalarga yo'l ochadi. Dars o'qituvchi va o'quvchining ijobiy hamkorligiga asoslanishi lozim. Shundagina o'quvchilar mustaqil erkin fikrlay oladilar, irodalari tarbiyalanadi. Nutq madaniyati rivojlanadi. Muammoli vaziyat izlanishlar

orqali o'z yo'lini topa oladilar. Bu borada adabiyot fanining o'rni va ahamiyati katta. Shu bois o'quvchilarni mutolaaga o'rgatish, oilaviy kitobxonlikni yo'lga qo'yish uchun adabiyot o'qituvchilarining ota-onalar bilan oilada kitob o'qish, bu borada muhokama o'tkazish, natijani kuzatish kabi masalalarda hamkorlik o'rnatish yaxshi natija berishi turgan gap. Shuningdek, 5-6-sinflarda milliy, qardosh va chet el yozuvchilarining sarguzashtlarga boy badiiy asarlarini o'qish va bolalarning taassurotlari bo'yicha suhbat uyushtirish hamda xulosa chiqarishga o'rgatish maqsadga muvofiq.

O'quvchilarni kitobga qiziqtirishning yana bir samarali usuli bu - darsni musobaqa tarzda tashkil etishdir. "Kim ko'p badiiy asar o'qigan?", "Kim she'rni ifodali yoddan aytadi?", "Kim ko'p dostonidan parcha yod olgan?", "Kim ko'p g'azal yod biladi?", "Kimning shaxsiy ijodiy ishlari chop etilgan?" mavzulariga sinflararo musobaqalar tashkil etilsa, o'quvchilar, albatta o'z iqtidorlarini namoyish etishga harakat qiladilar.

Hayot darsligi deya atalmish adabiyot darslarida ifodali o'qishga katta e'tibor qaratilishi, o'qituvchi matnni bolalar qalbiga kirib boradigan darajada his qildirib, ifodali, ta'sirchan tarzda o'qishi, o'quvchi hissiyoti, tuyg'ularini qo'zg'ata olishi, atoqli san'atkorlar ijrosida o'qilgan, ertak qahramonlarining video lavhalarini taqdim qilishi va bolalarni shunday o'qishga o'rgatishi nafaqat fanga qiziqishni orttiradi, balki bola qalbiga ruhiy orom beradi, estetik didini o'stiradi, she'riyatga, kitob mutolaasiga mehr uyg'otadi.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, elni ma'rifat asraydi. O'qituvchi-ziyoli inson, u nafaqat yosh avlodga bilim berishi, balki o'zining yurishturishi, kiyinishi, axloq-odobi, jamiyatdagi o'rni bilan ularga shaxsiy namuna, ibrat ham bo'lishi zarur. Shular bilan bir qatorda bugun o'qituvchi zimmasiga joylarda hukumatimiz qarorlari, davlatimizning ichki va tashqi siyosati mazmun-mohiyatini aholiga, o'quvchi-yoshlarga to'g'ri tushuntirish, ularni ezgu maqsadlar sari ruhlantirish singari muhim vazifalar ham yuklanganini unutmashimiz, ularni bajarishga bor bilim-tajribamizni safarbar etishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

5. Abdusamatov R. O'zbek tilida gap bo'laklarining noamaliy mavqeyi masalasi. AKD. Samarqand, 2004.
6. Berdaliev A. O'zbek tili ergash gapli qo'shma gaplarida sintaktik aloqa va sintaktik munosabatlar. -T., Fan, 2008.
7. Mamajonov A. Qo'shma gap stilistikasi. -T., O'qituvchi, 1990.
8. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. -T., O'qituvchi, 1995.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI**Qoraqulova Barchinoy Komilovna***Andijon viloyati Baliqchi tumani**XTB ga qarashli 29- sonli umumta'lim maktabi**ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida interfaol usullardan foydalanishning ahamiyati haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *interfaol metod, ta'lim, guruh, interfaollik, o'yinli metodlar.*

Interfaol metod – ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o'zaro harakati ta'sir ostida bilimlarni o'zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu usullarni qo'llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Uning asosiy mezonlari– norasmiy bahs–munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish, mustaqil o'qish, o'rganish, seminarlar o'tkazish, o'quvchilarni tashabbus ko'rsatishlariga [imkoniyatlar yaratilishi](#), kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriq, vazifalar berish, yozma ishlar bajarish va boshqalarda iborat.

Interfaollik, bu – o'zaro ikki kishi faolligi, ya'ni, bundan o'quv- biluv jarayoni o'zaro suhbat tariqasida dialog shaklida (kompyuter aloqasi) yoki o'qituvchi – o'quvchilarning o'zaro muloqotlari asosida kechadi. Interfaollik – o'zaro faollik, harakat, ta'sirchanlik, o'quvchi – o'qituvchi, o'quvchi – o'quvchi (subyekti –subyekti) suhbatlarida sodir bo'ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi - o'quv jarayoni uchun eng qulay muhit va vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin, ijodiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlarni ishga solishga muhit yaratish. Bunday darslar shunday kechadiki, bu jarayonda bironta ham o'quvchi chetda qolmay, eshitgan, o'qigan, ko'rgan bilgan fikr mulohazalarini ochiq oydin bildirish imkoniyatlariga ega bo'ladilar. O'zaro fikr almashish jarayoni hosil bo'ladi. Bolalarda bilim olishga havas, qiziqish ortadi, o'zaro do'stona munosabatlar shakllanadi .

Interfaol ta'lim o'z xususiyatiga ko'ra didaktik o'yinlar orqali evristik (fikrlash, izlash, topish) suhbat – dars jarayonini loyihalash orqali muammoli vaziyatni hosil qilish va yechish orqali kreativ – ijodkorlik asosida axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish metodlarini o'z ichiga oladi .

Axborot kommunikatsion texnologiyalar asosida ta'lim o'z navbatida kompyuter dasturlari yordamida o'qitish, masofadan o'qitish, internet tarmoqlari asosida o'qitish, media – ta'lim metodlaridan iborat.

Ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarning yosh xususiyatlari, savodxonlik darajalari, shaxsiy tabiatlariga ko'ra didaktik o'yinlar orqali evristik suhbatlar loyihalashtirish asosidagi metodlar keng qo'llanilmoqda. Agar o'qitish jarayonida har bir

o`quvchi o`zining o`zlashtirish imkoniyati darajasida topshiriqlar olib ishlaganida u yuqori sifat va samaradorlikni ta'minlagan bo`lar edi. Bunday holatni faqat tabaqalashtirgan ta'lim orqaligina amalga oshirish mumkin. Endi ta'lim jarayonlarini didaktik o'yinlar orqali amallarga oshirish haqida fikr yuritamiz:

Interfaol o'yinli metodlar o`quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o`quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega.

Interfaol o'yinlarning asosiy turlari: intellekual (aqlli) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bular o`quvchilarda aqliy, [jismoniy](#), axloqiy, ma'naviy, ma'rifiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, bunyodkorlik, mehnat, kasbiy ko`nikmalarni rivojlanishiga yordam beradi .

Bu metod o`quvchini ichki imkoniyatlarini ishga tushishiga, o`ylashga, erkin fikr yuritishga, muloqotga, ijodkorlikga yetaklaydi. Ayniqsa, unda atrof –muhit, hayotni bilishga qiziqish ortadi, uchragan qiyinchilik, to`siqlarni qanday yengish va tanqidiy fikrlash ko`nikmalarini shakllantiradi .

Ta'lim – tarbiya jarayonida asosan o`quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularni turi yo`lanishlardagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko`rsatadigan, interfaollikka asoslangan didaktik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Interfaol o'yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, rolli, ishchanlik va boshqa yo`nalishdagi turlarga ajratiladi. Ular o`quvchilarda talil qilish, hisoblash, o`lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, [mutaqil qaror qaabul qilish](#), guruh yoki mustaqil jamoa tarkibida ishlash, nutq o`stirish, til o`rgatish yangi bilimlar olish faoliyatlarini rivojlantiradi.

Umumiy o`yinlar nazariyasiga ko`ra, mavjud barcha o`yin turlarini tasniflashga ularni funksional, mavzuli, konstruktiv, didaktik , sport va harbiy o`yinlarga ajratiladi.

Interfaol o`yin turlarini tanlashda quyidagi mezonlarga rioya qilish yaxshi natijalar beradi.

-ishtirokchilarni tarkibi bo`yicha, ya'ni o`g`il bolalar, qiz bolalar yoki arlash guruhlar uchun o`yinlar :

-ishtirokchilarning soni bo`yicha –yakka, juftlikda, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi, sinflararo va ommaviy tarzda o`yinlar :

- o`yin jarayoni bo`yicha fikrlash, o`ylash, topag`onlik, harakatlar asoslangan, musobaqa va boshqalarga yo`naltirilgan;

-vaqt me'yori bo`yicha –dars, mashg`ulot vaqtining reja bo`yicha ajratilgan qismi, o`yin maqsadiga erishguncha, g`oliblar aniqlanguncha davom etadigan o`yinlar.

Bularning bari o`quvchilarga fanlararo bog`liqlikni o`rgatish orqali ularda olam tuzilishini ilmiy asoslarini to`liq idrok etish va ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. R.Ishmuhammedov., M.Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2013.

2. Чернышенко О. В. Игровые технологии как лингводидактическое средство при обучении РКИ // Казанский педагогический журнал. — 2016. — № 6. — С. 136-140.

**“CHET TILLAR BO'YICHA MILLIY BAHOLASH TIZIMINING
AFZALLIKLARI VA UNI AMALIYOTGA TATBIQ ETISHDA INFORMATION
TEXNOLOGIYALARNING O'RNI”**

Samandarov Jasurbek Javlonbekovich

Xorazm viloyati, Urganch shahridagi

UrDU akademik litseyi

Ingliz tili fani o'qituvchisi

Asosiy tushunchalar: *O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, National System Of Foreign Language Assessment, CEFR, CEFR degrees, Communicative Language Teaching, Integrated Skills, interaktiv, activity, Learner-based teaching, Listening, Speaking, Reading, Writing, apps, Winner Download Manager, utility,*

search engine

Mamlakatimizdagi keng ko'lamli islohotlar samarasi o'laroq, ta'lim tizimini sifatdan jihatdan tubdan yuksaltirishga davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida e'tibor qaralilib, chet tillarni o'rganish va o'quvchilarning xorijiy til ko'nikmalarini egallashi yangi bosqichga ko'tarildi. Muhtaram birinchi Prezidentimizning 2012-yil 10-dekabrda “Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-1875 sonli qarorining qabul qilinishi bu boradagi keng ko'lamli ishlarni amalga oshirishda dolzarb jihatlarni belgilab berdi. Qarorda e'tirof etilganidek, mamlakatda O'zbekiston Respublikasi- ning “Ta'lim to'g'risida”gi qonunini hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish doirasida chet tillarga o'qitishning kompleks tizimi, ya'ni uyg'un kamol topgan, o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yo'naltirilgan tizim yaratildi.

2013-2014 o'quv yilidan boshlab, respublikaning barcha hududida chet tillarni, asosan, ingliz tilini o'rganish umumta'lim maktablarining birinchi sinflaridan o'yin tarzidagi darslar va og'zaki nutq darslari shaklida, ikkinchi sinfdan boshlab esa, alifbo, o'qish va grammatikani o'zlashtirishdan bosqichma-bosqich boshlash yo'lga qo'yildi.

Oliy o'quv yurtlarida ayrim maxsus fanlarni, xususan, texnik va xalqaro mutaxassisliklar bo'yicha o'qitish chet tillarda olib boriladigan bo'ldi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilarining xorijiy tillarni bilish va ularni chuqur egallashida ham keskin o'zgarishlar yuz berdi. Akademik-litsey va kasb-hunar kollejlarning faqat grammatik bilimlar va mavzuli matnlarga yo'naltirilgan ingliz tili darsliklari qayta ko'rib chiqilib, ularning o'rnini interaktiv topshiriqlarga asoslangan yangi davr qo'llanmalari egalladi. Ilg'or xorijiy mamlakatlar chet tillarni o'qitish bo'yicha tendensiyasi-Integrated Skills amaliyoti milliy tajribamiz va o'ziga xos xususiyatlarimizdan kelib chiqib, bizda yangicha mazmun-mohiyat kasb etdi. Bugungi

kunda chet tillarni organishda qo'llanila- digan "Communicative Language Teaching"- tilni amalda muloqot va fikr almashishda qo'llash va o'rganuvchilar o'rtasida o'zaro ta'sirga asoslangan uslub milliy qo'llanmalari-mizda o'z ifodasini topdi. O'quvchilar avvallari grammatik bilimlar-grammatik qoidalar va ularning o'zgarimas deb hisoblanib kelingan formulalarini yod olib, sinf taxtasida yozilgan matn, uning lug'atini ko'chirish bilan passiv holatda dars mashg'ulotida qatnashishar edi va bunda ta'lim berish "Teacher-based learning" shaklida namoyon bo'lar edi. Hozirda esa chet tillarni, ayniqsa ingliz tilini o'qitish mazmun va shakl jihatdan tubdan o'zgardi. O'quvchilar yangi tizimga muvofiq zarur texnik vositalar (kompyuter, lingafon, proyektor, smart board) bilan jihozlangan auditoriyalarda guruh va boshqa shakllarda Language skills-Listening, Speaking, Reading, Writing kabi til kompetensiyalarida o'z bilimlarini yanada boyitishmoqda.

Natijada Learner-based teaching-o'quvchining mashg'ulot jarayoni markazida bo'lishi ularda motivation-qiziqishning yanada ortishiga, faollikka va pirovardida ularning competent learner-mustahkam ko'nikmali o'rganuvchiga aylantirdi. Muayyan kartochkani olib, o'qituvchining gapiga aks ta'sir harakatni bajarib yoki Listening task-eshitish topshirig'idagi savollarga biyron va ravon tilda javob qaytarayotgan o'quvchilar har bir kishida faxr-iftixor tuyg'ularini uyg'otadi.

Chet tillarni o'qitish boyicha milliy tizimimizning yana bir afzalliklaridan biri bu Team work-jamoa bo'lib ishlashning dars mashg'ulotida odatda passiv o'rganuvchi holatiga kirgan o'quvchilarni harakatga keltirishiga yo'naltirilgan ta'sirida ko'rinadi. Bunday o'quvchilar endilikda Presentations- taqdimot va Project work-loyiha ishida jamoa va asta-sekin mustaqil holda o'z bilimlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'lishdi. Chet tili qo'llanmalarining Workbook-ishchi qo'llanmadagi activity-topshiriqlar o'quvchilarning o'z ustida mustaqil ishlashlarini ta'minlasa, Teacher's book-o'qituvchilar kitobi dars mashg'uloti uchun muhim

Lesson plan-ishch dastur vazifasini bajaradigan bo'ldi.

Mamlakatimiz rahbari qarorida chet tillar bo'yicha milliy tizimning respublikamizning

jahon hamjamiyatiga yanada mustahkam kirib borishida muhim ro'l o'ynashi va davr bilan

hamnafas bo'lish tamoyili bejizga ta'kidlanmagan.

Ayni paytda Evropa Ittifoqidagi davlatlarda chet tillarni o'rganish, o'rgatish va baholash bo'yicha xalqaro andoza-"Common European Framework of Reference for Languages" amal qiladi va u o'rganuvchilar bilimini A1, A2, A2+, B1, B1+, B2, C1, C2 degrees-darajalarida baholaydi. Chet tillarni bo'yicha milliy baholash tizimimiz-National System Of Foreign Language Assessment ham CEFR ga hamohang bo'lib, umumta'lim maktablari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari va oily ta'lim muassasalari talabalarini tegishli tartibda baholash tizimini nazarda tutadi.

Chet tillar bo'yicha milliy baholash tizimi talablari ingliz tili va informatika fani o'qituvchilari oldiga ham muhim vazifalarni qo'yadi. Ma'lumki, o'quvchilar bilimni baholashda fan o'qituvchisining o'quvchilarning e-mail iga tegishli topshiriqlarni yuborishi

va o'quvchilar- ning bu topshiriqni bajarib, tegishli faylni baholash uchun o'qituvchiga yo'llashi nazarda tutilgan. Bunda o'quvchilar internetdan zarur ma'lumotlarni yuklash, vaqt sarfini inobatga olish va fayllar bilan ishlashda o'ziga xos apps- dasturiy ta'minotlarga ehtiyoz sezishadi. Bugungi kunda o'quvchilar, ayniqsa chekka-chekka tumanlarda istiqomat qiluvchi talabalar orasida Internet tezligidan shikoyat qilish holati ko'p kuzatilmoqda. Mazkur holatni

e'tiborga olib, bizning bir necha yillik izlanishlarimiz samarasi bo'lgan Winner Download Managerning yangi variantini o'quvchilarga tavsiya qilamiz. Bu dasturiy sozlamaning afzalligi shundaki, u juda qisqa soniyalarda keng hajimli faylni yuklay oladi. Ma'lumot o'rnida aytish joizki, uning kamchiligi ba'zi antivirus dasturiy ta'minotlariga muvofiq kelmasligida. Mana shunday holatda o'quvchilarning avast antivirusini foydalanishlari har jihatdan maqsadga muvofiq.

O'qituvchilar o'quvchining bajarilgan topshirig'ini tekshirish, uni Internetdan hech qaysi saytdan olinmaganligi, originalligini baholash uchun ham turli utilitlarga murojaat etishadi.

Mazkur jihat informatika fani o'qituvchilari va mutaxassislarining yangi search engine-qidiruv mexanizmlarining takomillashgan ko'rinishlarini ishlab chiqib, amaliy o'quv faoliyatiga tatbiq etishlarini taqozo etadi.

Xulosa qilib aytganda, chet tillar bo'yicha milliy baholash tizimimiz tillarni o'rganish va egallashda yangi ufqlarni ochadi. Bu tizim hayotga hal qiluvchi kuch bo'lib kirib kelayotgan yoshlarning yangidan-yangi muvaffaqiyatlarida va ularning mamlakatimizning xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Main notions:

«Law on Education» of the Republic of Uzbekistan, "Law on the National program for personnel training", National System Of Foreign Language Assessment, CEFR, CEFR degrees, Communicative Language Teaching, Integrated Skills, interaktiv, activity, Learner-based teaching, Listening, Speaking, Reading, Writing, apps, Winner Download Manager, utility, search engine

ZAMONAVIY SHE`RIYATDA LIRIK QAHRAMON MASALASI. (IKROM OTAMUROD SHE`RIYATI MISOLIDA)

Ulug`murodov Oybek Qulmirzayevich
Samarqand davlat universiteti Filologiya
fakulteti “O`zbek tili va adabiyoti”
yo`nalishi I-kurs magistranti

Annotatsiya: *Modernizm atamasining nima ekanligi, modern she`riyatining o`zbek adabiyotiga kirib kelishi. Modern she`riyatining mazmuni nima ekanligi va Ikrom Otamurodning shu ruhda yozilgan she`rlarida lirik qahramon va uning ichki hissiyotlari tasvirlangan.*

Аннотация: *Что такое модернизм, проникновение современной поэзии в узбекскую литературу. Каково содержание современной поэзии и написанные в этом духе стихи Икрома Атамуроода описывают лирического героя и его внутренние переживания.*

Annotation: *What is the term modernism, the penetration of modern poetry into Uzbek literature. What is the content of modern poetry and Ikrom Atamurod's poems written in this spirit describe the lyrical hero and his inner feelings.*

Kalit so`z: *Modernizm, she`riyat, lirik qahramon, lirik kechinma, inson ichki olami.*

Ключевые слова: *модернизм, поэзия, лирический герой, лирический опыт, внутренний мир человека.*

Keywords: *Modernism, poetry, lyrical hero, lyrical experience, the inner world of man.*

Bugungi kunga kelib zamonaviy she`riyatimizda ham modern yo`nalishi kirib keldi. Modernizm (fr. “modern” “ zamonaviy”) atamasi XIX asr oxirida Yevropa va Amerika san`atida iste`molga kirgan norealistik oqimlarning umumiy nomi. Bu davrda adabiyot – endi reallikdan chekina boshlab, voqelikni norealistik tarzda ifodalay boshladi.

Modernizm umumiy dunyoqarashga ega bo`lgan bir qator adabiyot va san`at yo`nalishlari majmuasi bo`lib, ham ijodiy metod, ham estetik tizimdir. Modern she`riyati namunalarida insonning asl qiyofasi, botini taloto`mlari qalamga olindi. Inson qalbini real aks ettirish imkondan tashqari bo`lganligi sababli uni ramzlar, obrazli detallar, predmetlar vositasida reallashtirishga intilishdi (1).

80-90-yillarda she`riyat olamiga o`zining betakrorligi, shurning botiniy taraflarini aks ettira olgan asarlari bilan Ikrom Otamurod kirib keldi. Mustaqillik davrida esa gullab-yashnadi. Istiqloq davri modern she`riyati haqida gap borar ekan, Ikrom Otamurodni tilga olmay iloji yo`q. Modern she`riyatda insonning ichki dunyosi taftish etishga harakat qilinadi. Inson qalbini esa real aks ettirishning yoki umuman, jo`n qilib aytganda, ushlar, ko`rish, eshitish imkondan tashqari holat bo`lganligi sababli, uni ramzlar obrazli detallar, predmetlar vositasida reallashtirishga harakat qilindi. Yangilik bunday she`rlarning

nomlanishidayoq ko`zga tashlanadi. Kitobxon ularning nomini o`qigan zahoti uyga toladi, «bu nima?», «u qanaqa bo`ladi?» kabi so`roqlar og`ushida qoladi. Masalan, Ikrom Otamurodning bir to`plami «Tao`azzul» shunday sh`ei to`plamdir.

Shoir she`rlarida lirik qahramon tuli sur`atlarda tasvirlangan. Falsaviy mushohadalarga boy lirik qahramon bu dunyoni yo`lga o`xshatib, dunyodan topganini ham yoqotganini ham yo`l bilishini, umrning yo`lda o`tishini, uning ko`nglini faqat yo`l tushinishini, inson dunyoda qanday bo`lishidan qat`iy nazar piyoda kelganmi, albatta, piyoda ketishini anglab, hislarini chuqur mazmunga ega bo`lgan she`rida ifodalaydi.

Ne topsamki, yo`llarda topgaydirman, ne yo`qotsam, yo`qotgayman yo`llarda. Yo`llar bilan doimo birgadirman: shahardami, qishloqdami, cho`llarda...(2.32).

Ikrom Otamurod o`z she`rlarida turli poetik obrazlardan foydalangan. Xususan, «Ko`zlarim torayib qoldi» deya boshlanuvchi she`rida ko`z poetic obrazi lirik qahramonning xarakterini ochib beradi. To`rt devor ichida yolg`izlikdan, umidsizlikdan charchaganlik, horg`inlik holatini aks ettiradi. Lirik qahramon orzu-umidlarga to`la, lekin qandaydir «majburiyat» uni devorlar orasida yashashga, ko`zlari faqat va faqat shu devorlarnigina ko`rishga majbur etgan:

Ko`zlarim torayib qoldi...Devorlar ichra har lahza devorlarga urilaverib, devorlarga tikilaverib,devorlarga duch kelaverib torayib qoldi ko`zlarim...(3.17)

Shoir she`rlaridagi qahramonlar ba`zan xushchaqchaq, ba`zan o`yga tolgan, ba`zan g`amgindek tasvirlangan, lekin shoir maqsadi bu emas. «O`quvchi she`rni o`qib o`zi uchun qanday tasavvur uyg`otsa she`rning ma`nosi ham shu xuddi shunday»-, deydi shoir. She`rlarida lirik qahramon turli jarayonlarga tushgan insondir: ya`ni sog`inch hissiga boy, hayot ne`matlariga shukronalik hissi bilan to`la, ko`ngil qariga cho`mgan, vatan tuyg`usini madh etuvchi insonlar tasviri keltirilgan.

So`nggi poezdning so`nggi vagoniga chiqdi... O`tirdi so`nggi o`rindiqa so`nggi yo`lovchi...O`ylab ketdi so`ngra yo`l bo`yi so`nggi yo`q nimarsalarni (2. 25).

Shoirning quyidagi she`rida esa poyezd, vagon, o`rindiq, yo`l predmetlari insonni o`y-xayollar og`ushida qolganini, faqat so`nggi nuqtalarni o`ylashi esa uni qay manzillarga boshlayotganini anglatib turadi. She`rni o`qib kelib «so`nggi yo`q nimarsalarni» jumlasiga kelganimizdan so`ng fikrimiz o`zgara boshlaydi. U umrining so`ngini emas, balki olamning sheksizligi haqida fikr yuritayotganligini anglaysiz.

Ikrom Otamurod she`rlarida bir yoki bir necha poetik obrazlar birgalikda lirik qahramonning o`ylari, hissiy umumlashmalarining turli qirralarini o`z ma`nolarini saqlagan holda namoyon eta oladi. Shoirning «Osuda tun» deb nomlanuvchi she`rida tun va moh, ya`ni oy timsoli gavdalanadi. Shoir lirik qahramonining qalbi tun zulmatidek qorong`u. Bu zimiston tunda faqat bir yog`du – mohning nurlarigina porlab turibdi. Lekin moh o`z oshig`iga aslo parvo qilmaydi. Uning zimiston ko`ngliga yorug`lik ulashishni istamaydi:

Osuda tun. Parvolar etmay

nurlarini sochaverar moh.

Uzataman – qo`llarim yetmay,

Yuragimda mung'ayadi oh (2. 34).

Quyidagi jumlagi e'tibor beraylik. Bu parcha qanday ma'no anglatayotgani qiziq. Lekin uning yangiligi ham shunda.

O'ylov doim o'rtaliqqa tortadi, yurak - qon to'lgan sog'ar (2. 27).

Xulosa qilib aytganda modern she'riyatning asosiy tavsir ob'ekti tabiat va u orqali insonga ishora qilishdir. Ammo ularda inson tasviri hatto xayolot olamiga sig'ishi qiyin bo'lgan, bir qarashda noreal hodisalar aks etiriladi.

ADABIYOTLAR:

1. Sa'dullo Quronov. Modern she'riyatda tasvir. «Yoshlik» jurnali, 2018 yil, 9-son.
2. Ikrom Otamurod. Vaqt ranglari. Toshkent. Sharq, 1982.
3. Ikrom Otamurod. Muqaddar. – Toshkent. G'afur G'ulom, 2012.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QISH DARSLARIDA ADABIY TAHLIL MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH.

Oblanazarova Guljahon

Urgut tuman 23-umumta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Anatatsiya : *Boshlang'ich sinflarda badiiy asar matnini tahlil qilish usullari, badiiy asar ustida ishlashda tanlab o'qish matnini tasvirlash, har xil janrdagi asar matnlarni o'qitish usullari, asar mazmunini tahlil qilish*

Kalit so'zlar : *Ifodali o'qish, ongli o'qish, to'g'ri va ravon o'qish, tanlab o'qish, sintez-analiz-sintez jarayoni.*

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng boshlang'ich sinflar uchun yangi dastur va darsliklar yaratildi. O'qish dasturlarida badiiy asarni tahlil qilishga ko'proq ahamiyat berilib, matn ustida ishlash yuzasidan xilma xil topshiriq turlaridan, texnika vositalaridan foydalanishga ko'proq e'tibor berildi.

Badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1) Asar mazmunini tahlil qilish va to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakasini shakllantirish bir jarayonda boradi.

2) O'quvchilarning hayot tajribasiga tayanish badiiy asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

3) Boshlang'ich sinf o'qish darslari o'quvchilarning bilish faoliyatini aktivlashtiradi va atrof muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish vositasi hisoblanadi.

Boshlang'ich, „O'qish kitobi“da turli janrdagi badiiy va ilmiy va ommabop maqolalar berilgan. Asarni tahlil qilishda uning hissiy ta'sirini ham hisobga olish zarur. O'quvchi matnni o'qibgina qolmasdan, muallif hayojanlangan voqealardan hayajonlansin. Bizga ma'lumki, badiiy asarda hayot obrazlar orqali aks ettiriladi. Uning markazida inson, uning tabiat va jamiyatga munosabati turadi.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo'lmasda, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o'qib o'rganiladi. O'qish darslariga asosan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat, va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop asarlar ham o'qitiladi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Shunga ko'ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchidan unga mos usullar tanlash va kreativ ijodkorligi talab etiladi.

O'qish darslarining tarbiyaviy imkoniyatlari o'quv imkoniyatlari o'quv materialining mazmunigagina emas, shu bilan birga o'qitish metodlariga ham bog'liq. O'qituvchi foydalanadigan o'qitish metodlari va usullari tarbiyaviy vazifalar bilan uzviy ravishda qo'shilib ketadi. Bu metod va usullar o'quv materialining mazmuni bilan birgalikda o'quvchilarda dunyoqarashni shakllantirishda ishtirok etadi, axloqiy ko'nikmalar paydo

qilishda yordam beradi,shaxsning xilma-xil irodaviy tomonlarini belgilaydi va bu bilan ularning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirishga ta'sir etadi.

O'qituvchi mant ustida ishlashni to'g'ri tashkil etib ,o'quvchilarni asarning g'oyasini to'g'ri tushunishga mohirlik bilan yo'llay olgandagina o'quv darslarining tarbiyaviy imkonyatlari amalga oshirilishi mumkin.Asar g'oyasi hamma vaqt ham qandaydir umumiy holatlarda shakllanavermaydi.U asar qahramonlarining xulq-atvorini baholashdan,ularga beriladigan tavsiflardan kelib chiqadi,o'quvchilarning qahramonlar xulqiga va ish-harakatiga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi.

O'qituvchi shuni nazarda tutmog'I kerakki,badiiy asarni axloqiy tarbiya nuqtai nazaridan tahlil qilish yuzasidan olib boriladigan ishni adabiy qahramonning axloqiy sifatlarini aniqlash bilan cheklab bo'lmaydi.,,Asar qahramoni qanday?" yoki ,,Qahramonning xarakterli belgilari nimalardan iborat ?" kabi savollar mutlaqo yetarli emas,chunki bunday savollar o'quvchilarni fikrlashdan mahrum etadi,qahramon xarakterining ma'lum bir sifatlarini (jasur,mard,dovvyurak kabi)sanab berish bilan cheklanadi.

Asarni o'qish va tahlil qilish jarayoni ko'p jihatdan o'quvchining o'qiladigan asarni idrok qilishga qanchalik tayyor ekanligiga bog'liq.Tayyorgarlik ishlaridan maqsad dastlabki idrokning to'laligi va yorqinligini ta'minlashdir.

O'qiladigan asar jonli ,qiziqarli bo'lishi uchun o'quvchilarning mazkur darsga aloqador bo'lgan hayotiy kuzatishlarini safarbar etish zarur,chunki bolalardagi mavjud tasavvurlar bilan qo'shib ketgandagina o'qilayotgan asarga qiziqish yana ham kuchayadi.

O'quvchilarni o'qishga tavsiya etiladigan asarning lug'at materiallari bilan yaqindan tanishtirish ham g'oyat muhimdir.Agar dastlabki o'qish vaqtida o'quvchilar bir qator muhim so'z va iboralarni tushuna olmasalar,u holda asarning mazmuni yetarlicha idrok qilinmaydi,ba'zan esa noto'g'ri idrok qilinishiga sabab bo'ladi.

Axloqiy mavzulardagi asarlarni idrok qilishga tayyorlash usullaridan biri asarni idrok qilish uchun psixologik holat yaratishdan iboratdir.O'quvchilarga asarda aks ettirilganga o'xshash vaziyatni taklif etish mumkin.Buning uchun o'quvchilarga ikki qarordan birini tanlash zarurligini aytib,ularga ,,Mana shunday holatda o'zingizni qanday tutardingiz?"degan savolni berish kerak,so'ngra bolalarning javoblarini umumlashtirib,asarni o'qishga kirishish kerak.

Asar tahlilini to'g'ri olib borish nihoyatda muhimdir.O'qish darslaridagi ishning eng muhim bosqichi hisoblangan asar tahliliga kirishar ekan.O'quvchilarning mavjud axloqiy tajribalaridan foydalanish lozim va tahlilni shunday olib borish kerakki,u aniq faktlar mazmunini , qahramonlarning xatti-harakat motivlarini,ularning o'y-fikrlari va kechinmalarini anglab yetishga qaratilgan bo'lsin.Ish jarayonida qahramonlarga,ularning xatti-harakatiga nisbatan ematsional munosabat uyg'otish,o'quvchilarning to'g'ri xulosalar va umumlashmalar chiqarishiga yordam berish muhimdir.

Asar ustida ishlash usullarini tanlayotganda badiiy asarda aks ettirilgan axloqiy holatlar o'quvchi tajribasiga yaqin yoki yiroqligini hisobga olish zarur.Agar axloqiy holatlar o'quvchilarga yaqin bo'lsa ,qahramonlarning xatti-harakat motivlari muallif tomonidan

bayon etilgan bo'lsa, u holda dastlabki idrokdan keyinroq o'quvchilar diqqatini qahramonlarning fikrlari va kechinmalarini ochib berishga jalb etish, tasvirlangan voqealarga o'z munosabatlarini bildirishda o'quvchilarga ko'maklashish lozim.

Agar asarda aks ettirilgan axloqiy holatlar o'quvchilarning hayotiy tajribalaridan uzoq bo'lganligi uchun asar g'oyasini hamma o'quvchilar tushunib yetmasa, u holda asarni tahlil qilish jarayonida dastlab o'quvchilar tasavvuridagi voqea sodir bo'lgan holatni tiklash, o'quvchilar ko'z o'ngida qahramonlar xatti-harakatining mohiyatini ochib berish, shundan keyingina ularning kechinmalarini izohlashga o'tish ma'qul.

Axloqiy tarbiya matnning mazmunidan, asar qahramonlarining xatti-harakatlari va xulq-atvori motivlarini baholashdan kelib chiqib, amalga oshirilishi lozim. Vatanga muhabbat, do'stlik, mehnatsevarlik, insonparvarlik, samimiylik kabi axloqiy tushunchalarni emotsional his qilgandagina anglab oladilar.

Axloqiy fazilatlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning yangidan-yangi ma'naviy ehtiyojlari paydo bo'ladi. Shu ehtiyojlarni qondirishga harakat qilish esa o'quvchida o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarni amalga oshirishga intilib, izlanishni qaror toptiradi. Bu harakat bolaning o'quvchilik davrida yaqqol ko'zga tashlanadi.

UBAYDULLA UVATOVNING O`CHMAS ME'ROSI

Asadullayeva Durdona*O'zbekiston Xalqaro Islom akademiyasi**Islomshunoslik fakulteti "Qur'onshunoslik" yo`nalishi 2- kurs talabasi*

O'zbekiston asrlar davomida barcha barcha ilmlarda ko'plab buyuk allomalar yurti bo'lib kelgan. Hozirda ham bu diyorning zabardast olimlari ajdodlar ilmiy me'rosiga munosib hissa qo'shib, ularning ishlarini davom ettirib kelmoqdalar. Ko'hna yurtimizning olimlari qoldirgan asarlar ming yillar davomida ilm ahli orasida doimiy o'rganilib, keng istefoda etib kelinmoqda. Ajdodlar ilmiy me'rosini o'rganib, ularni xalqqa yetib borishi uchun xizmat qilgan, o'z hayotini ilm-u ma'rifat tarqatishga bag'ishlagan taniqli olim, tarix fanlari doktori, professor Ubaydulla Uvatov ulug' allomalarga munosib avlod bo'ldilar. Alloh taolo o'zining kalomida "Alloh sizlardan iymon keltirganlarni va ilm berilganlarning darajalarini ko'tarur. Alloh nima qilayotganingizdan xabardordir"¹⁶, -deydi. Shuningdek, ilm olish, unga amal qilish, ilm tarqatishning naqadar ulug' vazifa ekanligiga dalolat qiluvchi hadislardan biri, Sa'd ibn Abu Vaqqos roziyallohu anhudan qilingan rivoyatda Nabiyy sollallohu alayhi vasallam: "Men uchun ilmning fazli ibodatning fazlidan mahbubroqdir", - dedilar. Boshqa bir hadisi qudsiyda "Ibrohim alayhissalomga Alloh vahiy yuborib: "Ey Ibrohim, Men Olimman va barcha olimlarni yaxshi ko'raman", - dedi". Chindan ham, hech bir olim yo'qki, ilmning qaysi jabhasi bilan mashg'ul bo'lmasin, Alloh taolo uning darajasini ko'tarib, bandalarining eng afzali qilgan. Sharqshunos, manbashunos, arabshunos Ubaydulla Uvatov ham ana shunday olim insonlardan bo'lib, o'z ilmiy faoliyatlari davomida Toshkeislom universiteti manbalar xasinasini mudiri, Imom Buxoriy xalqaro markazi rahbari, 2017-yildan umurlarining oxirigacha Imom Termiziy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi direktori hamda O'zbekiston xalqaro islom akademiyasining "Islom sivilizatsiyani o'rganish ISESCO" kafedراسi professori sifatida xizmat qildilar. Umlari davomida ko'plab shogirdar, doktorlar yetishtirgan professor Ubaydulla Uvatov ilmning bir qancha yo'nalishlari bo'yicha asarlar yozib, xalqimizga yetkazdilar. Jumaladan, ko'hna tariximizni o'rganib, asl haqiqatlarni ko'rsatish uchun olib borgan ishlar davomida Ibn Arabshohning Sohibqiron Amir Temur hayoti va faoliyatiga bag'ishlangan nodir asari "Ajoyib ul-maqqdur fi tarixi Taymur" nomli asarini o'zbek tiliga tarjima va tadqiq qildilar.

Shu asar asnosida "Amir Temur Tarixi" nomi bilan desertatsiya yoqladilar. Bu to'g'risida olimning o'zi: " Ushbu asar Amir Temur hazratlarining hayot yo'llari, u kishining olib borgan faoliyati, qilgan ishlari haqida juda ham mukammal ma'lumotlar beradigan ishonchli yozma manbalardan hisoblanadi. Chunki, u 12 yoshligida Damashqdan ota-onasi va qarindoshlari bilan Samarqandga ko'chib kelib, 8 yilga yaqin Samarqandda yashaydi va bir necha yillar Samarqandda bo'lgani uchun Amir Temurni shaxsan

¹⁶ Mujodala surasi 11-oyat. Tafsiri Hilol. 6-juz. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tuzatilgan va to'ldirilgan qayta nashr. – T.: "Hilol-nashr", 2013

ko'rganligi hamda u kishi haqidagi ma'lumotlarga keng ko'lamda ega bo'lganligi bois, bu asar jonli bir guvoh bo'lgan muallifning asari sifatida ilm ahllari tomonidan yuqori baholanadi. Mana shu asarni biz o'zbek tiliga tarjima qilib, nashr etishga muvassar bo'ldik. 1992 yilda 2 jildlik "Amir Temur tarixi" nomi ostida nashr etildi"Shuningdek, manbashunos, hadisshunos olim Ubaydulla Uvatov asosiy e'tiborni hadis ilmiga qaratdilar¹⁷. Movarounnahr va Xuroson muhaddis olimlarning hayot faoliyati, ularning asarlari ustida ilmiy izlanishlar olib borib, katta muvaffaqiyatga erishdilar. Bu olimlarning hayoti va ijodiga bag'ishlangan o'nlab risolalarning muallifi sifatida tanildilar. "Hadis ilmining sultoni", "Imom Buxoriy hayoti", "Muhaddislar imomi", "Abu Iso at-Termiziy", "Muslim ibn al-Hajjoj", "O'zbekiston buyuk allomalar yurti", "Movarounnahr va Xuroson olimlarining hadis ilmi rivojida tutgan o'rni" kabi asarlar hadis ilmi bo'yicha dasturi amal hisoblanadi. Izlanuvchan olim aqida ilmi bo'yicha ham qator asarlarni o'rganib, ilm ahliga taqdim etdi va o'z asarlari bilan xalq e'tiborida ma'rifat tarqatadigan haqiqiy ziyoli olim sifatida tan olindi. Abul Muyin Nasafiy hazratlarining asarlarini o'rganib, asrlar davomida unutilgan asarlarni yana omma e'tiboriga havola qildilar. "Abu Muyin Nasafiy. Hayoti va merosi" risolasi tufayli buyuk allomaning ijodiga O'zbekistonda qiziqish boshlandi, asarlari tarjima qilinishga turtki bo'ldi.

Ustoz shogirdlar tayyorlash bilan ularni ham ilmiy nashrlar undab keldi. Buning natijasida "Abul Muyin Nasafiy " Tabsirotul adilla" asari tarjimasi" va "Moturudiya ta'limoti va Abul muyin Nasafiy ilmiy me'rosi" dunyoga kelgan.

2019 yil 25-26 dekabr kunlari Qarshi shahrida "Jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashgan alloma – Abul Muyin Nasafiy" mavzusida xalqaro kanferensiya bo'lib o'tdi. Kanferensiyaning yakuniy yalpi yig'ilishida ustoz Ubaydulla Uvatovning ko'p yillik samarali mehnati, nasaflik allomalar hayoti va ilmiy me'rosini o'rganish borasida olib borgan ilmiy tadqiqotlarini hisobga olib, u kishini "Ubaydulla Nasafiy" deb aytish taklifi bildirildi.¹⁸ Ustoz bu e'tirofga haqli ekani bir ovozdan tasdiqlandi.Shuningdek, U.Uvatov O'zbekiston radio va televideniyasiga ko'p chaqiriladigan, tomoshabin va tinglovchilar diqqat e'tiboriga sazovor bo'lgan olimdir. Uning OAV dagi chaqirishlari doim imtiqlik bilan kutib olindi va ijobiy rezonans berardi. Hozirgi kunda U.Uvatov keng xalq ommasiga, ayniqsa, yoshlarga allomalarimiz haqidagi bilimlarni yetkazishning qo'llab kelganlar. Jumladan, ularning "Zamaxshariy" filmi(2010 y.) "Hakim Termiziy" filmi(2017 y.) "Allomai Zamon" (2019 y.) spektakli ko'plab tomoshabinlarda ilqi taassurotlar qoldirgan. Hamda, Ubaydulla Uvatov mas'uliyatli, talabchan muharrir sifatida "Islom nuri" gazetasi, Imom Buxoriy saboqlari" jurnalining tahrir hay'ati a'zosidir. O'zbek xalqining aziz ustoz, dunyo tanigan olim, manbashunos, hadisshunos, arabshunos, filolog professor Ubaydulla Uvatovning bizga qoldirgan ilmiy me'roslarini o'zlarining davomchilari o'laroq yetishtirgan shogirdlari, muhabbat bilan ilm nurini qalblariga singdirgan xalq o'z ustozining xotirasini

¹⁷ Imom Moturudiy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi web-sayti. Professor Ubaydulla Uvatov Amir Temur haqida. https://www.youtube.com/watch?v=bCneaBm2_vk

¹⁸ Ilmu ma'rifatga baxshida umur. Saidmuxtor Oqilov.– T.: O'zXIA nashryot matbaa birlashmasi, 2020. B-118.

abadiy xotiralarida muxrlagay. Ustozning o'zlari o'rgatlaridak, “ Ilm izlashda va ma'rifat ulashishda hamisha harakatda bo'lish va bu yo'ldan also to'xtamaslik kerak” degan ezgu o'g'itlari biz shogirdlar uchun mazmunli hayotimiz va ma'naviy-ma'rifiy faoliyatimiz asosi bo'lib xizmat qiladi. Ustozimizning “Xorazmlik buyuk alloma” nomli risolalari, ayniqsa, men kabi ko'plab yosh izlanuvchilar uchun ajoyib to'plamdir. “Nabavig` al-kalim” bobida kelgan nafis iboralar bizga ilm yo`lida tayanch bo`la oladi: “ Yoki ilmli bo`l, loaqal ilmga tayanib ish qiladigan bo`l, loaqal ilmni tinglab eshitadigan bo`l, ammo to`rtinchisi bo`lma, chunki kasodga uchrab halok bo`lasan”.¹⁹

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tafsiri Hilol. 6-juz. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tuzatilgan va to'ldirilgan qayta nashr. – T.:”Hilol-nashr”, 2013.
2. Ilmu ma'rifatga baxshida umur. Saidmuxtor Oqilov.– T.: O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi nashriyot matbaa birlashmasi, 2020.
3. Imom Moturudiy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi web-sayti. Professor Ubaydulla Uvatov Amir Temur haqida. <https://www.yout>
4. Ubaydulla Uvatov “Xorazmlik buyuk alloma” risolasi

¹⁹ . Ubaydulla Ubvatov “Xorazmlik buyuk alloma” risolasi.

**TO INVOLVE MULTILINGUAL TEACHERS TO THE TEACHING
PROCESS AT SCHOOLS.****Yusuppova Shodiya Kerimbaevna***English Language instructor**School No_6 Tashkent region, Yangiyul district.*

Annotation: *Multilingualism (ability to speak more than three language), Target Language, Foreign Language, English as a Foreign Language (EFL)*

Key words: *Language learning, language teaching, learners' competency, language proficiency.*

This paper is aimed to give suggestions to involve more multilingual teachers to educational systems of Uzbek public schools. According to the decree of first president of Republic of Uzbekistan lots of measures appointed in educational system, due to improve foreign language learning system (December, 10 2012, PQ 1875). Teaching several subjects in foreign language in higher sites also part of the decree, however implementing the idea of teaching subjects in English at schools will highly effect to increase language competency and proficiency. Recently current president of Uzbekistan also focused on teaching of foreign language and declared organizing bonuses for FL teachers.

English language became lingua franca all around the world in recent years for reasons such as business, commerce and education. "The sociopolitical and economic changes that have taken place in Eastern Europe, the Balkans and Central Asia since the downfall of the Soviet Union have greatly expanded the number of English users in Uzbekistan"(Hasanova.D,2007). Considering the claim of Hasanova in last decades English users not only increased as a result of sociopolitical and economic changes but also for educational purposes.

Goals and Objectives

The main goals and objectives of the project are:

- To improve pupils language proficiency and competency
- Give pupils a chance of communicating more in English
- To broaden the areas of language (within teaching other subjects in English)
- To increase teachers' extrinsic and intrinsic motivation to learn English
- To motivate teachers to teach their subjects in English

In last decades English became very popular all around the world not only among young learners but also elder people interested in learning English, such enthusiasts are found among teachers of other subjects as well, involving them to teach their subjects in English will be very effective, however for implementing this concept is considered in decree of PQ-1875 teachers are not highly motivated to teach their subjects in English. At hook, conducting other subjects such as mathematics, arts, biology and etc. in English can also be the key factors to enhance language skills of EFL learners in broaden areas. In order

to involve instructors to teach their subjects in English initially they should be motivated and gain profit or interest of teaching subjects in foreign language.

Furthermore other measures also should be taken by the educational units of the government such as:

- Organize trainings for subject teachers to learn English
- Teachers should be trained how to teach their subjects in English.
- How to organize handouts and additional materials in English that relates to the subject
- Develop creativity to organize activities that relates to the subject (at the same time usage of English)
- Create electronic supplementary sources of the subjects
- Provide teachers with visual aids

Clear recommendation to effect change

As mentioned above some of the educational sites such as Universities and private schools already implemented the concept of teaching subjects in English as in most of the teachers are motivated extrinsically. According to the internal statue of the University “Alisher Navoi” teachers are paid 100 % raise to their salary in case they owe English certification of CEFR or IELTS (Except

English language teachers). Not only teachers but as a future teachers of mother tongue students of the University also get raised scholarship if they owe a foreign language certification. The English certificate enables Uzbek language teachers to teach their subjects with comparing to the mother tongue. To teach native language’s grammar comparatively to the foreign language effects to reduce lack of problems such as “Fossilization” and “Overgeneralization”. Moreover, this is a combination of micro and macro level of language planning in which actors of micro level are involved to the process which is administrated by the country level. As Baldauf (2008) claimed in order to get effective planning both macro and micro language planning should work together. If teachers are motivated to teach their subjects in English they also will be able to use other sources that relates to the subject that does not included to the school materials but increases interest of students. Therefore, Sommer (1991) claimed that translation process may be problematic since it is affected by political representatives. Additionally to this Breen (2002) found that instructors had major impact on success of the program, so applying to his view, it is undeniable to say that in order to implement teaching subjects in foreign language initially, instructors should be motivated to learn and to teach.

The main resources are teachers so that in order to train teachers firstly, more English for Specific Purposes (ESP) instructors are required. The other vital resources that is needed will be the availability of the handouts and other supplementary materials that relate to the subjects and given in English language. Besides, as internet also can be used for creating and organizing classroom materials more technological devices also can be required.

REFERENCES:

1. Hasanova, D. (2007). Teaching and learning English in Uzbekistan. *English Today*, 23(1), 3–9.
2. Hasanova, D. (2007). Broadening the boundaries of the Expanding Circle: English in Uzbekistan. *World Englishes*, 26(3), 276–290
3. Chua Siew Kheng, C. & Baldauf, Jr., B. (2011) Global Language: (De)colonization in the new era. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of Research in Routledge*.
4. Siew Kheng, C. & Baldauf, Jr., R.B. (2011). Micro language planning. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning: Volume 2* (936-951). New York: Routledge.

КОММУНИКАТИВНЫЕ ТРУДНОСТИ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ**Эшонкулова Адолат***Преподаватель, Термезский Государственный Университет*

Аннотация: *Коммуникация в организационном контексте включает взаимодействие между людьми. Внутренние коммуникации играют особую роль в групповой динамике. Без коммуникации нет коммуникации, нет обмена информацией, и не может быть группы без шины.*

Ключевые слова: *Коммуникация, анализ, достижения, разработка.*

Речь - очень многомерное и сложное явление. Во-первых, он служит средством общения в жизни человека. Во-вторых, речь - это деятельность человека. В-третьих, не следует забывать, что результатом речевой деятельности является ее продукт - речь. И как деятельность, и как продукт, он имеет определенные характеристики, которые служат руководством в обучении речи, поскольку они подсказывают, какие условия необходимо создать для развития речи, и являются критерием оценки результатов обучения. Если на практике будут созданы неблагоприятные условия для речевого процесса, ученик столкнется с трудностями. Основные из них:

студенты стесняются говорить по-английски, боятся ошибиться, поэтому сталкиваются с критикой со стороны учителей и учеников;

студенты не обладают достаточными знаниями ни на одном из родных языков по обсуждаемой теме;

студенты не понимают функции речи, т.е. не знают, что делать;

учащиеся не обладают достаточными языковыми и речевыми ресурсами для решения задачи;

Организация Интернет-переписки;

Размещение мебели в аудитории к студенту для более удобного общения (если кабинет небольшой, можно поменять столы в виде буквы П. Важно изменить расстановку мебели, а также дизайн зрительный зал, не реже одного раза в месяц). Следующий уровень сложности - проблема детской инерции или иного рода, проблема «неподвижное движение, тактильная речь». Я думаю, почти в каждой группе есть один или несколько учеников на учителя. Сказать слово или более эффективно для этой категории учащихся. В этом случае эффективны следующие приемы: вовлечение обучающегося в любую коммуникативную деятельность, в том числе вне аудитории (диалог, полилог, драматургия (с поддержкой), чтение стихов, пение песни (не соло), повторный перевод текста вместе цепочка (с вербально-компьюльсивным пониманием), выполнить комплекс упражнений по показанному фильму);

активное использование проектных технологий;

психологическая поддержка студентов.

Следующие приемы положительно влияют на профилактику затруднений в изучении устной речи, связанных с данной проблемой:

ассоциативно-описательный метод ознакомления с лексикой и первичного закрепления (использовать три основных рецептора: зрительный, слуховой, тактильный); повторение слов, которые сложно запомнить;

диктант как пополнение словарного запаса по теме (предлагается текст с большой связью с наличием новых слов. Это требует стиля для успеха. Регистрируются только положительные результаты. Требуется командная и индивидуальная работа над ошибками (вместе с учитель). самые частые ошибки заносятся на доску.);

проведение интегрированных уроков (русский-иностраный язык, литература-иностраный язык);

посмотрите видео с более подробным обсуждением. Всегда существует определенная взаимосвязь между потенциальными участниками общения (теми, кто хочет или может общаться). В какой-то момент вам нужно общаться. Предметом общения являются взаимоотношения собеседников, определяющие характер общения. В этом предмете потребность реализуется, и в результате становится мотивом к действию. Это означает, что если нет отношений (темы) или они не материализуются, нет причин для общения. Цель общения - решить проблемы, связанные с отношениями, то есть изменить их. Актуальность темы заключается в том, что коммуникация предоставляет инструмент для разработки и реализации решений, размышлений и корректировки целей и процедур деятельности организации в соответствии с потребностями ситуации. Следовательно, и менеджеры, и руководители должны понимать основные концепции и приложения коммуникационных технологий и принимать важные решения об их использовании. должны быть в состоянии. Все виды управленческой деятельности основаны на обмене информацией, поэтому коммуникации называются соединительными процессами. Учителю необходимо понимать большой объем информации, в том числе информацию, не влияющую на процесс управления. У каждого учителя в группе может быть дружная и эффективная команда для достижения своих целей. Работа по созданию и совершенствованию такой команды - не меньше, чем производственная деятельность. Важнейшим из этих условий является организация внутренних и внешних коммуникаций.

ЛИТЕРАТУРА:

1, Проблемы учебника английского языка как иностранного. Синтаксис. С оставитель В. И. Красных. — М., 1980;

2 Максимов Л. Ю. 0 грамматической синонимии в современном фнглиском языке. — 1966, № 2 ;

3 Worth D.—S. Current trends in linguistics, 1 Soviet and East European Linguistics. — The Hague, 1963;

ЗАИМСТВОВАННАЯ ЛЕКСИКА В ЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННЫХ СМИ

Ильясова М.А.

Бухарский государственный университет

Аннотация: В статье рассматривать особенности использования новой заимствованной лексики в языке СМИ, и выявить закономерности их **использования**.

Ключевые слова: *СМИ, заимствования, иноязычные слова, межкультурная коммуникация, процесс.*

Существует несколько точек зрения на понятие «заимствование», одна из которых традиционная. Заимствование – элемент чужого языка, перенесенный из одного языка в другой в результате контактов языковых, а также сам процесс перехода элементов одного языка в другой. Заимствования приспосабливаются к системе заимствующего языка и зачастую настолько им усваиваются, что иноязычное происхождение таких слов не ощущается носителями этого языка и обнаруживается лишь с помощью этимологического анализа. Таковы, например, старые тюркизмы в русском языке: башмак, ватага, казак, очаг.

В отличие от полностью усвоенных заимствований так называемые иностранные слова сохраняют следы своего иноязычного происхождения в виде звуковых, орфографических, грамматических и семантических особенностей, которые чужды исконным словам. Иностранные слова относятся главным образом к специальным отраслям знания как производства (например, гиппология – наука о лошадях). Иногда они обозначают свойственные чужим народам или странам понятия, например, гуайява – плодовое растение из тропической Америки [1, с. 158]. Слова такого рода обычно толкуются в специальных иностранных словарях, часть из них включают общие словари.

Некоторые иноязычные по происхождению слова занимают промежуточное положение между иностранными словами и полностью усвоенными заимствованиями, например, в русском языке широкоупотребительное слово «пальто» до сих пор не получило способности склоняться [1, с. 158].

Уместность вкрапления заимствований в русский язык должна быть каждый раз тщательно продумана, особенно это касается публицистических текстов, поскольку современные СМИ отражают основные социально-экономические процессы в обществе и процессы преобразований в языке. По сравнению с другими функциональными стилями, доля средств и способов достижения экспрессивности оказывается в публицистической речи в целом весьма высокой. Достигается она в том числе и за счет употребления иноязычных заимствований, которые составляют существенный пласт лексики в российской прессе. Исследователи С. К. Булич и В. В.

Акуленко, изучающие лингвистическую сущность этого явления, выделяют следующие факторы заимствования:

1. потребность в наименовании новых предметов, понятий и явлений (ноутбук, визажист, сканер);

2. отсутствие соответствующего (более точного) наименования (спонсор, спрей, дайджест, виртуальный). Здесь стоит отметить, что 15 % новейших англицизмов вошли в лексикон делового человека именно в связи с отсутствием соответствующего наименования;

3. необходимость выразить при помощи заимствования многозначные описательные обороты (пилинг-крем – крем, убирающий верхний слой кожи);

4. пополнение языка более выразительными средствами (имидж – вместо образ, шоу – вместо представление);

5. восприятие иноязычного слова как более престижного, красиво звучащего (презентация – вместо представление; эксклюзивный – вместо исключительный);

6. необходимость конкретизации значения слова (сэндвич – гамбургер, фишбургер, чизбургер, чикенбургер; киллер – профессиональный убийца, убийца-наемник).

На основании анализа приведенных примеров можно сделать вывод, что количество иностранных слов в русском языке очень велико, и число их продолжает расти. И все эти необоснованные и неоправданные заимствования, часто встречающиеся в языке СМИ, скорее всего, связаны с недостатком языковой культуры журналистов. Конечно, можно объяснить это тем, что массмедиа быстро отражает события каждого дня, предоставляя публике новые слова, значения, словосочетания, претендующие на вхождение в общеупотребительную лексику. Однако чрезмерное употребление заимствований противоречит хартии телерадиовещателей, которую должен знать каждый представитель массмедиа. Одно из ключевых положений хартии гласит, что журналисты в своей профессиональной деятельности обязуются добровольно и неукоснительно следовать правилам и нормам поведения. В частности, по отношению к языку заявлено: «Стремление к чистоте, правильности и образности русского языка в телерадиоэфире, отказ от неоправданного, примитивно-подражательного заимствования иностранных слов, употребления ненормативной лексики, сленговых и жаргонных выражений» [2]. Интересно мнение В. И. Ленина по поводу англицизмов: «Русский язык мы портим. Иностранные слова употребляем без надобности. Употребляем их неправильно. К чему говорить “дефекты”, когда можно сказать недочеты или недостатки...?» [3]

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Введение в языкознание: учебник / Г.В. Глинских, О.В. Петрова. – Нижний Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2002. – 280 с.

2. Хартия телерадиовещателей Российской Федерации. М., 1999. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://mmdc.ru/> (дата обращения 14.02.2016 г.).

3. Ленин В. И. Об очистке русского языка / В. И. Ленин. М., 1905. 2 Валгина Н. С., Розенталь Д. Э. Современный русский язык / Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина. М., 2002. 528 с.

Yuldashev Ibrohim To'ychievich

FarDU San'atshunoslik fakulteti

Tasviriy san'at kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada amaliy va badiiy bezak san'atining paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *amaliy san'at, badiiy bezak, ijtimoiy hayot, kulolchilik, san'at asarlari*

Bezak san'ati sohasi - ijtimoiy va shaxsiy turmushda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan badiiy buyumlar tayyorlash va kundalik turmush ashyolari (asbob-anjomlar, mebel, mato, mehnat qurollari, kiyim-kechaklar, taqinchoqlar, o'yinchoqlar va boshqalar)ni badiiy ishlash bilan bog'liq ijodiy mehnat sohalarini o'z ichiga oladi. Amaliy san'at asarlari ko'z bilan ko'rish, his etish va anglashga mo'ljallangan. Amaliy san'at asarlari va buyumlari insonning moddiy muhitini go'zallashtirishga, estetik boyitishga xizmat qiladi, ayni paytda o'zining ko'rinishi, tuzilishi, xususiyatlari bilan insonning ruhiy holati, kayfiyatiga ta'sir etadi, bezatilgan narsalar hayotda foydalanilishidan tashqari badiiy qimmatini bo'lgani uchun ham qadrlanadi. Shuning uchun xom ashyoning go'zalligi va nafis xususiyatlarini namoyish etish, unga ishlov berish mahorati va usullarining ko'pligi amaliy san'atda estetik ta'sirni oshiruvchi ahamiyatga ega faol vositalar-dir. Amaliy san'atda narsalarning nafisligiga ikki usul bilan erishiladi:

- 1) shakli oddiy, jo'n buyumlarga bezak ishlab badiiy qimmatini oshiriladi;
- 2) shakli chiroyli qilib ishlanadi.

Narsalarning tuzilishi badiiy buyumlarning mujassamotida muhim rol o'ynaydi. Xom ashyoning go'zalligi, qismlarning mutanosibligi, tuzilishining ma-romi buyumning ta'sirchan umumlashma qiyofasini ifodalovchi yagona vositalardir. Ta'sirchan mazmunli shakllar ko'pincha taqlidan yaratilganda mazmuni ortadi. Buyumda hosil bo'layotgan bezak uning obraz tuzilishiga ham sezilarli ta'sir etadi. Bezagi tufayli buyum Amaliy san'at asariga aylanadi. Amaliy san'atda bezak yaratishda naqsh bilan tasviriy san'at (haykaltaroshlik, rangtasvir, ayrim hollarda grafika) qismlari (alohida yoki turlicha birikuvlari) keng qo'llaniladi. Ba'zan naqsh yoki tasvir buyumlarni shakllantiruvchi asosga aylanadi (panjara guli, to'r; gilam, mato gullari va hokazo). Amaliy san'at asarining uyg'unligi avvalo badiiy buyumning badiiy va amaliy vazifasining yagonaligida, shakl va bezakning o'zaro birikuvida, tasvir va buyum tuzilishida namoyon bo'ladi. Bezakning shakl, tasvirning buyum ko'lami va xususiyati, uning amaliy va badiiy vazifasi bilan uyg'unlashtirishning zarurligi tasviriy bo'laklarni o'zgarishiga, talqinda shartlilikka va narsa qismlarini o'xshatib yaratishga olib keladi.

19-asr 2- yarmidan ilmiy adabiyotlarda Amaliy san'at asarlari foydalanilgan xom ashyosi (yog'och, sopol, ganch, tosh, metall, suyak va boshqalar) va ijro usuli (bo'yash, o'yib-kesib ishlash, quyish, kashta tikish, to'qish va boshqalar)ga qarab farqlana boshlandi.

Bu esa o'z navbatida buyumlarga ishlov berishni loyihalash (dizayn) va uni ishlab chiqarish bilan bog'lanishi (badiiy sanoat)ga zamin yaratdi. Amaliy san'at asarlari yaratilgan davrining maishiy qatlamiga mos mahalliy va milliy xususiyatlarni, ijtimoiy guruhlar bilan yaqin munosabatda bo'lgan uning moddiy madaniyatini ifoda etadi.

Asrlar mobaynida xalq, ijodiyotining sohasi sifatida amaliy bezak san'ati yuzaga kelgan. Uning rivojida xalq yashagan joyning jug'rofiy sharoiti, xalqining mashg'uloti, etnik va milliy jihatlari, turmush tarzi, madaniy darajasi, qo'shni xalqlar bilan aloqalari va boshqa muhim rol o'ynagan. Kulolikka yaraydigan tuproq mavjud joylarda kulollik, chorvachilik rivoj topgan yerlarda jundan mato to'qish, mo'ynado'zlik, kigiz bosish, gilamchilik rivojlangan. Badiiy hayotda ro'y berayotgan jarayonning ta'siri hamda mahalliy badiiy an'analarning boyligi badiiy tajribada an'anaviy bo'lmagan yakka tartibdagi mualliflik bezak san'atini rivojlantirmoqda. Badiiy to'qimachilik, chinni, shisha, kulollik buyumlari ko'rgazmalarda tez-tez namoyish etilmoqda, ayni paytda shahar maishiy, me'moriy va boshqa muhitini boyitish vosi-tasiga aylanmoqda. Jumladan an'anaviy bo'lmagan kulollik, gobelen tayyorlash rivojlanmoqda, ustalarning ishlari ko'rgazmalarda namoyish etilmoqda. 70-yillardan kulollik asarlari Toshkent va boshqa shaharlardagi jamoat binolarini bezamoqda: Xalqlar do'stligi saroyi, "Chorsu" mehmonxonasi, Toshkent metropoliteni bekatlari va boshqa O'zbekiston respublikasi mustaqilligi As.ning barcha shakllarini rivojiga mus-tahkam zamin yaratdi. Shuningdek, O'zbekiston hududida qadimdan shakllangan, jahonga mashhur nafis san'atlar maktablarining noyob an'alarini avaylab asrash, o'rganish, boyitib borish, millim tasviriy, ama-liy, miniatyura san'atining nodir dur-donalarini dunyoga olib chiqish va targ'ib qilish, nafis san'atlar sohasidagi il-miy izlanishlarni ishlab chiqarishga tatbiq etish, zamon talablariga mos badiiy ta'lim tizimini barpo etish, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, akademik ilmiy tadqiqot ishlarini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Badiiy akademiyasi tashkil etildi (1997 yil 23 yanvar qarori). "Xalq badiiy hunarmandchiliklarini va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni dav-lat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tad-394birlari to'g'risida"gi (1997 yil 31 mart) qarori milliy madaniyatni rivojlanti-rishda xalq badiiy hunarmandchiliklari va Amaliy san'atning ahamiyatini oshirish, qo'lda ishlanadigan yuksak badiiy buyumlarni tayyorlash asriy an'alarini va o'ziga xos turlarini qayta tiklash hamda xalq hunarmandlariga davlat tomonidan ma-dad ko'rsatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq an'anaviy Amaliy san'atning yangidan tiklanishi va rivojlanishi har yili Navro'zda o'tkaziladigan Amaliy san'at asarlari ko'rgazmasida namoyon bo'lmoqda. Amaliy san'atning hamma sohalarida professional rassom, haykaltaroshlar o'rtasida hamkorlik mavjud. Amaliy san'atning shakllanishi, taraqqiyoti jarayonida badiiy uslublar almashinuvi san'atning boshqa turlari bilan bog'liq ravishda davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. S.S.Bulatov. O`zbek xalq amaliy san'ati bezagi T.: "Mexnat" 1991
3. N.Oydinov. O'zbekiston xalqlari san'ati tarixi. (Dastur),T. 1993 y.

**МУҲАММАД ЗАРНУҚИЙ “МИРЪАТУ-Л-ҚУЛУБ” АСАРИДА
ТАСАВВУФ МАВЗУЛАРИНИНГ ЁРИТИЛИШИ****Саломов Бегзоджон Абдикамомл ўғли,***Ўзбекистон халқаро ислом академияси**“Ислом тарихи ва манбашунослиги IRCICA” кафедраси**1-курс таянч докторанти*

Тасаввуф таълимоти тарихига назар солсак кўплаб авлиёлар бугунги Ўзбекистон худудидан чиққанлиги маълум бўлади. Жумладан, Хожа Аҳмад Яссавий, Абдуҳолик Ғиждувоний, Нажмуддин Кубро, Паҳлавон Маҳмуд, Сўфий Муҳаммад Донишманд, Баҳовуддин Нақшбанд, Хожа Аҳрор Валий сингари мутасаввуф алломалар халқимизнинг буюк ифтихоридир.

Дарҳақиқат, юртимиздан жуда кўплаб муфассир, муҳаддис, мутасаввуф ва комусий уламолар етишиб чиққан. Улар қолдирган бой ва бебаҳо илмий, диний ва маънавий-маърифий мероси нафақат ислом, балки жаҳон илм-фани ва цивилизацияси ривожига беқиёс ҳисса қўшган. Ана шундай илмий асарлардан бири Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқийнинг тасаввуф илмига бағишланган, туркий тилда ёзилган “Миръату-л-қулуб” асари ҳижрий VIII/мелодий XIII-XIV асрларда ёзилган. Асар тасаввуф илмининг пешқадами Хожа Аҳмад Яссавий яшаган даврга яқин бўлганлиги сабаб тасаввуфий манбалар ичида муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозирда “Миръату-л-қулуб” қўлёзмасининг бир қанча нусхалари мавжуд бўлиб, улар дунёнинг турли нуфузли кутубхоналарининг қўлёзмалар фондида сақланиб келинмоқда. Хусусан, Швециянинг Уппсала дорилфунуни кутубхонаси қўлёзмалар бўлимида № 472 рақамда, АҚШнинг Конгресс кутубхонаси қўлёзмалар фондида №1622 рақамда, Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қошидаги “Ҳамид Сулаймон мажмуаси”да № 3004 рақамда сақланади.

“Миръату-л-қулуб” ва муаллиф тўғрисида XV-XVI асрларда яшаб ижод этган бир қатор олимлар ўзларининг асарларида келтириб ўтган. Хусусан, Фаҳруддин Али Сафийнинг “Рашаҳот айн ул-ҳаёт” китобида, Султон Аҳмад Ҳазинийнинг “Жавоҳир ул-аброр” ва “Жомиъ ул-муршидин” асарларида, шунингдек, Сайфуддин Ўрунғ Қўйлоқий, Хожа Муҳаммад Порсо, Алишер Навоий, Ҳасан Хожа Нисорий, Муҳаммад Тоҳир Хоразмий, Ғулом Сарвар Лоҳурий, Хисомуддин Сиғноқий асарларида Сўфий Муҳаммад Донишманд тўғрисида зикир этилган. Ушбу қўлёзма асар бир қатор тасаввуфшунос олимлар томонидан турли тилларга таржима қилинди. Хусусан, Туркиялик илоҳиётшунос олим Наждат Тўсун турк тилига²⁰, Қозоғистонлик Дўсой

²⁰ Nesdet Tosun. Yeseviligin ilk donemine aid bir risale. Istanbul. “İlam araştırma dergisi”. 1997. – B. 41.

Кенжатай Турсунбой ўгли қозоқ тилига таржима қилиб, нашрга тайёрлади²¹. Ўзбек китобхонларимизга ушбу қўлёзма асарни филология фанлари доктори Нодирхон Ҳасан ҳозирги замон ўзбек адабий тилига мувофиқлаштириб, тақдим этди²².

Асар муаллифи тариқат арбоби, тасаввуф илми пешволаридан Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий ҳазратлари Хожа Аҳмад Яссавийнинг иниси Садрхожа Шамсиддин Муфтийнинг фарзандидир. Аллома ўз давридаги ислом илмларини пухта ўрганган бўлиб, кўплаб олимлар билан суҳбатдош бўлган ва улардан дарс олган, сафарларда бўлган. Мавлоно Ўрунг Қўйлоқийнинг “Насабнома”сидаги маълумотларга кўра, Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий ҳазратлари Хожа Аҳмад Яссавийнинг яқин ва иқтидорли шогиртларидан бўлган. Хожа Аҳмад Яссавийнинг минглаб шогиртлари бўлиб, уларнинг ичида Мансур Ота, Саид Ота, Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий ва Ҳаким Оталар энг машҳурлари бўлган. Кетма-кетлигига кўра Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий турли манбаларда ҳар хил ўринларда зикр этилган. XVI асрда яшаб ижод этган Султон Аҳмад Ҳазиний ўзининг яссавийликка бағишланган “Жавоҳир ул-аброр” асарида Сўфий Муҳаммад Донишмандни Аҳмад Яссавийнинг биринчи шогирти бўлганлигини ёзса, “Ҳаким ота китоби”да Ҳаким отадан кейинги иккинчи шогирт сифатида қайд этади. XV асрда яшаб ижод этган Фахруддин Али Сафий ўзининг “Рашаҳот айн ул-ҳаёт” китобида эса Хожа Аҳмад Яссавийнинг учинчи халифаси эдилар, дея маълумот беради. Шунингдек, асарда ёзилишича, Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ҳазратлари Сўфий Муҳаммад Донишмандни таърифлаб шундай дейдилар: “Сўфий Муҳаммад улуғ олим, шарият илмининг билимдони, тақводор бир зот эдилар, у Аҳмад Яссавийнинг дарс халқасига қирқ марта иштирок этиб, камолатга етгач, муршиднинг изни билан Ўтторга кетиб, у ерда сўфра (хонақоҳ) куриб, қирқ йил халқни иршод қилган. Муҳаммад Тоҳир Эшон 1746-47 йилда ёзган “Тазкираи Накшбандия” асарида ёзади: “Сўфи Муҳаммад Донишманд Хожа Аҳмад Яссавийнинг тўрт халифасининг учунчиси эди. Хожа Аҳмад Яссавий шаҳрига келиб, зикри жаҳрийга машғул бўлди. Мулоқот асносида Хожа Аҳмад Яссавий шарофатидан такмилу акмал даражасига (энг мукаммал даражага) мушарраф бўлди”²³. Баъзи улуғларнинг келтирган маълумотларига кўра Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий умрларининг охирини Самарқанд худудида (ҳозирда Бургансой деб номланган қишлоқда) ўтказган ва қабри шарифи ҳам у ерда жойлашган. Аллома қабрига мақбара бино қилиниб, аҳоли томонидан юксак эҳтиром кўрсатиб келинмоқда.

Мавлоно Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий қаламига мансуб “Миръат ал-қулуб” (“Кўнгилларнинг кўзгуси”) асарининг қўлёзмаси Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қошидаги “Ҳамид Сулаймон мажмуаси”да 3004/1 рақамда сақланади. Ўн асрлик

²¹ Досай Кенжетай. Конилдин айнаси (Миръат ул-қулуб). Анкара. “Қыркуйек”. 2000. – Б. 85.

²² Нодирхон Ҳасан. Дивони ҳикмат (Янги топилган намуналар). – Т.: “Мовароуннаҳр”. 2014. – Б. 139.

²³ Ҳамидхон Исломи. Султон ул-орифин Хожа Аҳмад Яссавий. – Т.: “Фан”. 2005. – Б. 10.

тарихий жараёнда ўтмишнинг мураккаб жараёнларидан ошиб ўтган бу асар узоқ тарихий ўтмишдан, унинг хилма-хил воқеаларидан бизга сўзлаб берувчи “Ўтмишдан садо” сифатида бебаҳо меросидир. “Миръат ал-қулуб” тасаввуф таълимотининг қонун-қоидаларини таҳлил ва таҳқиқ қилиб берувчи дастлабки илмий асардир²⁴.

Тасаввуф илмига оид ушбу нодир кўлэзма асари тўғрисида аллома шундай таъриф беради: “Ушбу китоб табаррук олимларнинг китобларидан ва ишончлий шайхлар сўзларидан тузилди ва китобга “Миръат ал-қулуб” номи берилди, яъний “Кўнгилларнинг кўзгуси” демакдир”²⁵.

“Миръату-л-қулуб” асари уч бобдан иборат: шариат, тариқат ва ҳақиқат боблари. Мавлоно Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий тасаввуфнинг шариат, тариқат ва ҳақиқат мавзуларини Қуръони карим оятлари, Расулulloҳ (с.а.в) ҳадислари, шу билан бирга Ҳасан Басрий, Шиблий, Боязид Бистомий, Илёс, Музаффар Дарёий, Аҳмад Яссавий, Ҳаким Сулаймон ота, Маҳмуд Хожа, Занги ота, Бобо (Мочин), Нажмиддин Кубро каби машоихларнинг келтирган маълумотлари ёрдамида ёритиб берган.

Асар Аллоҳга ҳамд билан бошланади. Асар шариат – сўз, тариқат – муҳаббат, ҳақиқат – шавқ мавзуларига бағишланган уч бобдан иборат. Унда тасаввуфнинг асосини ташкил этувчи ушбу уч тамойил тўғрисида асосан Аҳмад Яссавийнинг қимматли фикрлари келтирилади. Чунончи: “Шариат зоҳиран аъзолар билан амал қилиш, тариқат қалб билан амал қилиш, ҳақиқат эса сир (қалбадаги жавҳар) билан амал қилишдир. Ислом дини Аллоҳга олиб борувчи йўлдир. Бошланғичи шариат, охири ҳақиқат ва бу иккисининг орасида тариқатдир”²⁶.

Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий ҳазратлари ўзининг “Миръату-л-қулуб” асарида келтирилган маълумотга кўра Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в) шариат, тариқат ва ҳақиқат ҳақида шундай деганлар: “Шариат менинг сўзларим, тариқат амалларим, ҳақиқат эса ҳолимдир”. Шунингдек, аллома ўз асарида Шайх Нажмиддин Кубронинг ушбу сўзларини ҳам киритиб ўтади “Ҳар бир ишда шариат, тариқат ва ҳақиқат бор. Муридликда ҳам шундай. Шариатда илм ва амаллар, тариқатда қалбларнинг очилиши ва ҳол, ҳақиқатда эса Ҳақ таоло жамолининг мушоҳадаси ва вусулат бор”²⁷.

“Миръату-л-қулуб” Хожа Аҳмад Яссавий фикр-қарашларини ўрганиш ҳамда яссавия тариқатининг тарихи ва тараққиёти йўлларини холис тадқиқ этиш жиҳатидан муҳим манба вазифасини ўтайди.

²⁴ Ҳамидхон Исломи. Султон ул-орифин Ҳожа Аҳмад Яссавий. – Т.: “Фан”. 2005. – Б. 3.

²⁵ Муҳаммад Зарнуқий. Миръат ал-қулуб (АҚШнинг Конгресс кутубхонаси кўлэзмалар фондида 1622 рақами остида сақланаётган нусха). – Б. 24.

²⁶ Муҳаммад Зарнуқий. Миръат ал-қулуб (Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қошидаги “Ҳамид Сулаймон мажмуаси”да 3004 рақами остида сақланаётган нусхаси). – Б. 159.

²⁷ Муҳаммад Зарнуқий. Миръат ал-қулуб (Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қошидаги “Ҳамид Сулаймон мажмуаси”да 3004 рақами остида сақланаётган нусхаси). – Б. 145.

Хулоса қилиб айтганда, Ўрта Осиёда, хусусан ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида тасаввуфнинг ривожланишида Ҳожагон таълимоти муҳим аҳамиятга эга. Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий ушбу таълимотнинг йирик намоёндаларидан бўлиб, тасаввуфни халқ орасида тарғиб қилиб, Хожогонлар таълимотини янада ривожлантирди. Аллома таълимотининг асосини “хилват дар анжуман” яъний зоҳиран халқ ва ботинан ҳақ билан бўлиб камолат йўлини топиш ташкил этади. Алломанинг “Миръату-л-қулуб” асарининг мавзулари ҳам инсонни комилликка, маърифатпарварликка, бағрикенгликка ва инсонпарварликка тарғиб этади.

РОЛЬ ОККАЗИОНАЛИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Нурхонова М.В.

*Магистрант 1 курса фил. факультета
БухГУ, Бухара, Узбекистан*

Русский язык меняется и развивается, и колоссальные перемены коснулись его в последние несколько десятилетий. Эти изменения затронули и лексический уровень. Если раньше превалировала «сверхправильная, осторожно-чистая речь времен тоталитаризма» [2,72], то сейчас властвует раскрепостившийся, свободный язык нового времени.

Один из способов, или путей, подобного «раскрепощения» русского языка – это активное распространение окказионального способа производства новых слов. Неслучайно в СМИ и научной литературе можно встретить обозначение периода конца XX в. – начала XXI в. как «века окказионализмов» [1,128].

Окказионализмы (от лат. *occasio* – случай) – индивидуально-авторские слова, созданные поэтом или писателем в соответствии с законами словообразования языка, по тем моделям, которые в нём существуют, и использующиеся в художественном тексте как лексическое средство художественной выразительности или языковой игры.

Окказионализмы выполняют индивидуально-стилистическую функцию в определенном контексте и обычно не становятся достоянием общего языка. Такие слова, остающиеся в рамках авторской речи, не без основания называют «вечными» неологизмами. Впрочем, по признанию лексикографов, «в момент появления» слова (словосочетания) порой трудно сразу же найти надежные критерии для ответа на вопрос: какое слово (значение, сочетание слов) возникло – общеязыковое или разового употребления? Вот некоторые примеры.

Оригинальное словосложение *сююминутный* придумал В. Маяковский. Оно долго не входило в языковой оборот, однако постепенно «вступило в свои права», часто употреблялось и было зафиксировано в «Словаре русского языка» С.И.Ожегова (22-е изд. М., 1990) вместе с существительным *сююминутность*. Характерным примером извлечения из «запасников» ранее созданных слов может быть сложное слово *судьбоносный*. Впервые зафиксировано в картотеке словарников в 1973 г. (на страницах журнала «Новый мир»). С недавних пор (примерно с 1985 г.) это слово стало активно употребляться политиками, социологами, журналистами, хотя впервые было употреблено Ф.И.Шаляпиным еще в 1932г.

Наш язык в процессе своего развития все более подвергается изменениям, и авторские слова все чаще становятся неотъемлемым атрибутом любого текста, будь то художественное произведение или газетная статья, новость, размещенная на просторах сети Интернет, или название произведения современной киноиндустрии. Новые слова, создаваемые в в текстах СМИ, могут служить наглядным примером

того, какие процессы словообразования протекают в настоящее время в русском литературном языке, и определять некоторые тенденции его развития. В качестве материалов исследования была использована картотека окказиональных новообразований (167 единиц), извлеченных методом выборки из текстов литературного языка, а также текстов современных медиафеноменов (PR-текстов, рекламы и СМИ).

Чтобы быть включенным в анализируемую картотеку, окказионализмы должны соответствовать следующим условиям: не присутствовать в основных лексикографических источниках, иметь явно выраженный контекстуально зависимый характер семантики. Из периодической печати источником для анализа явились материалы периодической печати: «Аргументы и факты – Челябинск», «Комсомольская правда – Челябинск» (38 выпусков), материалы сайтов gazetina.ru, 74.ru, vishnevskii.ru, kinopoisk.ru, shou-pelmenei.ru, ivi.ru, телеканалов МузТВ, НТВ, ОТР, ТНТ, «Пятница». Значимым и актуальным оказалось обращение к изданию «Аргументы и факты – Челябинск», это обусловлено употреблением окказиональных образований в нем в качестве приметы идиостиля. На каналах МузТВ, НТВ, ОТР, ТНТ, «Пятница» примеры получены из рекламы, телевизионных программ, а также из текстов современных песен.

Проанализировав определения окказионализмов, предлагаемые различными исследователями, а также принимая во внимание основные признаки, характерные для окказионализмов (неповторимость, экспрессивность, новизна и др.), мы дали ему следующее определение: окказионализм – это единица языка, которая в толковых словарях не закреплена и существует исключительно в рамках определенного контекста. Она может быть создана автором как по стандартам, так и по другим, не относящимся к стандартным, словообразовательным моделям. В ходе изучения вопроса о классификации окказионализмов нами были выявлены основные направления в образовании окказионализмов. Все способы образования условно делятся на стандартные (системные, узуальные) и нестандартные (внесистемные, не узуальные). К стандартным относятся традиционные методы: морфологический, неморфологический (лексико-синтаксический, лексикосемантический, морфолого-синтаксический). К нестандартным относятся более узкие классификации, среди которых мы отметили классификацию Н.Г. Бабенко (классификация, основанная на структуре окказионализмов), И.А. Нефляшевой (графодеривационная классификация) и Е.А. Земской (классификация, основанная на нарушении узуальных моделей).

Изучая материал, мы пришли к выводу, что подавляющая часть окказионализмов (122 единицы из 167 рассматриваемых), используемых в современном русском языке появляется стандартным путем словообразования и большая их часть образуется неморфологическим, лексико-синтаксическим методом, что сообщает о популяризации этого способа в последние годы, а также определяет тенденцию к экономии речевых и графических средств, стремление в меньшем количестве знаков выразить большее количество смысла. Для определения способа

образования оставшихся 45 окказионализмов, целесообразно обратиться к нестандартным способам. Стоит отметить, что из 45 окказиональных единиц 10 образованы с помощью контаминации (Е.А. Земская): снегодяи (наложение слов «снег» и «негодяи»), мужхитеры (наложение слов «мужчины», «мушкетеры» и «хитер»), зимократия (наложение слов «зима» и «демократия»), асфальтида (наложение слов «асфальт» и «Атлантида») и др. Контаминация – способ образования, при котором соединение двух узуальных слов порождает окказионализм, состоящий из основы одного и лишь части другого. Среди рассматриваемых нами окказионализмов, 4 единицы можно отнести к грамматическим окказионализмам, так как в этих словах намеренно нарушены правила написания (колидоры – коридоры, искусств – искусств, щас я – счастье или сейчас я, муцин – мужчин). Семантические окказионализмы. Указанный тип окказионализмов представляет собой уже существующие в языке слова, которые получают новое значение в зависимости от контекста (например, «околпачили» в значении «украли автомобильные колпаки»). В нашем исследовании 6 окказионализмов из 167 относимы к категории семантических (они же относятся к лексико-семантическим).

Окказиональные сочетания слов. Представляют собой комбинацию лексем, не имеющих общего семантического значения и противоречащих языковым законам семантического согласования. Однако контекстуальные семантические сдвиги возможны и обуславливают появление общих сем в словосочетании (арт-корабль). Графические окказионализмы – графическое выделение целого слова или его части, чаще всего крупным шрифтом (ОТРажение). Проанализировав примеры, мы подсчитали, что при классификации по структуре больше было семантических (лексико-семантических) и грамматических окказиональных единиц. Редко встречаются грамматические и графические окказионализмы, а ярких примеров фонетических и лексических окказионализмов в ходе исследования обнаружено не было. Кроме того, нами было выявлено, что графические окказионализмы, как правило, являются отличительной чертой газетных заголовков. Таким образом, по итогам проведенного словообразовательного анализа мы делаем вывод о том, что независимо от морфемной необычности окказиональных образований, центральным способом в их образовании остается системный, хотя в последние годы намечается тенденция к популяризации нестандартных способов образования окказионализмов.

Стоит отметить, что определить грань между системными и внесистемными способами представляет трудности, поскольку она размыта и в одном окказиональном слове обе техники могут присутствовать. В таком случае их нельзя четко отнести ни к одной из перечисленных систем. Исследователи предлагают относить их к смешанной технике. Такие «смешанные» окказионализмы хоть и похожи внешне на образованные системными способами, но все-таки являются модификацией конкретной леммы или словосочетания. Так, слово «эксКУРСКИЙ» (vishnevskii.ru) можно отнести как к системному способу словообразования

(приставка экс-, морфологический, приставочный способ словообразования), так и внесистемному («экскурсия»+«Курский» вокзал – контаминация по классификации Е.А. Земской, а также графодеривация (капитализация) по классификации И.А. Нефляшевой).

Окказионализмы, способом образования которых является смешанная техника конструирования, составляют 6 единиц. Внешне они похожи на узуальные производные. Но очевидна специфичность их внутренней формы. Так, окказионализм «заБАЛЛовали» при восприятии на слух можно трактовать как глагол совершенного вида в значении «избаловали». Однако сегмент «БАЛЛ», выделенный в нем прописными буквами, подразумевает для окказионализма иное понимание, а именно: «создали большую нагрузку на школьников при подготовке к экзаменам». В нашем исследовании преобладают окказионализмы, образованные системным способом. Они характеризуют, в основном, язык СМИ и масс-медиа (названия фильмов, телесериалов) (безмамные, зернозавоз, регоператор, армагеддец, ультраамериканцы). Окказионализмы из художественных произведений (а также окказионализмы из текстов песен и названий шоу, фильмов) зачастую оказываются образованы с использованием внесистемного способа словообразования (терпсихолог, тлепомена, снегодня, оливьеды).

По итогам проведенного словообразовательного анализа отметим, что несмотря на необычность окказиональных образований, как морфемную, так и семантическую, основным способом в их образовании остается системный. Тот факт, что некоторые окказионализмы сложно отнести к какой-либо одной классификации по способу образования, свидетельствует об их особом положении в лингвистической науке и подтверждает необходимость более детального рассмотрения их применения в различных слоях лексики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование: Учеб. Пособие.–М.,2005
2. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. – М., 1999
3. <https://urok.1sept.ru/articles/521790>

ЎЗБЕК АДАБИЁТИДА ФАРД ЖАНРИ ИСТИЛОҲИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАР

Лайло Ҳасанова,

Хосият Абдуқаҳҳорова

Чирчиқ давлат педагогика институти ўқитувчилари

Аннотация: *Мазкур мақолада ўзбек адабиётида фард жанрининг шаклланиши босқичлари, шунингдек, жанр юзасидан олимларнинг фикрлари қисқача таҳлилга тортилган.*

Калит сўзлар: *фард, тараққиёт босқичлари, жанрлар масаласи, ўзбек адабиёти, таҳлил.*

Адабиётшуносликдаги муҳим тушунчалардан бири бу жанрлар масаласи ҳисобланди. Ўтган давр мобайнида ўзбек адабиётида ҳам жанрлар таҳлиliga бағишланган кўплаб илмий адабиётлар омма ҳукмига ҳавола этилди.

Шу каби фард жанрини ҳам олимлар эътиборида бўлган, қатор илмий тадқиқотларга асос бўлган мавзулардан бири сифатида кўришимиз мумкин. Назариячи олимларимиз мазкур жанр ҳақида тўхталар экан шундай хулосалар берган:

Дилмурод Қуроноф “Адабиётшунослик луғати” китобида: икки мисра ёлғиз байтдан иборат бўлган, тугал мазмунга эга шеър, мумтоз адабиётлади энг кичик мустақил лирик жанр – дея таъриф беради. Шунингдек, фалсафий-ахлоқий масала қаламга олиниб, афористик характерга эга бўлиши ҳамда бу кўп ҳолларда халқ мақолалари ва ҳикматларга айланиб кетганлигини таъкидлаб ўтади²⁸.

Адабий турлар ва жанрлар китобида фардга кенгрок тўхталиниб, уни “алоҳида ёзиладиган ё иқтибос тариқасида ғазал, қасида ё қитъадан келтириладиган, бир байтдан иборат бўлган лирик жанр, иккаала мисраси ҳамқофия, тугал маъноли, фикр кўпинча афористик тарзда ифода этиладиган, ибратли, ҳажми бир байтдан ортмайдиган мустақил адабий асар²⁹” дея таърифини келтиради.

Р. Орзибеков “Кичик адабий жанрлар” номли китобининг фардларга бағишланган бобида мазкур тушунча таъриф-тавсифига кенг тўхталиш асносида: “... классик поэзиядаги ҳажм жиҳатидан энг кичик, энг мўъжаз лирик жанрлардан бири бўлиб, уларнинг ҳар бири ўзича мустақил бўлган алоҳида-алоҳида байтлардан иборатдир. Ҳар бир фард – якка байт ўзида афористик тугал бир мазмунни ифодалашни билан мустақил бир шеърый асар ҳисобланади” дейди. Муаллиф жанрнинг қатъий талаби сифатида – унинг ҳажми – икки байт эканлигини таъкидлайди.

²⁸ Қуроноф Д. ва б. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: “Академнашр”, 2013. Б. 345.

²⁹ Адабий тур ва жанрлар, |3 ж-ли|, 2-ж. Т.. 1992. Б. 200

Шунингдек, Мунаввара Ойматова “�збек адабиётида фард жанри” номли диссертациясида фард жанрининг келиб чиқиши, тараққиёт босқичлари ҳамда бугунги кунда яшаётган жанрнинг ўзига хос хусусиятлари, мазкур жанрнинг ривожига хисса қўшган ҳамда қўшаётган ижодкорлар ҳақида атрофлича маълумот бериб ўтади.

Унга кўра бу жанр 4 босқичли тараққиёт йўлини босиб ўтган:

Синкретик (аралаш давр). Бу даврда фардлар бошқа жанрлар билан аралаш ҳолда яшаган. Адабий назариясига оид тушунчалар тадқиқ этилганда, унинг генезиси билан қизиқилганда кўп ҳолларда илдизи халқ оғзаки ижоди билан боғланади. Халқнинг донолигини ифода этувчи жанр мақол жанри қадим замонлардан буён, тахминларга кўра, бу жанрнинг пайдо бўлиши инсоният яшаган илк даврларга бориб тақалади.

Фардларнинг ажралиб чиқиш ҳамда шаклланиш даври. Бу даврда фард жанр оралиқ босқичда яшаган бўлиб, гарчи асар таркибида келган эса-да, фард номи билан аталгани мазкур жанрнинг алоҳида ажралиб чиқиш жараёнида эканлигини кўрсатади. Хоразмийнинг “Муҳаббатнома” асарида “фард” номи билан аталган ҳолда келганлигини кўришимиз мумкин бўлади.

Фардларнинг ривожланиш даври. Бу босқичда фард алоҳида жанр сифатида яшай бошлади.

Камолот босқичи. Жанрнинг шеърятда тўлиқ шаклланиб, камолотга етган даври. Буни Лутфий Навоий ижоди мисолида кўришимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, фард жанри ўзбек адабиётида узок давр мобайнида шаклланди, жанрларнинг ривожланиш босқичлари деярли ҳаммасини босиб ўтди ҳамда алоҳида жанр сифатида қабул қилинди. Шу сабабдан олимлар томонидан айtilган фикрлар турли туман бўлиб, улар жанр хусусиятларини турли қирраларини очишга, уни янада теранроқ тушунишга ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Adabiy tur va janrlar [3 j.li], 2-j.. Т.. 1992.
2. Orzibekov R., Xudoyberdiev A. O'zbek mumtoz adabiyoti janr va badiiy xususiyatlari sahifalaridan. S.: 2003.
3. SHamsi Qaysi Roziy. Al-mo'jam. -Dushanbe,1991.
4. SHayx Ahmad ibn Xudoydod Taroziy. “Funun ul balog’a // O'zbek tili va adabiyoti. -2002, 1-son.
5. Орзибеков Р. Лирикада кичик жанрлар – Т.: Адабиёт ва санъат 1976.
6. Орзибеков Р. Лирикада кичик жанрлар. – Тошкент: 1976. – 168 б.
7. Ойматова М. А. Ўзбек адабиётида фард жанри поэтикаси ва тарихи / М. А. Ойматова; А.Навоий номидаги тил ва адабиёт ин-ти [дис. ... филология фан. номзоди] : дис. ... филология фан. номзоди . – Ташкент, 1999. – 131б.

ФРАНЦУЗ ТИЛИДАГИ БИР СОСТАВЛИ ВА ИККИ СОСТАВЛИ ГАПЛАРНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИДА ИФОДАЛАНИШИ

Абдукаримова Маъмура Банноповна

Фарғона давлат университети француз тили ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада синтаксис ҳақида умумий маълумот ва француз тилидаги содда гаплар ҳарактерли хусусиятларини таҳлил этилган.

Abstract: The article provides general information about syntax and analyzes the characteristics of simple sentences in French.

Аннотация: В статье дается общая информация о синтаксисе и анализируются характеристики простых предложений французского языка.

Калит сўзлар: предикатив, конструкция, икки составли, гап, ўзбек тили, француз тили, кисим, эга.

Keywords: predicative, construction, two-syllable, sentence, Uzbek, French, part, possessive.

Ключевые слова: сказуемое, конструкция, двусложное, предложение, узбекский, французский, часть, притяжательное.

Эга билан кесим предикатив конструкцияни ҳосил этади. Гапдаги бошқа бўлақлар, одатда, уларнинг бирига – эгага ё кесимга (ёки бири иккинчисига) боғланади. Масалан:

Француз тилида:

Puis elle rougit davantage encore, en murmurant: - Il ne faut jamais couper son ble en herbe

Рус тилидаги таржимаси:

Потом покраснев еще больше, она прошептала: - Не следует забегают вперед (Г.де Мопассан, М., 1970. стр.250)

Ўзбек тилидаги таржимаси: У яна ҳам қаттиқроқ қизариб шивирлади: - Ғўр бошокни ўрмайдилар.

Икки составли гап содда гапнинг энг ҳарактерли типи бўлиб, унинг содда формаси эга ва кесимдан тузилади. (**Pierre marche, il parle**). Аммо бу параллелик француз, ўзбек тилларида ҳам тез-тез бузилиб туради. Бунга ҳар иккала тилда мавжуд шахси маълум, шахси номаълум, тўлиқсиз ва тўлиқсиз гаплар мисол бўла олади.

Француз тилида эгасиз гаплар хусусан буйруқ майли учун ҳарактерли (**Marche!**)

Аммо француз тилида ўзбек тилидан фарқли ўлароқ ёрдамчи эга, олмошлар билан эгасиз гаплар икки составли гап процессини ифодалаб келади. (**Il pleut, On parle**). Шу сабаб француз тилидаги икки составли ноаниқ олмошли ва шахссиз гаплар структураси ўзбек тилида эгасиз гапларга тўғри келади.

1) Олмошли гапларда эга француз тилига қараганда ўзбек тилида тушиб қолиши мумкин:

а) эргашган кўшма гапларда:

француз тилида:

Il hésitait entre plusieurs histoires d'Akim, et finalement il achetait une histoire de Kit Carson. (Les Clezio "Mondo" P. 1970. p. 16).

Ўзбекча таржимаси:

У Аким ҳақида хикоя қилувчи журналларни кўрар ва ниҳоят Кит Карсон ҳақидаги хикояни сотиб оларди.

б) Диалогларда, асосан жавоб репликаларида:

- Tu crois que la-bas la me rest vraiment rouge? - Je ne sais pas – dit Mondo. (Les Clezio "Mondo" P. 1970. p. 20).

- Ўзбекча таржимаси:

- Ўша денгизни ростдан ҳам қизил деб ўйлайсанми? - Билмасам, - деди Мондо

Ўзбек тилидаги таржимадан кўриниб турибдики, гапнинг эгаси феълнинг шахсон кўшимчаси билан бириккан.

2. Француз тилида ноаниқ олмошли гапларнинг кўрсаткичи **on** олмоши ҳисобланади. Шунингдек улар умумий тузилишига кўра эга-кесим-иккинчи даражали гап бўлақларини ифодаловчи гап структурасига эга бўлган олмошли гаплардан фарқ қилмайди. Ўзбек тилида шахси номаълум гапда эга бзлмайди, француз тилида эса бу вазифани **on** олмоши бажаради. Гапнинг коммуникатив структурасининг ўзига хос хусусиятига кўра, феъл хар доим ҳам гапда биринчи ўринда турмайди, француз тилида феълнинг олдидан тўлдирувчи келадиган гоаниқ олмошли феълли гаплар мавжуд. Қиёслаймиз:

Француз тилида:

- La nuit, tout sent bon, disait Mondo. - C'est parce qu'on ne voit pas, - disait Thi Chin. (Les Clezio "Mondo" P. 1970. p. 67).

Ўзбек тилида:

- Тунда ҳамма нарсдан ёқимли хид анқийди, - деди Мондо. Чунки биз уларни кўрмаймиз, - деди Ти Шин.

Содда гапни мураккаблаштирувчи элементлар хилма-хил: уюшиқ бўлақлар, ажратилган бўлақлар, кириш конструкциялар ва киритма конструкциялар, ундалмалар.

Бундай мураккаблаштирши гапни содда гап доирасидан чиқариб юбормайди, балки мураккаблашган содда гап ҳосил қилади. Мураккаблаштирувчи элементлар кўп жиҳатлари билан бир-биридан кескин ажралади. Бу фарқни уларни синтактик табиатида ҳам кўриш мумкин: 1) мураккаблаштирувчи элемент шу гапнинг бўлаги функциясида келади; шу гапнинг бўлақлари билан грамматик алоқага киришган бўлади. Булар: уюшиқ бўлақлар, ажратилган бўлақлар. 2) Мураккаблаштирувчи элемент шу гапнинг бўлаги функциясида келмайди: гапнинг бўлақлари билан грамматик алоқага киришмайди. Булар: кириш конструкциялар ва киритма конструкциялар, ундалмалар.

Уюшиқ бўлаклар синтактик жихатдан тенг бўлиб келади, улар бошқа бир бўлакка тобе, ё бошқа бўлак буларга тобе бўлади. Қиёслаймиз:

Француз тилида:

Les années, les mois et les jours passaient, maintenant sans Mondo, car c'était un temps a la fois tres long et trop court, et beaucoup de gens, ici, dans notre ville, attendaient quelqu'un sans oser le dire. (Les Clezio "Mondo" P. 1970. p. 80).

Ўзбек тилидаги таржимаси:

Замон ҳам узун, ҳам қисқа бўлганидан энди Мوندосиз йиллар, ойлар ва кунлар ўтди ва шахримиздаги кўп одамлар, буни очик тан олмасалар-да, кимнидир уктишда давом этишди.

Қиёслаган мисолимизда уюшиқ бўлак боғловчилар ёрдамида боғланган. Иккинчи даражали гап бўлаклари ҳам уюшиб келади:

Француз тилида:

Sans s'en rendre compte, souvent, nous l'avons cherche dans la foule, au coin des rues, au coin des rues, devant une porte. (Les Clezio "Mondo" P. 1970. p. 80).

Ўзимиз ҳам билмаган ҳолда биз уни одамлар орасидан, муюлишларда, эшик олдиларида излайдиган бўлдик.

Асл матнда ва таржимада ўрин холи бош бўлакка грамматик тобеликка эга, бир-бири билан интонация орқали боғланган. Демак бир составли ва икки составли гаплар ситуатив ҳолатларни тасвирлашда содда гапларнинг мураккаблашув элементига ўтади. Икки составли гап таркибида эга ва кесим муносабатидан ташқари иккинчи даражали гап бўлаклари ҳам семантик ва синтактик хусусиятга эга.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Гак В.Г. Ройзенблит Е.Б. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. М., 1965
2. Илия Л.И. Пособие по теоретической грамматике французского языка. М. 1979 Синтаксис современного французского языка. М., 1962. 73
3. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса. М., 1974.

**ГАП ҚУРИЛИШИНING СИНТАКТИК ВА КОММУНИКАТИВ
МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ФРАНЦУЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛИДА БЕРИЛИШИ****Абдукаримова Маъмура Банноповна***Фаргона давлат университети**француз тили ўқитувчиси*

Аннотация: Мақолада француз тилидаги содда гапларда синтактик муносабатларнинг хусусиятларини тадқиқ қилиш, ўзбек тили билан қиёсий ўрганиш ишни илмий жиҳатдан асослаб берилган.

Abstract: *The article provides a scientifically substantiated study of the features of syntactic relations in simple sentences in French, a comparative study of the Uzbek language.*

Аннотация: В статье представлено научно обоснованное исследование особенностей синтаксических отношений в простых предложениях во французском языке, сравнительное исследование узбекского языка.

Калит сўзлар: *предикатив, конструкция, икки составли, гап, ўзбек тили, француз тили, кисим, эга.*

Keywords: *predicative, construction, two-syllable, sentence, Uzbek, French, part, possessive.*

Ключевые слова: *сказуемое, конструкция, двусложное, предложение, узбекский, французский, часть, притяжательное.*

Коммуникатив структура фикр-мулоҳаза тўғрисида ахборот етказиб беради. Гапнинг ахборот етказиш аспекти 2 га бўлинади: тема, яъни ҳамсухбатга маълум информацияни изоҳлайди, рема эса гапдаги янги ахборотни ифодалаб келади. Рема ҳар доим гапда қатнашади. Тема ва рема орасидаги муносабат гапнинг коммуникатив структурасини ташкил этади.

Тема ва рема ўртасидаги актуал бўлиниши француз ва ўзбек тилида интонация, синтактик ва лексик воситалар ёрдамида очиб берилади. Шунингдек, бу воситалар ҳар бир тилда ўзига хос хусусиятга эга ва турли тилда қўлланилади.

Оҳанг (интонация) воситалари. Интонация ёрдамида урғунинг ўзига хослиги асосида рема фарқланади ва у темага қарама-қарши қўйилади. У турли синтактик алоқаларни грамматик фикрий ҳолатларни ифодалашда ҳизмат қиладиган воситадир. У нутқдаги бўлақларнинг бир бутун, яхлит ҳолатини кўрсатади, гапнинг мазмунини, грамматик тугаллигини, гапдаги сўзларнинг, бирикмаларнинг, айрим гапларнинг турли муносабатларини ифодалайди, гапнинг мазмунидаги ҳар хил ҳолатларни, гапнинг турини, унингқандай қисмларга бўлинишини, ундаги айрим бўлақларнинг ажратилганлигини билдиради. У грамматик-фикрий хусусиятга, айтилаётган фикрнинг оттенкасига қараб ҳар гал айрим тус олади. Интонация орқали гапдаги сўзларнинг группаланиши – синтактик бўлиниши элементларнинг ўзаро қандай

боғланганлиги ифодаланади. Бирор гурпуада интонацион ўзгариш бўлар экан, бу одатда синтактик бўлинишнинг, мазмуннинг бошқалигини кўрсатади. Масалан:

1. Қалин муқовали китоб (китоб қалин).
2. Учта болали аёл (бола учта) – учта / болали аёл (аёл учта).

Санаш интонацияси бир хил бўлакларнинг алоқасини ифодалайди: Олма, ўрик гуллади. Демак, интонация сўз тартиби каби синтактик алоқанинг ҳамма турида учрайдиган универсиал воситадир.

Француз тилида логик урғу ўзбек тилидаги сингари эркин эмас, қоида бўйича урғу синтагманинг, ритмик группанинг охириги сўзига ёки гапнинг охириги бўғинига тушади. Ўзбек тилига қараганда француз тилида логик урғу гапнинг синтактик тузилиши билан боғлиқ. Шу сабаб, логик урғу олган сўзни синтагма ёк гап охирига қўйиш учун алоҳида синтактик конструкциялар қўлланилади. Бундай конструкцияларга қуйидагилар киради:

- эмфатик (кучли урғу) конструкциялар *c'est...qui (que) va celui qui (ce qui)...c'est...* Масалан:

C'est Pierre qui a lu ce livre; c'est ce livre que Pierre a lu ;

- гапнинг бўлиниши, гапнинг олмош билан ифодаланиб такрорланиши: ***Pierre l'a lu, ce livre.***

Синтактик воситалар. Сўз тартиби гап бўлинишининг универсиал воситаси ҳисобланиб, аввал асосий фикрни кейин бошқаларини ифодалайди. Одатда “асосий фикр” эгани ифодалайди. Масалан:

Pierre (A t s) li le livre (B o r)

Француз тилида инверсия кенг қўлланилади. Масалан: ***dans le profond de la nuit s'élevaient des cris aigus (LQ)***

Қоқ ярим кечаси қаттиқ кичқирик овозлари эшитилди.

Демак, француз тилида феъл сўз туркуми билан от сўз туркумини инверсиялашда А ва В нинг функцияси ўзгаради, феълли бошқарувда қайта ўзгаришни юзага келтиради. Бу ўзгаришлар қуйидагиларда кўринади:

- аниқ нисбат мажхул нисбатга ёки аксинча;
- шахсли гаплар шахссиз ёки ноаниқ гапларга ўзгаришида;
- инфинитивли конструкциялар *faire, laisser, voir, entendre* феъллари билан ифодаланади.

- Феъл аналитик феълли бирикма билан алмаштирилади;

- Феълларнинг лексик алмашинувидан фойдаланишда (ўзгарувчи феълларни қўллашда)

Гапнинг синтактик структурасини ўзгартирувчи бу лексик-грамматик услублар қатъий сўз тартиби билан француз тилида ўзбек тилига қараганда катта аҳамиятга эга.

Ле Клезионинг “Мондо” асаридан олинган парчани асл матнда ва ўзбек тилидаги таржимаси орқали синтактик восита таркибини кўздан кечирамиз:

Француз тилида:

... Dans ce pays il y avait un fleuve [...], Dans un an peut-etre [...]...., Sur le ciment du trottoir, il y avait des lettres gravees... Quand la nuit tombait, Mondo retournait à la Maison de la Lumiere d'Or (p.165)

Ўзбекча таржимаси:

Ўша мамлакатда денгиз каби катта дарё бўлиб...; Бир йилдан кейин бўлса керак...; Бетон йўлкага қуйидаги харфлар ўйилиб тушурилганди...; Кеч киргач Мондо олтин Ёғдули уйга йўл олди. (53- бет.)

Ушбу гапнинг ўзбек тилидаги тажимасидан кўриниб турибдики, гап тартиби хар иккала тилда ўз хусусиятига эга, яъни таржимада эга ва кесим деярли инверсия қилинмаган.

Лексик воситалар. Тема ва ремани фарқлаш учун иккита юклама ва ёрдамчи сўзларнинг икки типи фарқланади:

- от билан келувчи детерминативлар: француз тилида артиклар, сифат, олмошлар, ўзбек тилида сўз формалари (аффикслар), кўмакчи, боғловчи ва боғланмалар.

- Фразали юкламалар турли гап бўлаклари билан келувчи сўзлар: *donc, notamment, précisément, quant a* ва х.к.

Агар детерминантлар француз тилида гап бўлақларини ажратишда кўпроқ қўлланилса, фразали юкламалар ўзбек тилида кўпроқ қўлланилиши билан характерлидир. Масалан: Француз тилида:

Cet enfant est en observation. Il doit etre soigne. On va s'occuper de lui à l'assistance, on va établir son dossier. (p. 77)

Ўзбекча таржимаси: Бола кузатув остида бўлиб туради. Уни даволаш керак. Болага ғарибхонада ғамхўрлик кўрсатишади. Шахсий иш очишади. (61 бет) .

Шундай қилиб, француз тилида синтаксик субъект (эга) теманинг логик-грамматик хусусиятига тўғри келади, ўзбек тилининг синтактик субъекти семантик маънони беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Гак В.Г. Ройзенблит Е.Б. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. М., 1965
2. Илия Л.И. Пособие по теоретической грамматике французского языка. М. 1979 Синтаксис современного французского языка. М., 1962. 73
3. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса. М., 1974.

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Djo'rayeva Habiba Xudayorovna

Navoiy viloyati Uchquduq tumani

MTBga qarashli 1-sonli DMTT tarbiyachisi

Jo'rayeva Shahnoza Xudayorovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumani

MTBga qarashli 14-sonli DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo'nalishlari o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini takomillashtirish xususida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *go'zal axloq, tarbiya, maktabgacha ta'lim, ta'lim tizimi, konsepsiya, o'quv qo'llanmalar, o'quv metodik reja, trening, pedagog.*

Hamma zamonlarda, hamma o'lkalarda, yaxshi xulqli, oliyanob, shirinso'z insonlar jamiyatning ko'rki, odamlarning a'losi bo'lib kelgan va bundan keyin ham butun insoniyatga namuna bo'ladi. Halol mehnat, muhtojlarga yordam, g'azab vaqtida yomon so'zlardan tilni va birovga ozor berishdan qo'lni tiyish, go'zal axloq sohibi bo'lish eng yaxshi saodatdir va bu ulug' yo'lda ustoz, murabbiylarga qo'yilgan talab juda katta chunki kelajak yoshlar qo'lidadir. Yoshlarni to'g'ri tarbiyalash, ularni komil inson jamiyatning faol a'zosi bo'lishga ko'maklashish ota-onalar bilan bir qatorda ustoz murabbiylarning say -harakatlariga bog'liq. Kelajak bugundan boshlanadi deyishganidek, bolalarni kichik yoshdan tarbiya masalasiga e'tibor berilmasa kelajak boy beriladi. Ta'lim tarbiyaning sifati albatta mamlakatning kuch qudratini bildiradi. Mustaqil O'zbekistonimiz kelajak avlodni to'g'ri tarbiyalash maqsadida eng avvalo kadrlar tayyorlash tizimini ilk bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratmoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-may dagi O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish to'g'risidagi Prezident qarori-4312- sonli qarori qabul qilindi. Ushbu konsepsiya O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish ning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo'nalishlari o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida quydagilarni amalga oshirish belgilandi: Maktabgacha ta'lim sohasidagi normativ huquqiy bazani yanada takomillashtirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish. Bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish. Maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogig va axborot

telekommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish. Maktabgacha ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirish shaffofligini va samaradorligini ta'minlash. Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quydagilar: Xalqaro talablarga javob beradigan ko'p darajali uzluksiz ta'limni yaratish va tarbiyani integrasiyalashtirilgan holda xalqaro ta'lim standartlari, o'quv metodik reja va dasturlar interaktiv va muammoli vaziyatli o'qitish usullari va treninglari ilg'or axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish. Maktabgacha ta'lim tizimi xodimlariga qo'yiladigan malaka talablarini yanada takomillashtirish, ularning faoliyati samaradorligini baxolash mezonlarini hamda pedagog xodimlarining kasbiy standartini ishlab chiqish va tasdiqlash. Ta'lim jarayonini xorijiy mutaxasislarni jalb qilish yo'li bilan maktabgacha ta'lim sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, shuningdek, maktabgacha ta'lim sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini tashkil qilish uchun shu jumladan mamlakat hududida ta'lim muassasalari sonini oshirish. Maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining xorijdagi yetakchi univesitetlarda, ilmiy markazlarda va boshqa ta'lim tashkilotlarida stajirovka o'tashini ta'minlash. Xorijiy mamlakatlarning yetakchi oliy ta'lim tashkilotlari bilan uzoq muddatli munosabatlarini yanada rivojlantirish, maktabgacha ta'lim sohasida yuqori malakali mutaxasislar tayyorlash uchun O'zbekiston Respublikasida ularning filliallarini ochish. Tajriba almashish, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini oshirish bo'yicha sayharakatlarni birlashtirish maqsadida pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bilan shug'ullanuvchi ta'lim va ilmiy tadqiqot, shu jumladan xorijiy mamlakatlarning muassasalari bilan samarali idoralar aro hamkorlikni chuqurlashtirishdan iborat. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin bilan birga bolalarga bilim ham berib borish kerak. Ya'ni ularni maktab ta'limiga tayyorlash, xorijiy tillarni, hamda bir qator boshlang'ich bilimlarni berib borishni tashkil qilish lozim. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xodimlar malakasini oshirish, ushbu sohaga oliy malumotli pedagog xodimlarni jalb qilish asosiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimida manan mukammal va intellektual shaxsni tarbiyalash uchun xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi hamda ilm-fan yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarini inobatga olish lozim. Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarni individual extiyojlarini hisobga olgan holda ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari asosida hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlari davlat o'quv dasturiga muvofiq bolalarning har tomonlama yetuk va barkamol bo'lib rivojlanishi uchun qulay shart sharoitlar yaratish lozim. Agar biz asosiy e'tiborni bolalarga qaratsak kelajakda haqiqiy komil shaxsni tarbiyalash uchun ilk qadamni qo'ygan bo'lamiz.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch – Toshkent —Ma'naviyat 2008.
2. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001.
3. Boshlang'ich ta'lim Konsepsiyasi. Boshlang'ich ta'lim jurnali № 6-1998 y

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА СПОРТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Махмудалиев Адхамжон,

Фарғона давлат университети ўқитувчи,

Маълумки, спорт мусобақаларида мунтазам муваффақиятларга эришишнинг гарови спортчиларнинг умумий ва махсус спорт тайёргарликларни такомиллаштириб боришда ҳисобланади. Тайёргарлик машғулотларининг ўзи нима? Бу спортчиларни хилма-хил спорт турларига, мусобақаларга тайёрлаш, қандай мусобақа боиишидан қатъи назар, бу мусобақаларда яхши натижаларга эришиш учун одам организми машқларни бошқаларга нисбатан тез, ихчам, чиройли бажара олиши шарт.

Тайёргарлик машғулотлари ягона педагогик жараён сифатида икки хил турга боиинади: умумий ва махсус жисмоний тайёргарлик.

Умумий жисмоний тайёргарликда спортчиларнинг ҳамма жисмоний сифатларини (куч, тезкорлик, чаққонлик, эгилувчанлик ва чидамлилиқ) ҳар томонлама тарбиялашга қаратилади.

Жисмоний тайёргарлик ва спорт мусобақалари тайёргарлиги асослари қуйидаги машғулотларга бўлинади:

Спорт – бу одам фаолиятининг кенг маънодаги тушунчасидир. У жамиятнинг узоқ тарихидан маълум бўлиб, жамоалар, гуруҳлар ўртасидаги беллашувларда шаклланиб, одам организми фаолиятининг, қобилиятининг энг юқори поғонасини намоён қилиш билан ифодаланади. Бугунги кунда ҳам спорт жамиятимизда катта ғоявий, сиёсий ва иқтисодий аҳамиятга эга соҳадир.

Тайёргарлик барча спорт турларида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, мусобақа қоидаларини билишдан иборат. Шахмат, шашка, авиамоделлаштириш каби спорт турларида бу тайёргарлик энг муҳим ҳисобланади. Шахмат ва шашка билан шуғулланадиган спортчилар жуда кўп услубий адабиёт ўқишади, бу кейинчалиқ мусобақа пайтида олдинги турли босқичдаги мусобақаларда ўйналган партияларнинг энг қизиқларини эсда тутиш рақибнинг фикр юритишини аввалдан кўра билиш ва унга ўзининг комбинациялари билан қарши туришга ёрдам беради.

Спортчиларни жуда қийин шароитларга қўйганда ҳам, улар бу қийинчиликларни енгиб чиқиб кетганликларига кўп мисол келтириш мумкин. Рухий фазилатлар ўрганиш ва тайёрланишлар давомида шаклланади. Ҳар хил даражадаги мусобақалар ва улар олдидан мураббийнинг бир-икки оғиз илиқ сўзи, зарур бўлган сифатларни тарбиялайди.

Спорт тайёргарлигини режалаштириш. Спорт тайёргарлик машқларини режалаштириш масаласига киришишдан аввал унинг вазифа ва мақсадларини аниқлаб олиш зарур. Спорт тайёргарлик машқларининг асосий мақсади - юқори малакали спортчиларни етиштиришдир. Улар самарали меҳнатга, ўз Ватанини ҳимоя қилишга тайёр бўлишлари керак.

Жисмоний тарбия ва спорт машғулоти сират-саломатликка ижобий таъсир кўрсатиш учун муайян гигиеник ва тиббий талабларга риоя қилмоқ керак. Охириги йилда мустақил мамлакатимизда катта спортни ва оммавий жисмоний тарбияни жадал ривожланишини назорат қилиш масалаларининг аҳамияти ошиб бормоқда. Айниқса соғломлаштириш, югуриш, ҳар хил масофага юриш, сузиш, ритмик гимнастика ва ҳоказолар ҳар бир шахс ўз-ўзини назорат қилишида муҳим аҳамият касб этади. Умумий назорат кўрсаткичлари спортчиларнинг кундалик дафтари ёки оддий дафтарда белгиланади. Оммавий жисмоний тарбия гуруҳлари билан шуғулланувчилар ўз-ўзини назорат қилиш дафтарчасига тинч ҳолатидаги кўрсаткичлари билан бажарилган жисмоний машғулоти ҳақидаги маълумотларни, уларга нисбатан бўлган организм жавоб реакциясини (оддий физиологик кўрсаткичлар асосида) акс эттиришлари лозим.

Спорт тайёргарлиги машқлари - бу авало шахсни ҳар томонлама жисмоний камолотга йеткизишга қаратилган педагогик жараёндир. Спорт машғулотирига тайёргарлик жараёнининг мазмуни ва услублари спортчининг ёши, жинси ва тайёргарлик даражасига мувофиқ бўлиши, шунингдек, иқлим, ўзига хос иқлим хусусияти, жойи, шароити инобатга олиниши керак. Буларга амал қилмаслик спорт билан шуғулланадиган талабалар организми функционал тармоқларининг ўта толиқишига сабаб бўлиши мумкин. Спорт машғулотирига тайёргарлик дастури аста-секин мураккаблашиши, машқлар миқдори бўйича ҳам, қуввати бўйича ҳам бирдан ошмасдан, бир меъёрда кўпайиб ёки такомиллашиб бориши керак.

АДАБИЁТЛАР:

1. Л.П.Матвеев. Теория и методика физической культуры. Учебник. М., 1991.
2. Ф. Хўжаев, Т.Усманхўжаев. Бошланғич синфларда жисмоний тарбия. Ўқув қўлланма. Тошкент, 1996.
3. Р.Абдумаликов. Соғлом авлод тарбиясида жисмоний тарбия ва спорт. Ўқув-услубий қўлланма. Тошкент, 2003.
4. Ф.К.Ахмедов. Жисмоний таълимда миллий анъаналарнинг ўрни. Монография. Тошкент, 2010.

MAKTABGACHA BO`LGAN BOLALAR PSIXOLOGIYASI

Umarova Dilnoza Utkurovna*Toshkent shahar Uchtepa tumani**297 - umumiy o`rta ta`lim maktabi psixologi*

Annotatsiya: *Maktabgacha bo`lgan bolalar analizatorlari ham tobora takomillashib boradi. Ularning ko`rish, eshitish, tam va hid bilish, teri hamda xarakat sezgilarining sezgirligi ancha o`tkirlashadi. Bu davrning eng muxim jixatlaridan yana biri otionalarning e`tiborli bo`lishidadir.*

Kalit so`zlar: *nerv-asab tolalari, xarakter-bu tashqi olam ta'sirida orttirilgan fazilatdir. Temperament- tu`gma qobilyatdir.*

Аннотация: *Улучшаются и анализаторы дошкольников. Их чувствительность к зрению, слуху, вкусу и запаху, коже и движениям намного острее. Еще один важный аспект этого периода - внимание родителей.*

Ключевые слова: *нервные волокна, характер - качество, приобретенное под воздействием внешнего мира. Темперамент - это врожденная способность.*

Annotation: *Analyzers of preschoolers are also improving. Their sensitivity to sight, hearing, taste and smell, skin and movement is much more acute. Another important aspect of this period is parental attention.*

Key words: *nerve fibers, character is a quality acquired under the influence of the external world. Temperament is an innate ability.*

Bolalarning maktabgacha bo`lgan rivojlanish jarayonida, ularning psixologiyasi turli yosh davrlarga xos xususiyatlarini beradi. Shuning uchun «yosh» va «bolalik» tushunchalari bilan yashaydi. Yosh davri o`z tuzilishi va dinamikasiga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy rivojlanishning sifat jixatidan maxsus bosqichini anglatadi va rivojlanishning ushbu bosqichida bolaning shaxsiyat tuzilishining o`ziga xosligini tashkil etuvchi ko`plab o`zgarishlar bilan ajralib turadi.

Psixologiyada **L.Vigotskiyning** yoshga oid ikkita fikr bildirgan: jismoniy va psixologik yosh.

Jismoniy yosh- bolaning xayotini uning tug`ilishidan boshlab o`tgan yillar, oylar va kunlar bilan tavsiflaydi,

Psixologik yosh- esa bu vaqtgacha erishilgan psixologik rivojlanish darajasini ko`rsatadi. Psixologik yosh- bolaning xronologik yoshiga to`g`ri kelmasligi mumkin.

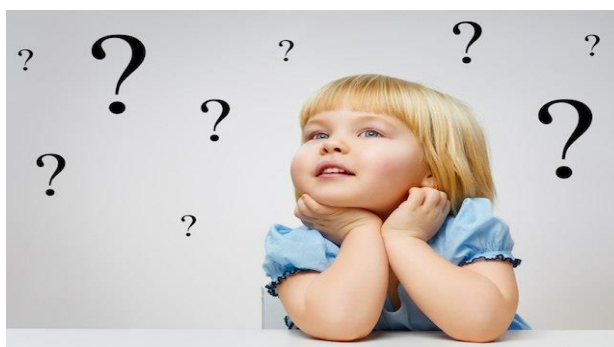

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy funksiyalarning rivojlanishi va bolaning shaxsiyati, boshqalar bilan munosabatlarining o`ziga xos xususiyatlari va asosiy faoliyati bilan ma`lum chegaralarga ega. Ammo bu xronologik chegaralar siljishi mumkin va bitta bola yangi asrga oldinroq, boshqasi esa keyinroq kirib keladi. Bolalarning ontogenetik potensialning nazoratsizligi tufayli amalga oshiriladigan, umumiy sezgirlik nuqtai nazaridan erta yoshning bevosita davomi. Bu yosh davr bolaning yaqin kishilar bilan muloqat orqali, shuningdek o`yin va tengdoshlar bilan xaqiqiy munosabatlarning ijtimoiy maqomini o`zlashtirish davri.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tez-tez o`zgarishi, intellektualizasiya va xis-tuygularning barqarorligi bilan ajralib turadi. Bola o`z o`zini anglash, boshqalarga nisbatan xurmat qilishning barqarorligi bilan bog`liq davr.

Bola xabardorlik va muammolardagi xis tuygular tilini o`rgana boshlaydi.

Emosional nazorat, yuqori, axloqiy va estetik xis-siyotlarning boshlanishi. Bolaning so`zlashuv tendensiyasi, jumalarning og`zaki tarkibini tushuntirish, nutqning kamunikativ funksiyasi paydo bo`ladi.

Ilk bolalik davrining boshlariga kelib bolada birinchi tafakkur operatsiyalari yuzaga keladi. Bu davr ya`ni maktabgacha bo`lgan yoshdagi bolalarda ko`zga tashlanib turuvchi jixatlardan biri bolalar nerv sistemasining rivojlanishida shartli tormzlanishning oddiy turlari yuzaga kela boshlaydi. Shartli tormzlanishning ishlay boshlashi tufayli bu yoshdagi bolalar ayrim xarakatlardan o`zlarini darhol to`xtata oladigan bo`ladilar. Masalan, 2 yoshli bolaga «tegma, jim bo`l, to`xta, yo`q» kabi so`zlarni tegishli qo`l yoki boshqa ishoralar bilan aytilsa, u o`zini ba`zi xarakatlardan tiya oladi.

Bu «chiroyli- xunuk» degan narsalarga aqli eta boshlaydi. Bu davrda bolada hissiyotning jadal, xattoki, zo`r berib avj olishi, qo`zg`aluvchanlikning oshganligi va maktabgacha yoshda be`aror bo`lishi bilan xarakterlanadi. Bolalarda maktab yoshida oliy hissiyotning rosmana rivojlanishi bilan xarakterlanadi. His –tuyg`uni tarbiyalash katta ahamiyat kasb etadi. U umuman tarbiyaning doimiy hamrohi bo`lmog`i lozim. Asosan 3-7

yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri xisoblanadi.. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan holda.

Uch davrga (3-4 yosh) kichik maktabgacha davri (4-5 yosh), kichik bog'cha Yoshi o'rta maktabgacha davr (o'rta bog'cha yoshi) 6-7 yosh va katta maktabgacha davr katta bog'cha yoshlarga ajratish mumkin. Bola rivojlanish jarayonida odamlarning ilgari o'tgan avlodlari tomonida yaratilgan predmet va xodisalar olami bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo'lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini, hamda ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-xarakatlarni, tilni, odamlar orasidagi munisabatlarni egallab olishi, faoliyat mativlarini rivojlanishi, qobilyatlarning o'sib borishi, katta yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog'i kerak.

Mashxur rus pedagoglaridan biri Lestgafning fikricha insonning bog'cha yoshdagi davri shunday bir davrki, bu davrda bolada kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo'lishi belgilanadi va ahloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. M.Vohidov. «Bolalar psixologiyasi»- T. «O`qituvchi» 1882y.
2. Запарожец А.В., Элконин Д.Б. Психология детей дошкольного возраста.- Москва. Просвещение.-1964.
3. N.M. Aksarina. «Go`dag bolalar tarbiyasi». – Toshkent. Meditsina.-1983.
4. N.V. Latipova. «Kichkintoy tarbiyasi».- Toshkent. Meditsina.-1989.
5. S.H.Jalilova, S.M.Aripova «Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi». Toshkent. «Faylasuflar» nashriyoti-2017.

Рекомендации:

6. 1. М.Вохидов. «Детская психология» - Т. «Учитель» 1882 г.
7. 2. Запарожец А.В., Эльконин Д.Б. Психология детей дошкольного возраста.- Москва. Просвещение.-1964.
8. 3. Н.М. Аксарина. «Воспитание детей». - Ташкент. Медицина.-1983.
9. 4. Н.В. Латипова. «Воспитание детей» - Ташкент. Медицина.-1989.
10. 5. Джалилова С.Х., Арипова С.М. «Психология дошкольников». Ташкент. Издательство Философов-2017.

Recommendations:

11. 1. M. Vohidov. "Child psychology" - T. "Teacher" 1882
12. 2. Zaparozhets A.V., Elkonin D.B. Psychology of preschool children. - Moscow. Enlightenment. -1964.
13. 3. N.M. Aksarina. "Parenting". - Tashkent. Medicine.-1983.
14. 4. N.V. Latipova. "Raising Children" - Tashkent. Medicine.-1989.
15. 5. Dzhalilova S.Kh., Aripova S.M. "Psychology of preschoolers". Tashkent. Filosofov Publishing House-2017.

INFORMATIKANI O'QITISHDA DIDAKTIK TAMOYILLAR.

Abdirasuliyeva Gulchexra Erejebbayevna*Toshkent viloyati Yangiyo'l tumani**6- umumta'lim maktabi Informatika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada informatikani o'qitishda interfaol ta'lim va uning didaktik imkoniyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Ilmiylik, didaktik sistemalar, izchillik, ko'rgazmalilik, tarixiylik.*

Informatika kursining mazmuni va tuzilishini aniqlashda, shuningdek, uni o'qitish jarayonida umumiy didaktika (o'qitish nazariyasi) tomonidan ko'rsatilgan asosiy tamoyillarga rioya qilish zarur. Ana shu tamoyillardan biri ilmiylik tamoyilidir.

Ilmiylik, o'rganilayotgan masalalarga yuzaki qarash yoki unga oid ma'lumotlar soni bilan emas, balki masalaning tub mohiyatiga chuqur kirib borish bilan belgilanadi. O'quvchilarga yetkazilayotgan barcha bilimlar, ma'lumotlar to'g'ri bo'lib, zamonaviy fan nazariyasiga muvofiq kelishi lozim. Informatika — tez rivojlanib borayotgan fan. Keyingi o'n yil ichida informatikaga juda ko'p yangi tushunchalar kiritildi, yangi nazariyalar paydo bo'ldi, yangi EHM lar va ularning qurilmalari yaratildi. Shuning uchun o'quv kursining mazmuni va tuzilishi doimo yangilab turilishi lozim. Informatika kursi qanchalik elementar bo'lmasin, u doimo ilmiy bo'lishi shart.

Mavzuni ilmiy bayon qilish masalasi bilan uzviy bog'liqlikda turgan masala mavzuni sistemali va izchil bayon qilishdir. Informatika o'quv predmeti bir-biriga bog'liq bo'lmagan faktlar va ta'riflar yig'indisidan emas, balki o'quvchilar oldida aniq ketma-ketlikda ochib beriladigan bilimlar sistemasidan iborat bo'lishi lozim. Ushbu tamoyil amaliyotda quyidagi asosiy qoidalar yordamida amalga oshiriladi:

1. Informatika kursidagi turli mavzularining o'zaro aloqalarni ko'rsatuvchi sxemalar, plakatlar, klasterlardan foydalanish.
2. O'zlashtirilgan mavzularni takrorlash va takomillashtirish.
3. Oldingi o'tilgan materialni batafsil takrorlash.
4. Yangi materialni tushuntirishda u bilan oddiy, sodda va tabiiy aloqada bo'ladigan ma'lumotlardan boshqa ma'lumotlarni qo'shmaslik.
5. O'quvchilarning o'z fikrini bayon qilish usul va shakllarini doimo kuzatib borish.
6. Har bir bo'lim so'ngida umumlashtiruvchi va sistemalashtiruvchi darslarni o'tkazish.

Tushunarlilik tamoyili ko'p asrlik o'qitish amaliyoti davomida ishlab chiqilgan talablardan kelib chiqadi. Turli ilmiy materialni bayon qilishda o'quvchining yoshi, rivojlanishi va mavjud vaqt budjeti qat'iy hisobga olinishi lozim. O'quvchiga ta'limning har bir bosqichida shunday va shuncha material berilishi kerakki, u o'zining rivojlanishi darajasiga ko'ra ushbu materialni qamrab olishi va o'zlashtirishi uchun imkon yarata oladigan bo'lsin. Har bir bosqichdagi savollar doirasi qat'iy chegaralangan bo'lishi shart.

Ko'rgazmalilik tamoyili boshqa fanlarni o'qitishdagi kabi, informatikani o'qitish jarayonida ham asosiy va muhim hisoblanadi: ushbu tamoyil qadim zamonlardan beri qo'llanib kelinayotgan mashhur o'qitish tamoyillaridan biridir.

Mavzuning bayoni doskadagi va o'quvchilar daftaridagi yozuvlar bilan birgalikda olib boriladi. Doskada yozuv va rasmlar o'qituvchi tushintirayotgan paytda, o'quvchilar esa doska oldida javob berayotganda bajariladi. Doskadan foydalanish o'qitishdagi muhim bo'g'indir. Masala yechishda, takrorlashda, o'quvchilardan so'rashda, xullas, barcha hollarda to'la ko'rgazmalilik bo'lishi lozim. Doskadagi rasmlar bilan bir qatorda jadvallar, diapozitivlar, kinofilmlar, kodoskoplar, proyeksion apparatlar va boshqalar bilan namoyish etish ko'rgazmalilikni ta'minlaydi. Jadvalning roli ikki xil bo'lishi mumkin. Birinchidan, jadvaldan o'qituvchi dars jarayonida, sinf oldida mavzuni tushuntirish paytida foydalanishi mumkin. Bunda jadvallar o'qituvchining bayonini va yozuvlarni to'ldirib boradi. Ikkinchidan, jadvallarni ko'rinadigan joyga uzoq muddat ilib qo'yish mumkin. O'qituvchilarga diapozitivlar va proyeksion apparatlar uchun plyonkalardan foydalanish katta yordam beradi. Diapozitivlarni o'qituvchining o'zi kompyuterdan yoki printer uchun maxsus varaqlardan foydalanib tez va oson tayyorlashi mumkin. Diapozitivlar katta o'lchamdagi tasvirlarni hosil qilish imkonini beradi. Lekin, foydalanganda sinf xonalarini qorong'ilatish kerak. Bu esa ayrim noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Agar epidiaskop bo'lsa, ekranga shaffof bo'lmagan tavsiflarni ham proyeksiyalash mumkin. Bunda kitob va jurnallardagi rasmlardan ham foydalansa bo'ladi. Hozirgi kunda zamonaviy multimediyaviy video proyektorlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ular tasvirni bevosita kompyuterdan katta ekranga proyeksiyalash imkonini beradi.

Bilimlarni mustahkam o'zlashtirish jarayoni juda murakkabdir. Shu sababli o'qituvchilarga qisqa, lezis shaklidagi tavsiyalar bilan cheklanamiz:

1. Zamonaviy o'qitishda tafakkur xotiraga nisbatan yuqoridir.
2. O'quvchilar ongli ravishda o'zlashtirgan bilimlarinigina eslab qolishlari kerak.
3. Eslab qolinishi kerak bo'lgan ma'lumotlar qatoridan o'quvchining o'zi keltirib chiqaradiganlarni chiqarib tashlash lozim.
4. Yangi bilimlarni o'rganishga kirishishdan oldin, ijobiy motivlar va stimullar bilan ta'minlash lozim.
5. O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlashni shunday o'tkazish kerakki, bunda o'quvchilarning faqatgina xotirasini faollashtiribgina qolmasdan, balki ularning tafakkurini va his tuyg'ularini ham faollashtirish lozim.

O'quvchilarning informatikani egallashlarida asosiy bilish manbayi bu amaliyotdir. Ushbu holat hozirgi jamiyatda har bir kishining hayotida EHM ni amaliyotda qo'llashlari zaruratidan kelib chiqadi. O'quvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish, tafakkurini shakllantirish informatika o'qitishda amaliyot va nazariyani to'g'ri uyg'unlashtirish, informatika tarixi bo'yicha ma'lumotlarni, qiziqarlilikni kiritish, nazariya hamda amaliyotning birligini ta'minlash orqaligina amalga oshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.A.Abduqodirov, A.X.Pardayev Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish hazariyasi va metodologiyasi. Toshkent – 2012
1. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2005.

MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INTERFAOL METODLAR SAMARASI

Abdullayeva Ruhiya Kamilovna

*Xorazm viloyati Toshkent Tibbiyot akademiyasi
Urganch filiali akademik litseyi matematika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish haqida fikr-mulohazalar, pedagogik usullar keltirildi.*

Kalit so'zlar: *matematika, interfaol, kubik, prizma, texnologiya, aylana, romb.*

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Barcha fanlardagi singari "Matematika" fanini o'qitishda ham o'quvchining individual xususiyatlari, imkoniyatlarini hisobga olish, fanni o'qitishda turli pedagogik texnologiyalardan, interfaol metodlardan foydalanish darslarni DTS talablariga muvofiq tashkil etishning maqbul yo'li hisoblanadi.

Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta'limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Yangi pedagogik texnologiyaning afzalligi zamon sinovidan o'tib, interfaol darsning sifat va samaradorligin oshirishda muhim omil ekanligi o'z isbotini topmoqda. Quyida ana shunday metod va usullardan bir nechtasini keltiramiz.

"Kubik "metodi

Kubik metodidan darsni mustahkamlash vaqtida foydalansa yaxshi natija beradi. Birinchi qadam: o'quvchilarga mavzu o'tilgandan so'ng unga biror tushuncha shakllanadi. Shakllangan tushunchani quyidagicha yozish taklif etiladi

1. Tasvirlang
2. Taqqoslang
3. o'xshating
4. Tahlil qiling
5. Ishlating
6. Foydali va zararli tomonlari.

Masalan mavzu: "Prizma"

1. Asosi to'g'ri to'rtburchak, qarama qarshi yoqlari o'zaro teng va paralell bo'lgan prizma to'g'ri prizma deyiladi.

2. To'g'ri paralleloiped va to'rtburchakli prizma.

3.Sinf xonasi, gugurt quttisi, yashik, shkaf.....

4.2 ta asos, 4 ta yoq, 4 ta yon qirra, 12 ta umumiy qirra, 8 ta uchi bor.

5.Shkaf (kiyimlar saqlanadi), gugurt(gugurt donalari saqlanadi), xona (odam yashaydi)....

6.Gugurt- olov yo`ish uchun foydali. Gugurt- bolalar uchun harfli.

Son qatnashgan maqollar aytishuvi

Maqsad:Son qatnashgan maqollar orqali O'zbek xalq maqollari degan boy merosimizdan foydalangan holda o'quvchilarni milliy g'urur,axloqiy his tuyg'ularni hakllantirish, ma'naviy tuyg'ularini rivojlantirish, vatanparvarlik ruhida tarbiyalab ,Vatan va Vatanga muhabbat tushunchalarini o'quvchilar ongiga sindirish. Ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini o'stirish va sonning dunyodagi roli haqida tushuncha berib, ko'nikma va malaka hosil qilish.

Har bir o'quvchi kamida 10 ta son qatnashgan maqol aytishi kerak . Aytish tartibi: navbatma navbat, bitta bittadan maqol aytiladi. 10 tadan kam maqol aytgan o'quvch o'yinni tark etadi.

Masalan:

1. 2 quloqdan ko'ra, 1 ko'zga ko'proq ishon.

2.yolg'iz aql o'zi yaxshi, 2 bo'lsa , yana yaxshi.

3.Qars 2 qo'ldan chiqar ,qizg'anch-yo'ldan.

4.1 bolaga 7 mahalla ota-ona.

5.1 boshga 1 o'lim.

6.100 qayg'u 1 ishni bitirmas.

7.O'q 1 ni o'ldirar, so'z 1000 ni.

8.1 kozi ko;'r, haybati zo'r.

9. 3 kishi 1 bo'lsa, biri xizir.

10.1ni kessang 10 ni ek.

O'qituvchilarning matematika fani asoslarini o'qitishda yo'naltirilgan mashg'ulotlar jarayonini noan'anaviy shakllarda tashkil etish, ta'lim jarayonini mukammal andoza asosida loyihalashga erishish,darslarda interfaol metodlardan va usullardan ko'proq faoydalanib,an'anaviylikdan yiroq bo'lishi ta'lim oluvchilar tomonidan nazariy bilimlarning puxta, chuqur o'zlashtirilishi, ularda amaliy ko'nikma va malakalarning hosil bo'lishining kafolati bo'la oladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf. 2000.

2.Tolipov O'.Q., Usmanboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. Monografiya. Toshkent: "Fan". 2005.

3. Tolipov O'.Q., Usmanboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Monografiya. Toshkent: "Fan". 2006.

**KASB-HUNAR MAKTABLARIDA O'QUV JARAYONINI ISHLAB CHIQRISH
BILAN UZVIYLIGINI TA'MINLASH VA O'QUVCHINING O'Z USTIDA
ISHLASHI UCHUN MUHIT YARATISH****Bekmurodov Ulug'bek Jo'ramurodovich***Jizzax viloyati, Yangiobod tuman**Kasb-hunar maktabi direktori*

Kasb-hunar maktablari respublikamizda bugungi kunga kelib o'z o'rni va ahamiyatini yanada mustahkamlab bormoqda. Bunday maktablar zamonaviy asbob-uskunalar, o'quv-uslubiy qurollar, ko'rgazmali vositalar, axborot texnologiyalari va kompyuterlar bilan jihozlandi. Kasb hunar maktablari ishchi kadrlar emas, balki keng ixtisoslikdagi kichik mutaxassislar tayyorlashni va ularni tayyorlashda har bir hududning o'ziga xos geografik va demografik shart-sharoitlari va mutaxassislarga bo'lgan mahalliy ehtiyojlarini hisobga olishni o'z belgilab qo'ygan.

Ishlab chiqarish ta'limi o'quvchilarga beriladigan o'quv muassasasining zamonaviy jihozlangan ustaxonalarida va korxonalarida ishlab chiqarish amaliyoti bilan uzviy bog'liq holda olib boriladi. Shu bilan bir qatorda kasb- hunar maktablari umumiy bilimlar asoslarini berish, yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish, ularni har tomonlama rivojlantirish va zamon talablariga javob beruvchi mutaxassis bo'lib yetishishi uchun berilayotgan ta'lim milliy qadriyatlarga hurmat, mustaqil davlatimizga sodiqlik va iftixor tuyg'ulari ruhidagi tarbiya bilan mushtaraklikda amalga oshirilishi bunda o'zaro kompetentlikni saqlab qoladi. Shu bilan bir qatorda o'quvchini kasb hunar maktablarida o'z ustida ishlashi nazariy va amaliy bilimlarini kengaytirishi uchun bu ta'lim maskanlarida o'ziga xos muhit va jarayon yaratishni taqozo etadi. Bunda eng avvalo ta'lim-o'quvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu ta'lim texnologiyasida har bir o'quvchini tushunish, hurmat qilish, unga ishonish katta ahamiyatga ega bo'ladi. O'quvchi-o'qituvchi hamda o'quvchi-o'quvchi hamkorligi ko'zda tutilgan ijobiy natijalarni beradi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalanishni tavsiya qilamiz. Qolaversa, o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish usul va metodlari ularga e'tibor berish bilan uzviy bog'liq. Bunday o'quv mashg'ulotlarining shakllari turlicha. Ular orasidan alohida e'tibor dars jarayonida o'qituvchi-o'quvchi hamkorligining tadqiqot- izlanish metodlari hamda dialogli shakllariga qaratiladi, shuningdek, ko'rgazmali, tasviriy, reproduktiv va boshqa metodlar ham qo'llaniladi. Bunday mashg'ulotlarning shakl va usullari bevosita shaxs faoliyatiga yondashuv konsepsiyasi va tamoyillariga mos kelib, ular bola ichki dunyosi, tafakkuri va shaxsiy hayotiy tajribasini maksimal darajada faollashtirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda o'quv faoliyatiga rag'bat uyg'otish orqali o'quvchilarni bilim egallashga yo'naltirib, bunday shakl va usullarda tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning shaxsiy bilimi, tajribasi va hissiyotlarini rivojlantirishning asosiy manbalaridan biri bo'lib qoladi. Vaholanki, o'quvchilar uchun ham o'ziga xos yondashuv

asosida darslar tashkil qilish ularning sifatli bilim egallashlari uchun yaxshi muhit yaratgan bo'lamiz.

Masalan, seminar darsida yangi dars mavzusiga doir savollar bo'yicha o'quvchilarga oldindan berilgan topshiriqlarni bajarish natijalari to'g'risida ma'lumotlarni tinglash orqali sinfdagi barcha o'quvchilar darsni o'zlashtirishlarini va bilimlarini mustahkamlashni ta'minlab olish mumkin. Shuningdek, Ekskursiya darsi- bu darslarda o'quvchilarni turli ob'yektlar: muzey, ziyoratgoh, korxonalar, ustaxona, tabiat ob'ektlari, ilmiy muassasa, kollej, litsey va boshqalarga olib borish va tanishtirish orqali ularning bilimlarini hayot bilan bog'lash va kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshirib borish ta'minlanadi. Juda uzoqdagi va borish qiyin bo'lgan obyektlarga, ular to'g'risida filmlar, turli ko'rgazmali va boshqa materiallar mavjud bo'lgan hollarda, ularni o'quvchilarga namoyish etib, tushuntirish orqali videoekskursiyalar tashkil etish ham mumkin.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini hisobga olish, ijobiylashtirish va rivojlantirish - o'quvchilarning yosh xususiyatlarini ta'lim- tarbiya jarayonida hisobga olish, ularning shaxsiy sifatlarini bilish, tahlil qilishga yakka tartibda yondashishda hozirgi yosh psixologiyasi va pedagogikasining qoidalari va talablaridan kelib chiqiladi. Bunda o'quvchilarning bir- birlariga nisbatan tayyorgarliklari, qiziqishlari va fanlarni turlicha o'zlashtirishlari bilan farqlanishini hisobga olish asosiy masalalardan hisoblanadi. Shunga muvofiq ravishda o'qituvchilarning ham bir- biridan o'qitish uslubi, o'quv-tarbiya jarayonini rejalashtirish bo'yicha farqlanishini hisobga olgan holda har bir o'qituvchining ma'lum vaqt davomida optimal natijaga, ya'ni o'quvchilarning ko'zda tutilgan darajada o'zlashtirishlariga erishish yuzasidan individual yondashuvlari mavjud. O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini hisobga olish asosida shu sifatlarni ijobiylashtirish va rivojlantirish maqsadlariga erishish uchun darsda o'quvchilarga mustaqil vazifalar berish, ularning mustaqil hulosalar chiqarishlarini, bir- birlaridan o'rganishlarini tashkil qilish, ularning o'qishlari uchun qulay muhit yaratishga alohida e'tibor berish talab qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azizxujayeva N.N. Yaxshi kadr tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. –T.: Nizomiy nomli TDPU, 2020, - 52 b.
2. Ziyomuxammedov B. Kasb-hunar maktablarida yangi pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. –T.: Chinoz ENK, 2002, - 124 b.
3. Ziyonet.uz

**UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA
MAXSUS ISH QUROLLARIDAN FOYIDALANISH****Boboeva Zulfiya Akbarjonovna***FarDU San'atshunoslik fakulteti**Tasviriy san'at kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola umumta'lim maktablarida chizmachilik fanini o'qitish, fanning maqsad va vazifalarini hamda predmetlarini o'quvchilarga tushuntirishga qaratilgan. Bu maqoladan o'quvchilarga chizmachilik fanidan kerakli bo'lgan bilimlarni samarali usulda yetkazish usullarini o'rganish mumkin.*

Kalit so'zlar: *chizmalar, sxemalar, proyeksion chizmalar, chizmachilik fanidan o'quv dasturi, chizmachilik asboblari.*

1918 yilda O'rtacha Osiyo va Qozog'istondagi birinchi tashkil qilingan Oliy o'quv yurti Turkiston Xalq Universiteti (Hozirgi O'zbekiston milliy universiteti) hisoblanadi. Keyinchalik 1920 yilda bu universitet Turkiston Davlat universiteti deb nomlanib, o'quv jarayonida birnecha yangi mutaxassislik yo'nalishlari shu jumladan texnika va gidrotexnik inshootlar, qurilish yo'nalishlari tashkil qilindi. Natijada texnika fakulteti talabalariga fundamental tabiiy fanlar va umum injenerlik fanlari ham o'qitila boshlandi. Universitetning texnika va qurilish inshootlari yo'nalishlarida o'sha vaqtdan boshlab mamlakatimiz oliy o'quv yurtlarida hozirgi vaqtda o'qitiladigan «Chizma geometriya» va «Chizmachilik» fanlari o'qitila boshlangan deb hisoblash mumkin.

Dastlab chizma geometriya va chizmachilik fanlari birgalikda o'qitilib, o'quv jarayoni chizmalarni chizish va ularni o'qiy olishga qaratilgan. Chizmachilik asboblariga gotovalnya, chizgMch, uchburchakliklar, lekalolar, reysshina, transportir kabilar kiradi. Chizmachilik ashyolariga chizma qog'ozi, qalam, chizgMch, tush, qadoqlar kiradi. Chizmachilik jihozlariga chizma stollari, chizma taxtalari, chizma mashinalari, shaxsiy kompyuter kabilar kiradi.

Chizmachilikda ishlatiladigan qalamlar "Konstruktor" nomi bilan ataladi. Grafiting tarkibiga qarab ular uch ko'rinishga ega -yumshoq, qattiq va O'rtacha yumshoq (qattiq) qalamlarga bo'linadi. Yumshoq qalamlar yumshoqligining ortishiga qarab M, 2M, 3M va hokazo. Qattiq qalamlar qattiqligining ortishiga binoan T, 2T, 3T va hokazo. O'rtacha qalamlar TM bilan belgilanadi. Horijiy mamlakatlarda tayyorlanadigan "KOH-I-NOOR" qalamlarning yumshoqlari B. 2B, 3B va hokazo, qattiqlari H, 2H, 3H va hokazo, o'rtachasi HB bilan belgilanadi.

Hozirgi vaqtda turli yo'g'onliklardagi grafit sterjenli sangali qalamlar sotilmoqda. Chizmalar chizishda ulardan samarali foydalanish mumkin. Ingichkaroq sterjenlardan foydalanib ingichka (yordamchi) chiziqlarni, yo'g'onroq sterjenlardan kontur va boshqa chiziqlarni chizish mumkin.

Chizma chizishda chizgichni millimetrlangan qirrasidan foydalaniladi. Uning xuddi shu qirrasida yaxshi holda saqlanishi lozim. Shu nuqtai nazardan mazkur dastur umumiy o`rta ta`lim maktablarining 8-9 sinflariga mo`ljallangan.

«Chizmachilik» o`quv dasturining maqsadi o`quvchilarni murakkab bo`lmagan texnik chizmalarni bajarishga, o`qishga va o`z fikrini grafik tasvirlar vositasida ifoda etishga, shuningdek, kompyuter yordamida oddiy chizmalarni yasashga o`rgatishdan iborat bo`lib, dastur «Chizma geometriya elementlari bilan chizmachilikni integratsiyalash» bo`yicha yangi pedagogik texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq etishga qaratilgan.

Chizmachilik dasturi quyidagi o`quv vazifalarni bajarishni o`z oldiga maqsad qilib qo`yadi:

1. O`quvchilarga konstruktorlik yagona tizim (YeSKD) qoidalari to`g`risida umumiy tushuncha berish.

2. Geometrik yasashlar bo`yicha ko`nikmalar hosil qilish.

3. Proyeksiyalash asoslarini o`rgatish bo`yicha bilimlarni shakllantirish. Geometrik modellar va sodda detallarning to`g`ri burchakli hamda aksonometrik proyeksiyalarini yasash malakalariga erishish.

4. Chizmalarni o`qish malakalarini hosil qilish.

5. Bolalarning fazoviy tasavvurlari hamda grafik tafakkurini rivojlantirish.

6. Chizmalarda qirqim, kesim, shartliliklar va soddalashtirishlardan to`g`ri foydalanishga o`rgatish.

7. Mashinasozlik chizmalari bo`yicha va sxemalar haqida umumiy tushunchalar berish.

8. Loyihalash elementlari bo`yicha ilk ko`nikmalarni shakllantirish.

9. Qurilish chizmalarining asoslari bilan tanishtirish.

10. Kompyuter yordamida oddiy chizmalar yasash ko`nikmalarini shakllantirish.

Chizmachilik dasturining vazifalari nazariy va amaliy bilimlarni integratsiya asosida mashqlar, grafik hamda amaliy ishlar majburiy minimumini bajarish yo`li bilan amalga oshiriladi va unga o`quv vaqtining 60-70 foizi ajratilishi lozim. Bu ishlarning mazmuni chizmalar, eskizlar, aksonometrik proyeksiyalash, texnik rasmlarni bajarish va ularni o`qiy olishdan iborat bo`lish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Chizma geometriya kursi. S. M. Kolotov
2. Yordamchi chizmalar. S. M. Kolotov
3. Mashinasozlik chizmachiligi. M. Y. Gromov
4. Proyeksion chizmachilik. M. Y. Gromov
5. Texnik chizmachilik kursi. Y. Qirg'izboyev

CHIZMACHILIK FANINI UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH

Boboeva Zulfiya Akbarjonovna*FarDU San'atshunoslik fakulteti**Tasviriy san'at kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola umumta'lim maktablarida chizmachilik fanini o'qitish, fanning maqsad va vazifalarini hamda predmetlarini o'quvchilarga tushuntirishga qaratilgan. Maqoladan o'quvchilarga chizmachilik fanidan kerakli bo'lgan bilimlarni samarali usulda yetkazish usullarini o'rganish mumkin.*

Kalit so'zlar: *chizmalar, mexanizmlar, grafiklar, sxemalar, xaritalar, jarayon, qo'l sezgisi, qalam, chizmalarning sifati, kompleks chizmalar, proyeksion chizmalar.*

Chizmachilik — ob'yektlar (turli mashinalar, mexanizmlar, binolar, inshootlar va boshqalar)ning chizmalarini, sxemalar, xaritalar va grafiklarni chizishga, turli buyumlarning tasvirlarini yasashga oid krunkridalar va usullarni o'z ichiga olgan texnika fani; chizmalar, loyihalarni chizish bilan shug'ullanish. Chizmachilikning asosini geometriya, chizma geometriya fanlari tashkil etadi. Vazifasi — chizmachilik asboblaridan foydalanib turli buyumlarning tasvirlarini, loyihalar va eskizlarini chizishga, chizilgan chizmalarni o'qishga, aksonometriya yasashga o'rganish.

Chizmachilikning mazmuni va hajmi uning fan va texnikaning qaysi sohasi uchun mo'ljallanganligiga qarab aniqlanadi. Chizmachilik fanining bo'limlari: geometrik chizmachilik; proyeksion chizmachilik, mashinasozlik chizmachiligi, qurilish chizmachiligi va boshqalar.

Chizma chizish murakkab jarayon hisoblanadi, chizuvchidan sabr toqat va qunt bilan ishlashni talab qilib, chizmaning sifati chizuvchining qo'l sezgisiga bog'liq bo'ladi. Chizmalarni toza va chiroyli qilib chizishda, asosan, qo'l sezgisi katta ahamiyatga ega.

Chiziladigan bir hil turdagi chiziqlar bir hil yo'g'onlikda, bir tekis qilib chizilishi lozim. Insonda qo'l sezgisi yaxshi rivojlangan bo'lsa, qo'lga olgan qalamni qog'oz ustida mahorat bilan yurgiza oladi. Insonning qo'l sezgisini tekshirish uchun qalam uchi ingichka qilib chiqariladi (uchlanadi) va chizg'ich yordamida bir nechta chiziq chizish mashq qilinadi. Shunda chizilgan chiziqlarning ko'pchiligi bir xil chiqsa, uning qo'l sezgisi yaxshi rivojlangan hisoblanadi.

Ba'zi odamlarning qo'l sezgisi nisbatan rivojlanmagan bo'ladi. Ular qalamning uchi ingichka yoki yo'g'onroq uchlangandan qat'iy nazar, qalamni bir xilda bosib chizishadi. Shunda ingichka uchli qalam uchi sinib ketadi, bu yerda, ingichka uchli qalamni ohistalik bilan bosib chizish lozimligiga ahamiyat berilmaydi. Muntazam ravishda ingichka uchli qalam bilan chizishni mashq qilib turish orqali qo'l harakati sezgisini me'yorlash mumkin. Turli jismoniy mehnat jarayonidan keyin qo'l sezgisi pasayib ketadi. Bunda chizmalarni chizish bir muncha qiyinlashishini ham hisobga olish tavsiya etiladi. Hayotimizda chizmaning o'rni juda kattadir. Hozirgi ishlab chiqarishni chizmalarsiz tasavur etib

boMmaydi. Narsalarni texnikada qabul qilingan tasvirlash usullari ko'p asrlar davomida yaratilgan. Ishlab chiqarishda biror buyumni, masalan, mashina va mexanizmlarning detallarini yasash hamda ularni yig'ish, shuningdek, bino hamda inshootlar nqurish uchun ularning chizmalari boiishi zarur. Chunki chizmalarsiz buyumlarni yasab boMmaydi. Buyumning shaklini va o'lchamlarini tekislikda aniq ko'rsatadigan tasvir ko'mpleks chizma yoki qisqacha qilib chizma deyiladi.

Chizmachilik asboblariga gotovalnya, chizgMch, uchburchakliklar, lekalolar, reysshina, transportir kabilar kiradi. Chizmachilik ashyolariga chizma qog'ozi, qalam, chizgMch, tush, qadoqlar kiradi. Chizmachilik jihozlariga chizma stollari, chizma taxtalari, chizma mashinalari, shaxsiy kompyuter kabilar kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Chizma geometriya kursi. S. M. Kolotov
2. Yordamchi chizmalar. S. M. Kolotov
3. Mashinasozlik chizmachiligi. M. Y. Gromov
4. Proyeksion chizmachilik. M. Y. Gromov
5. Texnik chizmachilik kursi. Y. Qirg'izboyev

**UMUMTA'LIM MAKTABLARI AMALIYOTCHI PSIXOLOGINING
VAZIFALARI VA MAJBURIYATLARI****Jo'rayeva Ra'no Nosirjonovna***Andijon viloyati Asaka tumani**3- umumiy o`rta ta`lim maktabi**Amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada umumta'lim maktablari amaliyotchi psixologining vazifalari va majburiyatlari haqida so`z yuritilgan.*

Kalit so`zlar: *ta'lim, amaliyotchi psixolog, muassasa, o'quvchi, psixologiya fani, psixologik bilim, bolalarning psixologiyasi.*

Ta'lim sohasida islohotlar boshlanishi barobarida umumta'lim maktablarining amaliyotchi psixolog vazifasiga ham e'tibor qaratildi. Jumladan, maktabdagi o'quvchi soniga qarab shtat birligi oshirilgani va amaliy psixologlar maoshi ko'tarilgani juda yaxshi bo'ldi. Bu umumta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan psixologlardan katta mas'uliyat talab qiladi.

Xo'sh, maktab psixologi o'z faoliyatini qanday tashkil qilishi kerak? Uning vazifalari, majburiyatlari va huquqlari bir qancha me'yoriy hujjatlar asosida mustahkamlab qo'yilgan. Shunday ekan biz bunga javoban o'z ishimizni qanchalik vijdonan va mas'uliyat bilan bajaryapmiz?

Psixolog maktabda sog'lom muhitni shakllantirishi, imkon boricha o'quvchilarning bo'sh vaqtini to'g'ri yo'naltira olishi, mashg'ulotlarning o'z vaqtida o'tilishini nazorat qilishi kerak. U o'qituvchi va o'quvchi, o'quvchi va ota-ona, o'quvchi va o'quvchi o'rtasidagi vositachidir. Munosabatlarni tartibga solish, o'quvchilarning ruhiyati, muammolarini o'rganish va ularga yechim topish borasida muntazam ish olib borishi darkor. O'g'il-qizlarning qobiliyatini kashf qilish va yo'naltirish ham maktab amaliy psixologining zimmasidagi eng mas'uliyatli vazifalardan biridir. Qolaversa, o'quvchilarning kelajakka katta maqsadlar bilan kirib borishlari, o'zlarini jamiyatga kerakli shaxs sifatida his etishlarida amaliy psixologning motivatsion mashg'ulot-treninglari muhim rol o'ynaydi.

Inson ongi va qalbida nima bo'lsa, aynan o'sha narsani nurlantiradi. O'zimizda yo'q narsani birovga berishga qodir emasmiz. Vazifamiz ziyo tarqatish ekan, avval ziyoni o'zimizda shakllantirib olaylik, so'ng uni o'quvchilarimizga ulashamiz. Demakki, ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassisning vazifasi ta'lim-tarbiya berish, o'quvchini yo'naltirish bilan birga tinimsiz o'z ustida ishlash va izlanish, bilimlarini oshirib borish hamdir.

Ta'lim psixologi - bu yangi paydo bo'lgan kasb. O'tgan asrning saksoninchi yillarida bu mavqe maktablarda mavjud emas edi. Maktab psixologining asosiy vazifasi - bu ham sinfda, ham individual ravishda ta'lim jarayonini optimallashtirish. O'quvchilar o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etishda ishtirok etish, o'quvchilar oilalaridagi psixologik iqlimni

aniqlashtirish, o'quvchilarning ota-onalari bilan ishlash - bu maktab psixologining kundalik tashvishlari.

O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida qarama-qarshilik yuzaga kelgan vaziyat maktabda odatiy hol emas. Bunday holatlarda ko'plab muammolarga duch keladigan, psixologiya bilimiga ega bo'lgan professional "hakamning" ishtirok etishi foydali bo'lishi mumkin. Bolalar va o'smirlarning yosh xususiyatlari, ularning rivojlanishining o'ziga xosligi, tuzatishni talab qiladigan xarakterning individual namoyon bo'lishi - bu maktab psixologining ko'rish sohasida bo'lishi kerak.

Maktab psixologlariga bo'lgan talab o'sib bormoqda, chunki ularning ta'lim jarayonidagi o'rnini aniqlangan. Institutdan so'ng darhol maktab jamoasiga keladigan birinchi maktab psixologlari odatda o'qituvchilar va ma'murlarning masxara va ishonchsiz munosabatiga duch kelishdi.

Tajribali tajribaga ega bo'lgan bolalarning psixologiyasini va tajriba orttirgan o'qituvchilarning bir guruhi bilan ishlash tajribasini ko'pincha psixologiya bo'limi bitiruvchilari tajribasiga ega bo'lmagan yoshlardan farqli o'laroq bilishadi. Dastlab, yosh psixologlar sinab ko'rish qobiliyatlari bilan shug'ullanishgan va shu kabi o'yinlarga o'xshash tadbirlar qiziqarli va odatda yosh maktab psixologlariga ishonchni qozonishga imkon bergan.

Maktabda psixolog qanday vazifalarni bajaradi? Maktab psixologi - bu birinchi sinfga bolalarni jalb qilishda qatnashadiganlardan biri, bolaning maktabga tayyorligini aniqlaydi. Maktab psixologi o'qituvchilar kengashlarida qatnashadi, ota-onalar yig'ilishlarida qatnashadi. Psixologning vazifalariga psixologik diagnostika, shuningdek, tuzatish ishlari, bolalar, ota-onalar, o'qituvchilarga psixologik ta'lim berish kiradi.

Maktab psixologi quyidagilarga rioya qilishi shart.

1. Maktab psixologi- pedagogik jamoaning, o'quvchilarning va ota-onalarning ishonchini qozongan hamda qozonishi shart.
2. Psixolog mijozning muamolarini sir saqlashi shart.
3. Psixolog mijozni ko'proq gapirtirishi o'zi esa tinglashi shart.
4. Mijozning so'zlarini diqqat bilan tinglashi shart.
5. Psixolog mijozning ko'ngliga yo'l topa olishi shart.
6. Mijozning ko'nglini ko'tara olishi, hamda unga hamdard bo'la olishi shart.
7. Psixolog maktabda o'zini tutishi, hech qanday guruxlarga qo'shilmasligi shart.
8. Psixolog mijozning muamosini hal qilish jarayonida; o'zini mijozning o'rniga qo'yib ko'rishi juda ham zarur.
9. Maktab psixologi ochiq ko'ngil bo'lishi shart.
10. Psixolog hech qachon yolg'on gapirmasligi kerak.
11. Psixolog ma'suliyatli, ya'ni ma'suliyatni his qilishi

Odatda, maktabda o'tiladigan fanlar bilimni oshirishga qaratilgan bo'ladi. Psixologiya fanining joriy etilishi nafaqat o'smirlarning psixika haqidagi bilimlarini kengaytirishi, balki o'z-o'ziga yordam vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Maktab psixologining hamma o'quvchi bilan ishlashga vaqti yetmasligi, asosan, muammosi og'ir o'quvchilar bilangina

ishlashini hisobga olsak, psixologiya fani o'tilishi boshqa o'quvchilarning psixologik bilimlarga bo'lgan chanqog'ini qondiradi.

O'QUVCHILAR O'ZLASHTIRISHINI NAZORAT QILISH VA BAHOLASH**Joraboyeva Dilorom Erkinovna***Quvasoy pedagogika kolleji o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Yoshlarni tarbiyalash jarayonida ma'naviy-intellektual rivojlantirish sifatlarini aniqlashning aniq maqsadi va vazifalari ishlab chiqilgan. O'quvchi va talabalarning bilimini, aqliy kamolotlarini nazorat qilish va baholash davlat miqyosidagi ahamiyatga egadir. Shu bilan birga, nazorat va baholash jarayonini o'quvchi bilimini boyitishga, ular shaxsini rivojlanishiga va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim texnologiyasi, didaktik texnologiya, pedagogik texnologiya, metod, Davlat ta'lim standartlari, Pedagogika, tarbiya, ma'naviy-intellektual.*

Bilimlarni nazorat qilishda qo'yilgan ball va baholar o'quvchi va talabada qanday taassurotlar qoldirganini, ular o'rtoqlarining o'qishdagi yutuq va kamchiliklariga qanday munosabatda bo'lishlarini doim kuzatib borish lozim. O'quvchi va talabalar bilimini nazorat qilish va baholash o'quvchining yili davomida muntazam amalga oshirilishi uchun reyting tizimi joriy qilinib, ba'zan, tasodifan tekshirishlarning oldini oladi va tartibli, doimiy baholash uchun imkoniyatlar ochib beradi. Pedagogika fani bilimlarni o'z vaqtida nazorat qilish va baholashning uchta vazifasi borligini alohida uqtiradi. 1. O'zlashtirishni nazorat qilish va baholash natijalariga qarab Davlat ta'lim standartlari qanday bajarilayotganligini nazorat qilinadi va vazifalar belgilanadi. 2. Bilimlarni nazorat qilish va baholash natijasida o'quvchi, talabalarda bilimlar yanada kengayadi. Bu bilan o'quv yurtlari oldida turgan ta'limiy maqsad bajariladi. 3. Ta'lim sohasidagi yaxshi natijalar yoshlar tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Ularda ko'tarinki ruh, o'z kuchiga bo'lgan ishonch va qiziqishlar paydo bo'ladi. Shuning uchun ham o'zlashtirishni nazorat qilish ta'lim tizimining ajralmas qismidir. Nazorat jarayonida uning yozma, og'zaki va amaliy metodlaridan keng foydalanilmoqda. O'qituvchi o'quvchini faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchunqulay bo'lgan yo'llarni, metod, o'qitish shakllari va vositalarini takomillashtirib boradi. Shu boisdan ham «pedagogik texnologiya», «didaktik texnologiya», «ta'lim texnologiyasi» atamaları qatoridan «pedagogik innovatsiyalar» atamasi mustahkam o'rin olmoqda. O'zaro ta'sir natijasida nazorat etish vaqt nuqtayi nazaridan uch turli bo'ladi. Joriy nazorat-har bir darsda uzoq va yaqindan o'lilgan o'quv materialining o'zlashtirilishini tekshirish demakdir. Unda nazorat savollar berish, qoidalar, ta'riflarga oid ma'lumotlar keltirish, berilgan materiallarni tahlil etish, mavzularning mazmunini ochib berish, qisqa muddatli munozaralar tashkil etish, o'quv topshiriqlarini bajartirish kabi metodlardan foydalaniladi. Joriy nazorat qisqa muddatda o'tkazilishi bilan xarakterlanadi. Oraliq nazorat-o'quv fanining bir bo'limi, katta qismi o'tib bo'lingandan keyin tashkil etiladigan tekshirishdir. Unga alohida o'quv soati ajratiladi. Oraliq nazoratda o'rganilgan bo'lim mazmuniga mos savollar tizimiga javob olinadi, o'quv tizimi topshiriqlari bajartiriladi, uzoq muddatni oladigan munozara o'lkaziladi. Savollar, o'quv topshiriqlar tizimi, uzoq muddatli munozara, og'zaki yoki yozma hisobot kabilar davriy nazorat metodlari hisoblanadi.

Yakuniy nazorat - o'quv fani to'liq o'rganilgach, chorak oxirida, o'quv yili so'ngida tashkil etiladi. Unda o'quv fani mazmunini o'ziga to'liq qamrab oladigan metodlardan foydalaniladi. O'quv fani doirasida qo'llangan termin va tushunchalarga (og'zaki yoki yozma) izoh yozish, o'quv faniga oid yetakchi g'oyalarni hayotga, ishlab chiqarish, amaliyotga tatbiq etish, o'quv fanining inson hayotida tutgan o'rnini baholash, o'quv fani doirasida o'rganilgan nazariy va amaliy bilimlariga o'z munosabatini bildirish kabi metodlar nazoratning samaradorligini oshiradi. O'quvchilar miqdoriga ko'ra nazoratning uch xil ko'rinishi mavjud: individual tekshirish-alohida o'quvchiga mo'ljallangan nazoratdir. A'lochi o'quvchiga mo'ljallangan o'quv topshirig'i o'rtacha tayyorgarlikka ega bo'lgan bola uchun qiyin bo'lganidek, o'rta o'zlashtiradigan o'quvchi uchun tuzilgan o'quv topshirig'i a'lochi o'quvchi uchun juda ko'p sanaladi. K o'rinadiki, individual nazorat har bir o'quvchining bilimi, tayyorgarlik darajasiga qarab tayyorlanadi. Demak, individual nazorat metodi sifatida tanlangan suhbat, savol, topshiriq, mustaqil ish, laboratoriya mashg'uloti va shu kabilarning bajaruvchi-ijrochisi oldindan belgilanadi. Tabaqalashgan nazorat-sinf jamoasini bilim, malakalarni o'zlashtirish darajasi, real bilish imkoniyatlariga qarab kichik jamoalarga ajratish va jamoalarning har biriga mos metod, vosita tanlab tekshirishni o'tkazishdir. Sinf o'quvchilari, ularning individual xususiyatlari asosida kichik jamoalarga ajratiladi. Eng yuqori darajada o'zlashtiruvchi o'quvchilar o'ta murakkab, yaxshi o'qiydigan o'quvchilar jamoasi nisbatan oson, past o'zlashtiruvchilar jamoasi esa yanada osonroq topshiriqlarni, mustaqil ishlarni bajaradi. Yalpi nazorat-sinf jamoasining barchasiga mo'ljallangan tekshirishdir. Masalan, diktant shunday metodlar sirasiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. B. Ziyomammedova, Sh. Abdullaeva. Pedagogika. - T.: « O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» nashriyoti, 2000.
2. R. Mavlonova va boshqalar. Pedagogika. - T.: « O'qituvchi» 2001.
3. www.ziyouz.co'l

**MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA "UZTOZ-SHOGIRD"
AN'ANALARINING OLIB BORILISHI****Djo'rayeva Habiba Xudayorovna***Navoiy viloyati Uchquduq tumani**MTBga qarashli 1-sonli DMTT tarbiyachisi***Jo'rayeva Shahnoza Xudayorovna***Navoiy viloyati Xatirchi tumani**MTBga qarashli 14-sonli DMTT tarbiyachisi*

Annotatsiya: *Maktabgacha yoshdagi bolalarimizni aqilli, bilimli, iste'dodli har tomonlama yuksak, komil inson qilib tarbiyalashda yuqori malakali kadrlarni yetishtirib berish vazifalari va talablar yoritilib, nazariy va amaliy ma'lumotlar ochib berilgan.*

Kalit so'z: *intellektual, bilish, tartibga solish, faol, yuqori malakali, istedod, zamonaviy bilim va tajriba, ijodiy qobiliyat.*

Davlat taraqqiyoti va jamiyat ravnaqi ko'p jihatdan uning intellektual potentsiali bilan belgilanadi. Chunki, ilmiy potentsiali yuqori darajada rivojlangan mamlakat barcha sohalarda doimo ilg'or bo'ladi. Shunga ko'ra, yuqori malakali, iste'dodli kadrlar tayyorlash bugungi kunning dolzarb masalalaridandir. Yuqori malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlashga erishish uchun bolani yoshlikdan boshlab layoqatlarini rivojlantirish istedod darajasiga ko'tarishga yordam bermog'imiz darkor. Uzlüksiz ta'limning faoliyat ko'rsatish tamoyillaridan biri, ta'limning ustuvorligi –uning rivojlanishining birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligi, bilim, ta'lim va yuksak intellektning nufuzidir. Maktabgacha ta'lim tizimida "Ustoz-shogird" an'alarini davom ettirishning eng asosiy vazifasi-zamonaviy bilim va tajribaga ega teran fikrlaydigan yosh pedagog xodimlarimizni yetishtirib chiqarishdir. Shu o'rinda Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning bir nechta fikrlarini keltirib o'tmoqchiman: "Maktabgacha ta'lim sohasida zamonaviy tizim yaratish muhim vazifamizdir", "Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzlüksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs- fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu tarzda fuqaroning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bilim olish, ijodiy qobiliyatni namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi bo'yicha mehnat qilish huquqi ro'yobga chiqariladi"-deb aytgan fikrlari bugungi kunda ham muhim vazifadir. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasini yanada takomillashtirish, bolalarni maktab ta'limiga har tomonlama tayyorlashdan iborat. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarning muhim kompetensiyalarini rivojlantirishda malakali kadrlar yetishtirib berishdir. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratilgan. Qabul qilingan me'yoriy hujjatlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama

intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish; maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish imkoniyatini yaratadi. Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'inidir. Shu bois bolalarning sog'lom va bilimli, yetuk kadrlar bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi juda muhim o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini rivojlantirish, bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb etish, maktabga tayyorlash masalalari ta'lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri deb qaralmoqda. Shu ma'noda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ushbu tizim faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish, sohani bugungi kun talablari darajasida modernizatsiya qilishga xizmat qilishi shubhasiz. Bunda maktabgacha ta'lim tizimi uchun yuqori malakali tarbiyachi va murabbiy kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratildi.

Maktabgacha ta'lim tizimida Ustoz-shogird an'analari haqida gapirar ekanmiz so'zimiz bevosita maktabgacha ta'lim tizimining o'quv dasturi "Ilk qadam" va "Ilk va maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari" ga borib taqaladi. Bugungi innovatsion tajriba va g'oyalar shiddat bilan o'sayotgan zamonda innovatsion tajribaga ega, bilimli va ko'p yillar shu sohada xizmat qilgan jonkuyar pedagog xodimlarimizni yosh, hali tajribaga ega emas pedagog xodimlarimizga uztoz qilib biriktirish orqali biz o'z sohamizda har tamonlama yetuk kadrlar yetkazib berishda o'z hissamizni qo'shgan bo'lamiz. "Uztoz-shogird" an'analari biz faoliyat yuritayotgan tumandagi har bir davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarimizda o'z aksini topgan. Bunda har bir uztoz pedagog uzlariga biriktirilgan yosh shogirdlariga o'zlarining bilim va ko'nikmalarini o'rgatib, kelajagimiz uchun bilimli va tajribali pedagoglarni yetkazib berishni o'z oldilariga maqsad qilib olgan. Bugungi kunda ustoz pedagoglarimiz 2019 yil 30 avgust kuni maktabgacha ta'lim vazirining 155-sonli buyrug'i ya'ni davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yuritiladigan hujjatlar ruyxati, "Ilk qadam" o'quv dasturining mazmun-mohiyati va keltirilgan tamoyillari, "Ilk va maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari" tuzilmasi. Davlat talablaridagi rivojlanish sohalarining Korea tajribasi bilan qiyosiy tahlili, rivojlanish sohalarining kichik sohalari haqida o'z shogirdlariga o'rgatib bormoqdalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.-T, 2001.
2. Toshkent, O'qituvchi nashriyoti, 2006y "Maktabgacha tarbiya pedagogikasi "
3. Toshkent, Ilm-ziyo, 2006y www.ziyonet.uz

CHALLENGES IN SELF-EVALUATION OF SCHOOL-AGED PUPILS

Nurniyazov Nursultan

*Student, Nukus State Pedagogical Institute**Named after Ajiniyaz*

Annotation: *This article is about human maturity, birth and adulthood to go through different stages before they become a perfect person, the first time a school-age child enters school, some of the problems between them, the psychological consequences that children experience when they are regularly pressured and vice versa. We are talking about changes.*

Keywords: *person, child, different periods, school-age child, problems.]*

Since the creation of mankind, it is a different phenomenon and, along with living experiences the realities. Unlike all other creatures in nature, human beings are endowed with the harmony of heart and soul. They contain such phases as feeling, understanding, thinking, reasoning, will, and intelligence, and the role of psychology in connecting them with life is enormous. This is especially important in the formation of high self-esteem, along with the self-esteem of growing souls. A person's qualities, activities, behavior, behavior, activation, depression and passion, aspirations, worldviews, interests are all based on psychological laws.

1. Infancy
2. Childhood
3. Early childhood
4. Preschool age
5. School age period
6. Adolescence
7. Adolescence

Goes through stages like Perfection Period. Of these, school age is the most important. The urgency of this is that the entry of a school-age child into school is a turning point in his life, at school age there are significant shifts in the mental development of children under the influence of education. The characteristics of the intellectual development of primary school students indicate that they have the opportunity to acquire knowledge in the future. These skills need to be stimulated, taught to think actively, creatively and independently, and to be developed through constant effort to reach the level of ability. These tasks are, of course, the main features that the teacher focuses on in order to increase the child's attention and develop them as individuals.

There is a problem with school children is a problem of child self-esteem. Self-esteem is one of the most important indicators of personal development. Therefore, how a person evaluates himself or herself depends on how others treat him or her. Self-esteem is at the

heart of a person's personality. Therefore, the value of others determines self-esteem. Self-esteem is shaped and strengthened by the opinions of others. If people treat children with sincere respect, they will consider themselves truly respected. Conversely, if a child is regularly harassed and the main focus is on his or her shortcomings, the child will lose self-confidence and the following shortcomings will occur.

The worse a child is treated, the more likely it is that the child will be prevented from forming his or her own self as a result of being humiliated and disrespected by others, including his or her peers. And this situation leads to such shortcomings as creating the conditions for the development of the child without hesitation. On the contrary, overestimation of the child, regular attention to him, constant praise in public, putting him above others also lead to a high level of self-confidence in the child. And it can lead to the formation of such qualities as excessive self-esteem, arrogance, conceit, and contempt for others. From the above, we can conclude that in raising a child, we must first work to make him or her a perfect human being. It is also important to bring up the child in a healthy way, that is, 'physically' summarizing these three types of upbringing, with a serious focus on parenting as well in modern parlance, 'the socialization of the individual' simply expresses: '... the upbringing of children makes this child physically, mentally and it means cultivating morality and cultivating perfection. That is, try them and it is to equip the desert of life, the realm of life and death, with a strong body, a sound mind, and good morals.

'Abdullah Avloni is also a child in the book «Turkish Gulistan or Morality» When approaching his upbringing, he divided it into physical, mental, and moral types . But in today's education system, the word 'education' is a departure even the law is called 'On Education'.

Because the upbringing that we give children, the self-esteem that we give them because of the way we value them, helps them to maintain a certain level of self-confidence. That is why we must always keep in mind that school-age children can be educated at the same time, and that the environment has a huge impact on them, and we must do everything possible to create adequate conditions for them. Because children are our future, and building the future is in our hands.

REFERENCES:

1. Karimov I.A. Harmoniously developed generation is the basis of development of Uzbekistan. T.: «O'zbekiston», 1997.
2. K. Xoshimov. Methodology of educational work. – T.: TDIU, 2006
3. Abdurahmonov A. Moral education and our national values // Sharq star.- 1990.
4. Abdurahmanov A. Moral education and our national values. East star.- 1990.
5. Yuldashev J. Our education is on the way to independence.-T.: Sharq, 1996.

O'QUVCHILARGA KASR VA ULUSH TUSHUNCHALARINI O'RGATISH USULLARI

Palvanova Muborak Kadamboyevna

Annotatsiya: *Bugungi kunda hayotimizda ulush va kasr tushunchalarini ko'plab uchratishimiz mumkin. Kundalik ishlarimizda ham, insonlar bilan suhbatlashganda ham ulush va kasr kabi tushunchalarni ishlatamiz. Bunday tushunchalarni bolalik chog'imizdayoq ishlatsakda, uning ma'nosini uncha anglamasligimiz mumkin. Maktab davrida esa ushbu tushunchalarni har bir o'quvchi o'rganib, tushunib nutqida qo'llay boshlaydi. Ushbu maqolada kasr, ulush tushunchalarini qanday o'rgatish va uning ahamiyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *kasr, ulush, bo'lak, kasr chizig'i,....*

Ulush va kasr nima? “Ulush” va “Kasr” tushunchalari bolalar uchun odatdan tashqari tushunchalar bo'ladi. Bu tushunchalarni o'zlashtirib olish uchun o'qitishni to'la ko'rsatmali qilish zarur. Amaliyotda eng ko'p qog'oz tasmalar, chizg'ichlar, kasr sanog'i silindrlari qo'llaniladi.

O'qitishning birinchi bosqichida bu ko'rsatma qo'llanmalardan foydalanishning kamchiligi shundaki, bo'lishdan keyin qolgan, masalan, qog'oz tasmalar bo'laklarining o'zlari shakli bo'yicha dastlabki tasmalarga o'xshash bo'lib, ularni yana bir butun birlik sifatida qabul qilish mumkin. Shu sababli dastlabki vaqtlarda shunday narsalarni olish kerakki, ularning bo'laklari shakli bo'yicha butun narsadan farq qilinsin va ularni butun narsa sifatida qabul qilish mumkin bo'lmasin. Bunday narsalar doiralar, kvadratlar, to'g'ri to'rtburchaklar, uchburchaklar bo'lishi mumkin. Lekin faqat geometrik figuralarning o'zidan foydalanish haddan tashqari bir xillikka olib keladi, kartoshka, olma, turp va boshqa ko'rsatma qo'llanmalardan foydalanish kerak. Qog'oz tasmalar, chiziqlar, cho'plar kabi ko'rsatmalardan foydalanishda ularni shunday qo'yish kerakki, narsaning tagida uning qismlari bo'laklari tursin va bolalar narsaning butun va kasr qismlari orasidagi farqni ko'rib tursinlar.

Ulush nima? Agar berilgan ob'ektni (narsani, narsalar to'plamini) bir necha teng bo'laklarga bo'lish mumkin bo'lsa, u holda bu bo'laklarning har biri ob'ektning (narsaning, narsalar to'plamining) ulushi deb ataladi. Ulush ikkita natural son va chiziqcha yordamida yoziladi:

$1/2, 1/3, 1/5$

Chiziqcha ostidagi son ob'ekt nechta bo'lakka bo'linganligini, chiziqcha ustidagi son esa bunday bo'lakdan bitta (ulush) olinganligini bildiradi. Kasr (yoki kasr son) deb shunday natural sonlar juftiga aytiladiki, ulardan chiziqcha ostiga yozilgani ob'ekt nechta teng bo'lakka bo'linganligini, ikkinchisi, chiziqcha ustiga yozilgani esa hosil bo'lgan ulushlardan nechtasi olinganligini bildiradi: $3/4, 7/8$.

Ulushning va kasrning ta'riflarini solishtirish ulush kasr sonning hususiy holi ekanligini

ko'rsatadi. Ta'riflarda biz bilib turib "surat", "maxraj" so'zlarini ishlatmadik, chunki ular boshlang'ich maktabda ishlatilmaydi. Bu yerda shuni aytish kerakki kasrlarni chiziqcha bilan yozuvi va o'qilishi, masalan, "to'rt dan uch", "to'qqizdan yetti" va hokazolar eramizdan avvalgi VIII asrda Hindistonda, keyinchalik u Yevropaga (XII-XIII sarlar) o'tgan.

Ba'zan O'qituvchilar ko'pincha bitta narsa ikkita (uchta, beshta) teng bo'lakka bo'lingan deb aytishadi. Bunday tushuntirish keyinchalik $\frac{3}{5}$ yozuvini tushunishni qiyinlashtiradi.

Ulush tushunchasining kiritilishini o'quvchilarga bunday kirish suhbatida yordamida asoslab berish zarur: "Qarang bolalar, mana bu bir bosh sarimsoq piyoz. Agar uning usti qismini olib tashlasak, bir nechta "tishchalarini" yoki ulushlarini ko'ramiz, agar apelsinning po'stini archsak, u 10 ta ulushga oson bo'linadi. Demak tabiatda butun narsa bir nechta bo'laklarga bo'linadi, mehnat faoliyatlarida odamlarning ham bir narsani ko'pincha bir necha teng bo'laklarga bo'lishiga (qirqishiga, kesishiga, ajratishga) to'g'ri keladi.

Masalan, duradgor, bir nechta taxtani bo'la turib, har bir taxtani bir necha teng bo'laklarga ajratishiga to'g'ri keladi, bog'bon gulzorni teng bo'laklarga bo'ladi. Bizning sinf ham guruhlarga bo'linadi. Narsa teng bo'laklarga bo'lingan holda u ulushlarga ajratilgan deb aytiladi. Ulushlarga har doim ham ajratish mumkin bo'lavermaydi. Masalan, piyolani teng ajratish mumkin emas. Biroq olmani, kartoshkani, nonni, gazlamani va hokazolarni bo'lish va bu holda ulushlar haqida gapirish mumkin.

Ulushlar bilan mehnat darsida, o'qituvchi rahbarligida applikasiya ishlarini o'tkazish vaqtida tanishtirish mumkin. Bundan tashqari ulushlarga masala va misollar keltirish mumkin. Masala: Tushlik qilgandan so'ng onam Shuhratga bir dona apelsin berdi. U apelsinni teng ikkiga bo'ldi va yarmini kichkina singlisiga berdi. Apelsinning yarmini apelsinning "ikkidan bir qismi" desak bo'ladi. Bu son - $\frac{1}{2}$ deb yoziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1 Axmedov M va boshqalar. Matematika «O'qituvchi» kitobi. T.«Uzinkomsentr» - 2003 yil.

2. Jumayev M.E. «Matematika o'qitish metodikasidan praktikum». O'quv qo'llanma. T. «O'qituvchi»- 2004 yil. 328 bet.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIIY SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIDA DIALOGIK NUTQNING AHAMIYATI**Xamroyeva Durдона Ilhomovna***Navoiy viloyati, Uchquduq tumani
5-sonli Davlat Maktabgacha Ta'lim
Tashkiloti tarbiyachisi***Komilova Nargiza Komil qizi***Navoiy viloyati, Uchquduq tumani
5-sonli Davlat Maktabgacha Ta'lim
Tashkiloti Uslubchisi*

Annotatsiya: *maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy shaxs sifatida shakllanishida diologik nutqning ahamiyati, diologik nutqning afzalliklari, maqolada diologik nutqning rivojlanishining bola hayotidagi ahamiyati yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *diologik nutq, shaxs, nutqning rivojlanishi.*

Dialogik nutqni rivojlantirish nafaqat shunchaki nutqning muayyan kompozitsion shaklini o'zlashtirish, balki bolaning ijtimoiy va shaxs jihatdan shakllanishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Dialog nafaqat aloqa (intellektual mazmun) va o'z manfaatlariga yo'nalishni, balki sherikning nuqtayi nazarini, uning qiziqishlari, istaklari, kayfiyatini hisobga olishni ham ko'zda tutadi. Bolalar bunday tajribani kooperativ tushdagi faoliyat (birgalikda yasash, chizish, jamoa o'yinlarini o'ynash) natijasida to'playdilar. Tengdoshlari bilan dialog qilishda bola nutqi mazmundorlikka (dialog vaziyatidan qat'i nazar) dalolatdir. Maktabgacha yoshdagi katta bolalarning dialogik negizida nutqning yangi shakli - monolog tug'iladi va shakllanadi. U bolaning o'z fikrlari, his-tuyg'ulari, atrof-muhit haqidagi bilimlarini o'rtoqlashish istagi oqibatida vujudga keladi. Bunda nutq qisqa hikoya shakliga ega bo'ladi. Hikoyada, albatta, bolani lol qoldirgan va uni hayajonga solgan biron-bir qiziq hodisa aks etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar tanish ertaklarni, multfilmlar mazmunini aytib berishni, o'qiganlarini so'zlab berishni xush ko'radilar. Maktabgacha yoshdagi katta bolalarning eng muhim yutug'i – jaranglayotgan nutqqa qiziqishning shiddat bilan rivojlanishi, til faoliyatini eng oddiy anglashning shakllanishidir. So'zga nisbatan lingvistik munosabat dabdurustdan tovush, qofiya, mazmun bilan o'tkaziladigan o'yinlarda, so'z ahamiyati haqidagi savollarda, ularning jarangdorligi va mazmunida ko'rinadi. Til voqeligini anglash uning barcha tomonlarini - fonetik, leksik, grammatik tomonlarini qamrab oladi. So'zga nisbatan ongli munosabat lug'atni takomillashtirishga (antonimlar, sinonimlar, ko'p ma'noli so'zlarni tushunish), nutqning tovush madaniyatini rivojlantirishga (tovush talaffuzi, tinglash qobiliyati, intonatsiya ifodaviyligi), nutqning grammatik to'g'riligini shakllantirishga (morfologiya, so'z yasash, sintaksis), ravon

nutqni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadi. Bolalar tabiat hodisalari, narsalar, insonlarning xatti-harakatlarini taqqoslashda turlicha va umumiy xususiyatlarni ajratishni hamda aksil va yaqin ma'noli so'zlar, qiyoslashlar, aniq fe'llar, o'xshatishlar yordamida ularni nutqqa olib kirishni o'rganadilar. So'z yasashda sinonim yoki antonimni tanlab olish usullari bolalarni ko'p ma'noli so'zlar bilan tanishtiradi. Buyumlar funksiyalarini taqqoslash asosida umumlashtiruvchi nomlar shakllanadi (hayvonlar, idish-tovoqlar, transport va h.k.). Ko'p turdagi vazifalarni bajarish munosabati bilan dialogik nutq negizida rivojlangani holda nutqning barcha jihatlari tilni anglashni shakllantirishga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq holda bo'ladi hamda buning uchun bolaning katta bilan muayyan shakldagi dialog nutq turiga muhtoj bo'ladi. Bu nafaqat tashqi dunyo va boshqa odamni anglashga, balki tilning o'zini, uning tuzilishi va faoliyat yuritishni anglashga ham yo'naltirilgandir. Unchalik kirishimli bo'lmagan bolalar ham so'zlaydilar, lekin odatda ular amaliy vazifalarni tez va to'g'ri hal etadilar. Bolalar sehrli ertaklarni, bo'lgan voqealarni birbirlariga so'zlab beradilar, o'yinchoqlardan foydalangan holda o'ziga xos hikoyalar to'qiydilar. Agarda bola yetti yoshida tanish an'anaviy ertakni («Zumrad va Qimmat») mustaqil hikoya qilib bera olsa, o'yinchoqlar, suratlar asosida kichik og'zaki insho to'qiy olsa - bu hammasi me'yorida dalolatdir. Bolalarning o'z tashabbusiga ko'ra, yoki kattalarning taklifiga ko'ra hikoya qilib berishga qiziqishini qo'llab-quvvatlash, ertaklar, suratlar va o'z shaxsiy tajribasiga oid taassurotlarning so'zdagi mazmunini qisqa hikoya, mulohaza, tavsiflar yordamida ifodalashni o'rgatish ravon nutqning paydo bo'lish omilidir. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bola jamiyatda shaxs bo'lib shakllanish uchun atrofdagilar bilan o'zaro muloqoti ya'ni dialogik nutqi yaxshi yo'lga qo'yilsa bola tez moslasha oladi. Har qanday bola jamiyatda o'z o'rnini —Menini shakllatirish uchun atrofidagi shaxslarning muloqoti katta ahamiyat kasb etadi.

БОЛАГА ОДОБНИ ПЕДАГОГ ВА ТАРБИЯЧИЛАР БЕРАДИ

Чориев Эшмамат Каримович*Сурхандарё вилояти Шўрчи тумани**70- умумий ўрта таълим мактаби бошлангич синф ўқитувчиси*

Аннотация: *Мақолада болаларни ахлоқ одобли этиб тарбиялашда, педагог ва тарбиячиларнинг тутган ўрни хақида боради*

Калит сўзлари: *ёш авлод, ахлоқ одоб, тарбия, педагог, тарбиячи.*

Жамият тараққиётининг ҳар бир босқичида устоз муаллим тарбиячи зиммасига энг муҳим вазифа- жамият келажаги бўлган ёшларни тарбиялаш илм бериш вазифаси юклатилган. Ҳатто ибтидоий жамоа тузумидаёқ ёшларни тарбиялаш муассасалари ташкил этилиб, уларда тажрибали ҳаётни кўрган оқсоқоллар тарбиялаганлар.

Ўқитувчи ва тарбиячи пайдо бўлиши тарбиянинг келиб чиқиши билан боғлиқдир. Қачонки тарбия бўлса шундагина яхши педагог бўлади ва у тарбиялаган бола келажакда ўз ўрнини топади, тарбияси йўқ педагог эса ўзида йўқ бўлган тарбияни бошқаларга ўргата олмайди.

Қачонки, инсон ўз фикрига эга бўлса, ўз фикрини баён қила олса, шундагина у мустақил бўлади. Инсон мустақил бўлса жамиятимизда ўз ўрнини топади. Педагогик маҳорат эга бўлган педагог ҳеч қаерда қийналмайди. Педагогик маҳоратга қандай эришиш мумкин? Қачонки, педагогик маҳоратга педагогик билимлар, фаҳм- фаросат билан бир қаторда педагогик технологиялар соҳасидаги малакалар ҳам киради. Улар тарбияга озроқ куч сарфлаб кўпроқ натижага эришиш имконини беради.

Ҳар бир моҳир педагогнинг шундай зарур бўлган умумий педагогик малакаларни шакллантириш билан боғлиқ бўлиб мазкур масалаларни ҳал этиш педагогдан одатда ташқари куч, ғайратни, тиришқоқликни, тадқиқотларни олиб боришга интилишни, янги вазиятга, янги коллективга кириш қобилиятини, самимиятни, тўғрилиқ ва ҳалолликни, ўткир ақл идрокни, бир воситани бошқаси билан текшириб кўриш малакасини талаб қилади.

А.С.Макаренко айтганидек, “Агар педагог маҳоратини эгалламас экан, агар у болалар муҳитидаги илғор кучларга таяна олмас экан, уларни ўсиши учун рағбатлантириб, энг яхши фаолиятни рағбатлантира олмас экан, у муқаррар равишда шахсий таъсир кўрсатишни мулоқотлаштириб боради, яни ўзига энг осон йўлни танлайди.

Чинакам маҳорат билан обрў талаблик бир-бири билан сиғиша олмайди ҳеч қачон. Агар чинакам маҳоратли педагог ҳамма вақт болалар билан муносабатларида, болаларнинг ижодий камолотига ёрдам бериши ўйласа, обрў талаб педагог, уларнинг мустақил фаолиятини ниҳоятда торайтириб, сўзсиз кулоқ солишларини ёктиради, бу билан болалар муҳитидаги тарқоқликка кўмаклашади”.

Бу билан Макаренко педагог маҳоратини жуда чиройли қилиб таърифлаб берган. Педагог маҳоратли бўлсагина болани ўзига жалб қилиши мумкин, бу оддий турмуш тарзимизда ҳам синаб кўрсак бўлади.

Агар болаларга машғулот жараёнида ўз фикрларини баён қилишлари учун шароит қилишимиз ва ҳеч қачон болани “менини” сўндирмаслигимиз керак биз бўлажак педагоглар бунга умуман ҳаққимиз йўқ. Агар болалар эркин фикрлашни ўрганмаса берилган таълим самараси паст бўлиши муқаррардир. Бола қачонки ўзини эркин ҳис қилса шундагина у ўсади, ривожланади, юксалади.

Шу аснода буюк мутафаккир бобомиз А.Навоийнинг устозлари ҳақидаги икки оғиз гапларини келтириб ўтсам “Инсон зийнати билим ва одобдир”. Буларни шогирдларига сингдирган устозларгина чинакам устозлардир” дейди. Бу икки оғиз сўз билан чуқур маъно ва мазмун борлигини бир ўқишдаёқ билсак бўлади. Инсон зийнатли бўлсагина орқасида билим бўлади, билимнинг орқасида албатта одоб ётган бўлади.

Бу одобни эса биз педагог – тарбиячилар берамиз. Мана шу уч ҳислатга эга бўлаган инсон одамлар орасида уялмайди ва ўзининг гўзал хулқи билан ҳаммага намуна бўлади. Бу уч зийнатни ўзида бўлиб туриб бошқаларга ҳам ўргатса, бошқалар ҳам унинг ортидан эргашиб бу уч ҳислатни ўрганса, улар ҳам дунёни бошқача кўз билан қарайди, ва фикрлаш доираси умуман ўзгаради. Ўша инсонга бўлган ҳурмати яна кўпаяди. Жамиятимизда педагогларни қай даражада ҳурмат ва эътиборга лойиқ эканлигини, ва улар тарбиялаётган болаларни тарбияси, одоби, ахлоқи ва келажакда ким бўлганидан ҳам билсак бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Н. П. Анисеева Жамиятдаги руҳий муҳит “Ўқитувчи ”Т : 1993
2. Содиқова Ш. А Мактабгача педагогика Т : Тафаккур бўстони

ЁШ АВЛОДНИ БАРКАМОЛ ИНСОН ЭТИБ ТАРБИЯЛАШДА БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МАСЪУЛИЯТИ

Дехқонова Махфузахон Абдурахимовна

Фарғона вилояти Бувайда тумани

34- умумий ўрта таълим мактаби

бошланғич синф ўқитувчиси

Аннотация: *Мақолада ёш авлодни баркамол инсон этиб тарбиялашда бошланғич синф ўқитувчиларининг масъулияти ҳақида фикрлар билдирилган*

Калит сўзлари: *Бошланғич синф, болалар, баркамол инсон, педагог .*

Мамлакатимизда таълим тизимида давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилмоқда. Албатта бизнинг ҳозирги жадал ривожланиб бораётган замонимизда ҳар томонлама етук ҳам ақлан, ҳам манан ижодкор, ўзининг креатив ғоялари билан жамиятимизнинг бир бўлаги ҳисобланган педагоглардир. Инсон ҳар томонлама баркамол этиб тарбиялаш халқимизнинг азлий орзуси бўлиб аجدодларимиз маърифати маънавияти ва маданиятини қандай қилиб ёш авлодга ўргатишларни комиликка етаклаш йўллари қонун қоидаларини албатта педагоглар ўргатади.

Шу ўринда бир савол туғилади. Ҳозирги кунда жамиятимизда педагогларнинг ўрни қандай? Аввал педагог ва унинг тутган ўрни биринчи ўринда инсон ҳар доим моддий томондан етарли бўлсагина шундагина педагог ўз касбининг моҳир устаси бўлиб чиқади.

Мухтарам президентимиз Ш.М. Мирзиёев: “Энг аввало бизнинг таълим тизимида бўлган муносабатимизни ҳам тубдан ўзгартиришимиз керак, таълим ислоҳоти бизнинг демократик ўзгаришлар янги жамият барпо этиш йўлидан дадил етакловчи, барчамизни ҳаракатлантирувчи куч бўлмоғи зарур, ҳар биримизга беш бармоқдай эскича айтганда тўққиз пулдай аён бўлсинким, таълим тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб одамлар онгини демаки, уларнинг турмуш тарзини ҳам ўзгартириш мумкин эмас ” деб айтиб ўтганлар. Чунки педагоглар бу боланинг келажак пойдеворини қурувчи инсонлардир.

Қачонки, пойдевор мустаҳкам бўлса, шу уйингиз узоқ муддат туради. Давлатнинг пойдевори ҳам мустаҳкам бўлса келажаги буюк бўлади. Бу пойдевор эса биз педагоглардир! Таълим тизимида катта эътибор қаратилмоқда. Шу ўринда ўрта таълим тизими ҳақида қисқача айтиб ўтсам.

Президентимизнинг бошчилигида хоҳ у шаҳар хоҳ у қишлоқ бўлсин, ҳар бир мактаблар янгидан қурилди ва реконструкция қилинди. Аввал мактабларга эътибор қаратилмаган ва масъуллар назоратсиз қолдирилган.

Замоннинг зайли билан педагогларимиз ўз ишининг усталаридир. Педагог ўзи ким? Кимдир назарида оддий бир инсон, ким учундир онаси, синглиси бўлиши мумкин.

Болаларимизнинг яхши инсон бўлиб етишиши учун ўқитувчиларни ўрни муҳимдир. Ҳозирги кунда умумий ўрта таълим муассасаларида, хусусан бошланғич синф ўқитувчиларининг аксарият қисми олий маълумотлидирлар.

Шу ўринда айтиш жоизки, гуруч курмаксиз бўлмаганидек, жамиятимизда ўз касбига лаёқатсизлик билан қараётган педагоглар йўқ десак адашган бўламиз. Уларни ташлаб қўймаслик ва уларнинг билим ва малакаларини ошириб бориш шарт ва бу замон талаби қачонки жамиятда етук, ҳар томонлама, ҳар жабҳада ўзини кўрсата оладиган, ўз устида ишлайдиган педагоглар бўлса, бу давлатнинг келажаги буюк бўлади.

Шу ўринда педагогдан хусусан бошланғич синф ўқитувчиларидан, нафақат педагогик маҳоратни мукамал эгаллаш талаб этилади. Балки педагогик амалиётни тўғри ва мақсадли ташкил этиш учун чуқур илмий назарий маълумотларга ҳам эга бўлиши керак. Буюк рус адиби Л.Н.Толстой ўқитувчи фазилатининг мукамаллигини ўз мутахассислигига нисбатан ижобий муносабатда бўлиши билан бир вақтда болаларга бўлган муносабатда уларни худди ўз фарзандларидек жон дилидан севишида эканлигида кўрган. Унинг таъкидлашича “ Агар ўқитувчи фақат ишига ҳавас қўйган бўлса у яхши ўқитувчи бўлади. Агар ўқитувчи болага фақат отаси ва онаси каби ҳавас қўйган бўлса ва у олдинги ўқитувчидан яхшироқ бўлади. Бордию иккаласини ўзида мужассамлаштирган бўлса, у ҳолда мукамал маҳоратли ўқитувчи бўлади” дейди. Бу билан Толстой бу икки ҳислатнигина эмас балки барча ҳислатларни ўзида жамлаган бўлса, у ҳақиқий педагогдир дейди.

Ҳар бир педагог маҳоратга эга бўлиши лозим маҳоратсиз педагог ҳеч кимга ва ҳеч қаерда керак бўлмайди. Маҳоратли педагог ҳеч қаерда хор бўлмайди. Педагогик маҳоратга эга бўлиш таълим тарбия самарадорлигини таъминлаш гарови бўлибгина қолмай, айти вақтда ўқитувчининг жамоадаги обрў эътиборини ҳам оширади ўқитувчиларда унга нисбатан хурмат юзага келади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Ф.Қодирова, Ш. Тошпўлатова, М.Аъзамова. Педагогика Т. 2019-йил

TA'LIM TIZMIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA

Mambetova Sayyora Madraimovna

Ellikqal'a Xalq Ta'lim bo'limiga qarashli

59-umumta'lim maktabining

Biologiya fan o'qituvchisi.

Annatsiya: *Yangilangan ta'limda o'quvchining yuragidagi cho'g'ni alanga oldirish, uni xar tomonlama rivojlantirish, bilimdan – bilimga yetaklab olib chiqish uchun ananaviy darslar va pedagogik texnologiyalar.*

Kalit so'zlar: *yangilangan ta'lim, pedagogik texnologiya, zamonaviy ta'limga oid ensiklopediyalar, Vatanga mehr – muhabbat, insonparvarlik.*

Hozirgi ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar, ta'lim texnologiyasi, o'qitish texnologiyasi kabi iboralar tez-tez tilga olinmoqda. Bugungi kungacha pedagogik adabiyotlarda, ta'lim muammolariga oid ma'ruzalar, rasmiy xujjatlarda <<yangi pedagogik texnologiya>>, <<ilg'or pedagogik texnologiya>>, <<zamonaviy ta'lim pedagogikasi>>ga oid tushunchalari hali ham bir qolipga tushirilmagan, ensiklopediyalarda izoxlanganicha yo'q, uning mazmunini yagona talqini ishlab chiqilmagan va shuning uchun bu iboraning bir – biridan farqlanuvchi ko'pgina ta'riflari mavjud.

Pedagogik texnologiyalarda didaktik o'yinlar texnologiyalari bolalar faoliyatini faollashtirish va jaallashtirishga asoslangan. Ular bolalar shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtiroklarida aqliy, jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Pedagogik texnologiya – shunday bilimlar sohasiki, ular vositasida uchinchi ming yillikda davlatning ta'lim soxasidagi siyosatida tib burilish yuz beradi, o'qituvchi faoliyati yangilanadi, o'quvchi va talaba yoshlarda hurfikirlik, bilimga chanqoqlik, Vatanga mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg'ulari shakillantiriladi.

Dastlab “**texnologiya**” tushunchasiga oydinlik kiritaylik. Bu soʻz texnikaviy taraqqiyot bilan bogʻliq xolda fanga 1872-yilda keldi va yunoncha ikki soʻzdan “**texnos**” - sanʼat, mahorat, hunar va “**logos**” – fan soʻzlaridan tashkil topib “**hunar fani**” maʼnosini anglatadi.

Pedagogik texnologiya – bu oʻqituvchining taʼlim – tarbiya vositalari yordamida oʻquvchilarga muayyan sharoitda taʼsir koʻrsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxsiy sifatlarni shakllantirish jarayonidir.

Hozirgi kunda taʼlim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, taʼlimning samaradorligini koʻtarishga boʻlgan qiziqish, eʼtibor kundand- kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qoʻllanilganda pedagoglar egallayotgan bilimlarni oʻzlari qidirib topishlariga, mustaqil oʻrganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham oʻzlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. Pedagog bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yoʻnaltiruvchi vazifasini bajaradi. Bunday oʻquv jarayonida pedagog asosiy figuraga aylanadi.

Oʻzbekistonda 1997-yili kadrlar tayyorlash Milliy dasturi qabul qilingandan boshlab taʼlim tizimida, pedagogik nashrlarda pedagogik texnologiyalar muammolari dolzarb tadqiqotchilik obʼektlari sifatida koʻtarila boshlandi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari jamiyatimiz rivojlanishiga taʼsir etuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud boʻlib, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatning oʻziga xos xususiyati shundaki, axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar, xususan yangi texnologiyalar orasida yetakchi oʻrin egallamoqda.

Axborot texnologiyasi va texnik vositalar samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish Pedagogik texnologiyalar larning asosiy belgilaridan biridir. Milliy dasturda taʼlim-tarbiya jarayonini boshqarishning bu muhim vositasiga alohida urgʻu berilgan.

Axborotli vositalar (kompyuter, elektron aloqa, radio, televideniye) dan foydalanish darajasi ikki omil bilan aniqlanadi:

1. Oʻquv jarayoni uchun axborotli vositalar samara beradigan mavzular yuzasidan didaktik materiallarni ishlab chiqish.

2. Pedagoglarning oʻz amaliy faoliyatlarida texnik vositalar va didaktik materiallardan metodik jihatdan toʻgʻri foydalana olish tayyorgarligini tekshirish.

Pedagogik texnologiyaning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik muloqot texnologiyasida oʻqituvchi (pedagog)ning oʻquvchi-talabalar bilan muloqoti.

Muloqotning vazifalari:

- shaxsni tanish, axborot almashish;
- kelgusi pedagogik muloqotni modellashtirish va tahlil etish;
- muloqotdan olgan tasavvurlari;
- muloqot yuzasidan fikrlashi;

- pedagogik muloqotni tashkil etish texnikasi;
- ishga ijodiy yondashishi.

2. Pedagogik talab texnologiyasi.

- «pedagogik talab» tushunchasi, uning o'ziga xos xususiyatlari;
- xulq-atvor va ijtimoiy madaniy qoidalarning namoyon bo'lishi;
- o'quvchi-talabaga bo'lgan hurmat va talab;
- pedagogik talabning psixologik tamoyillari va mezonlari.

3. Baholash texnologiyasi, pedagogik baho va belgilash.

- xatti-harakatlardan olgan taassurot, voqelikni, obyekt va subyektni qabul qilish;
- baho berish usullarini tanlash o'qituvchi (pedagog) o'z imkoniyatini tahlil etishi, ta'sir samaradorligini oshirishi);
- pedagogik baholash texnologiyasi.

4. Axborotning ta'sir ko'rsatish texnologiyasi.

- nutqiy-axborot berish, «ratsional axborot berish» tushunchalari, namoyishli va ko'rgazmali axborot olish vositalaridan biri sifatida;
- nutqiy ta'sir etish, suhbat, hamkorlik, tezis, argument, ko'rgazma obrazi;
- nutqiy ta'sir etish texnologiyasi;
- namoyish va ko'rgazmali vosita, iqtisodiy, etik, estetik, gigiyenik materiallar;
- qabul qilishning fiziologik va psixologik xususiyatlarini namoyish qilish texnologiyasi.

5. Pedagogik materiallarni yaratish va uni yechish texnologiyasi.

- pedagogik konflikt tushunchasi – konflikt pedagogik texnologiya elementi sifatida, konflikt subyektlari orasida qarama-qarshiliklar tavsifi sifatida, bo'sh va mazmunli konflikt;
- holat tahlili (voqeani aniqlash);
- konflikt;
- konfliktning xilma-xilligi (norozilik, qarshi chiqish);
- konfliktni yechish shakllari (yumor, hazil, toifa).

Pedagogik texnologiyalar ning qo'shimcha elementlari:

1. Psixologik muhit yaratish texnologiyasi.
2. Guruh faoliyatini tashkil etish texnologiyasi.
3. Muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsiz holatlarni tashkil etish texnologiyasi.
4. O'quvchining xatti-harakatiga pedagogik reaksiya qilish texnologiyasi.
5. Xulqi va odobi yomon o'quvchi-talabalar bilan ishlash texnologiyasi.
6. Etik himoya texnologiyasi.
7. Muammoli vaziyatlar yaratish texnologiyasi.
8. Pedagogik vosita texnologiyasi.
9. Pedagogik improvizatsiya texnologiyasi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. J.Yo'ldoshev, S.Usmonov, "Pedagogik texnologiya asoslari", T., 2004.
2. J.Yo'ldoshev, "Ta'lim yangilanish yo'lida", T., 2000.
3. Ptiyukov V.Yu., "Osnov pedagogicheskoy texnologi", M., 1999.
4. www.tests-tests.com
5. www.psiholog1.ru

MAKTAB O'QUVCHILARIDA SUITSID HOLATLARINING PAYDO BO'LISH SABABLARI

Ashurova Feruza Jòraqulovna

Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumanidagi

55-maktab psixologi

Annotasiya: *Bugungi kunda dolzarb muammolar qatorida o'z joniga qasd qilish muammosi jahon mutaxassislari tomonidan chuqur o'rganilmoqda. Tan olish kerak-ki, ayrim ob'ektiv va sub'ektiv sabablar tufayli keng ommaga o'z joniga suiqasd qilish holatlarining statistik ma'lumotlari yoritilmaydi. Biroq bu muammo tobora ommalashib va hattoki «yosharib» borishi barcha mutaxassislarni o'ziga jalb etmoqda. Ushbu maqolada o'z joniga qasd qilish sabablari va xususiyatlari keltirilgan bo'lib, ushbu ma'lumotlarni maktab psixologlari chuqur anglab o'z faoliyatlarida o'quvchilar bilan turli xil psixologik tekshiruvlar olib borishlari juda muhimdir.*

Kalit so'zlar: *suitsid, profilaktika, depressiya, stress,...*

Kattalar singari, bolalar ham psixologik muammolarga duch kelishadi. Bu murakkab psixologik muammolarga xulq-atvor yoki o'quv muammolari sababchi bo'lishi mumkin. Davolash barcha turdagi muammolar uchun mavjud va psixologlar bolada bunday muammo borligini aniqlashsa darhol u o'quvchi bilan shug'ullanishlari zarurdir. Ba'zi muammolar o'zgina yordam bilan hal qilinadi, boshqalari esa ko'proq harakat va profilaktikani talab qiladi. O'z vaqtida tashxis qo'yish va tegishli ishlar olib borish ushbu muammolarni muvaffaqiyatli boshqarish ehtimolini oshiradi va bolalarga yordam beradi.

O'z joniga qasd qilish jamiyatda, odamlar orasidagi munosabatlarda inson o'zi echa olmagan yoki odatiy, hammaga ma'qul bo'lgan yo'l orqali echishni istamagan muammolar borligidan, shaxsiy musibat, umidsizlik va tushkunlik bilan bog'liq tashvish mavjudligidan darak beradi. O'z joniga qasd qilishga ko'pincha uzoq davom etadigan kasallik, ba'zan esa nogironlik ham sabab bo'lishi mumkin.

Suitsidga sabab bo'luvchi asosiy ijtimoiy omillar:

- parasuitsid (avval amalga oshmagan suitsid ta'sirida ikkilamchi suitsidni amalga oshirish);
- suitsidial tahdidlar ta'siriga tushish;
- oilada suitsid holati qayd etilganlar;
- autoagressiya;
- alkogolli ichimliklarni iste'mol qiluvchi shaxslar (jami suitsidlarning 30 foiz);
- narkogen va toksik moddalarni iste'mol qiluvchilar (alkogol va narkogen moddalarni surunkali iste'mol qilish depressiya, tushkunlik, o'zini gunohkor his etish kayfiyatini keltirib chiqaradi, yashashga bo'lgan motivatsiyani pasaytiradi.);
- og'ir depressiyaga chalinganlar;
- xronik va letal oqibatli (tuzalishiga umid yo"q bo'lgan holatlarda) kasalliklar;
- og'ir yo'qotishlarni (o'z yaqinidan, yaxshi ko'rganidan mahrum bo'lish va boshidan

kechirganlar;

– oiladagi turli muammolar (zo'ravonliklar, mojarolar, ajralishlar va o'smirlar suiqasdi deb ataladigan holat yoki tibbiyot tili bilan aytganda, jinsiy balog'at davridagi suitsid.

Stress (asabiylik, kuchli hayajon) holati bu – xavfli aqliy va fiziologik zo'riqish bo'lib, bunda insondagi mavjud barcha ruhiy jarayonlarning tormozlanishi ro'y beradi. Ya'ni stress holatidagi inson yomon eshitadi, yaxshi ko'rmaydi, sezgirligi zaiflashadi, xatti-harakatlarining natijasini to'liq anglab etmaydi, tushunib bo'lmaydigan tushkun ruhiy holatga tushadi. Professor A.Ambrumova o'z-o'zini o'ldirishni ijtimoiy (qisman tibbiy) muammo hisoblab, unga quyidagicha ta'rif bergan edi: “Suitsid bu – shaxsning ijtimoiy va psixologik jihatdan o'zi boshidan kechirayotgan mikro ijtimoiy kelishmovchiliklarga moslasha olmasligi”.

Har xil tiplarga bo'linishidan qat'iy nazar suitsidni kelib chiqishi zamirida konflikt yotadi. O'z joniga suiqasd qiluvchilarning shaxsiga oid xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- o'ziga past yoki juda past baho berish;
- o'ziga nisbatan ishonchsizlik;
- o'zini-o'zi namoyon qilishga bo'lgan yuqori ehtiyoj;
- ular uchun iliq munosabatlar, hissiy aloqalar, o'zaro munosabatlarda samimiylik, atrofdagilar tomonidan tushunuvchanlik va qo'llab-quvvatlanishning mavjudligi yuqori ahamiyatga ega;
- qaror qabul qilishda irodaviy zo'riqishning murakkabligi;
- optimizm va qiyinchiliklar bo'lgan vaziyatlarda faollik darajasining susayishi;
 - o'z-o'zini ayblash, aybini oshirib yuborish tendensiyasi;
- mustaqillikning yo'qligi;
 - yuqori darajada xavfsirash;
- shaxsning etarli bo'lmagan sotsializatsiyasi, yetilmay qolish va kamolotga yetmaslik.

Xulosa qilib aytganda har bir psixologik ushbu sabablarni chuqur o'rganib, suitsidga moyil bo'lgan maktab o'quvchilarini ushbu yo'ldan ortga qaytarishlari juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1 Davletshin M.G., Sh. Do'stmuhammedova., M. Mavlonov., S.To'ychiyeva. “Yosh davrlari va pyedogogik psixologiya”. Toshkyent 2004 yil
- 2 . M.G.Davletshin “Yosh davrlari va pyedogogik psixologiya”. Toshkyent 1976 yil
3. B.A.Kurutrtiskiy “Pyedogogik-psixologiya asoslari”. Toshkyent 1976 yil.
4. <https://conferencepublication.com>

**DARS MASHG'ULOTLARIDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINING
AHAMIYATI****Rasulova Malika Abdusharipovna****Abduazimov Farruh***Respublika musiqa va san'at kolleji o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolda dars mashg'ulotlarida qo'llaniladigan multimedia texnologiyalarining ahamiyati haqida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Multimedia, animatsiya, multiplikatsiya, virtual, laboratoriya.*

Multimedia tushunchasi — turli shakldagi axborotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasini anglatadi. Multimedia texnologiyalari — bu turli shakldagi axborotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasidir. Multimedia texnologiyalariga avvalo, tovushlar, video-elementlarni qayta ishlovchi vositalar kiradi. Bundan tashqari, multiplikatsiya (animatsiya) va yuqori sifatli grafika ham multimedia texnologiyalari qatoriga kiradi. Ehtimol, kelajakda multimedia vositalari ma'lumotning boshqa turlari, masalan, virtual voqelik bilan ishlash imkonini berishi ham mumkin.

Zamonaviy ta'lim vositalari — interaktiv, audio-vizual, multimediali o'quv jihozlari — shunchaki zamonaga mos rusumga aylanib borayotgan vositalar emas, balki o'quvchi-talabalar shaxsini rivojlantirish uchun imkoniyatdir. Zamonaviy ta'lim tizimining vazifasi esa shunchaki bilim berishdangina emas, balki o'quvchi-talabalarning ijodiy tafakkurini loyihalashtirishga yordam berishdan iborat. Har qanday nazariy bilim amaliyot bilan mustahkamlanishi zarur. Shu sababli o'qituvchi bergan nazariy axborotlariga qo'shimcha sifatida ta'lim jarayonida amaliy, laboratoriya, loyihali faoliyat talab etiladi. Bu mustaqil tadqiqot ishlariga malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beruvchi omil bo'lib, butun ta'lim faoliyati davomida foydalanilishi zarur. O'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish, qiziqtirish juda muhim. O'qitishni qiziqarli bo'lishi hamda unda barcha talabalarning to'liq fikru-zikri bilan faollashishi asosida ta'lim jarayoni juda samarali o'tadi. Bunda ko'rgazmali vositalar ham muhim o'rin tutadi, ular axborotning turli manbalari bilan ishlash va olingan natijalarni solishtirish qobiliyatini rivojlantiradi. Ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi natijasida avvalo, ta'limning universal ta'siri, uning asosida esa — foydali malaka va ko'nikmalar, nihoyat keng doiradagi salohiyatlari shakllanadi.

O'qituvchilarning an'anaviy o'qitish usulida laboratoriya va amaliy ishlar o'tkazilishi uchun ko'p vaqt ajratiladi. Bu davr ruhiga mos mutaxassis-kadrlar tayyorlashning juda muhim tarkibiy qismidir. U nafaqat o'quvchi-talabaning nazariy bilimlarini mustahkamlashga, o'quv materialini o'zlashtirish samarasini oshirishga, balki muayyan sohada amaliy ko'nikmalarni hosil qilishga ham ko'mak beradi. Texnologiyalar tez sur'atda rivojlanayotgan hozirgi vaqtda amaliy mashg'ulotlar uchun laboratoriya va stendlarni har bir o'quv yilida takomillashtirish talab etiladi. Buning uchun esa qo'shimcha sarf-xarajatlar ko'zda tutilishi zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mutaxassis-kadrlarni tayyorlash uchun muhim vazifalarni hal etishga yordam bera oladigan yangi samarali, hammabop pedagogik uslubni joriy etish zaruriyati tug'iladi. Buning uchun laboratoriya stendlari va o'quv ustaxonalaridagi mashg'ulotlar barcha talabalar uchun nafaqat qiziqarli, balki qulay va oson bo'lishiga erishish lozim. Mashg'ulotlar o'ziga jalb eta olishi, barcha ruhiy va didaktik omillarni hisobga olishi, jarayonlarni jo'shqin tarzda namoyon etishi, mashg'ulotlar o'tkazish va o'qitilayotgan fanni o'zlashtirishni, umuman, butun ta'lim jarayoni samarasini oshirishi, talabalarda o'z egallagan bilimlariga baho berish imkoniyatini ta'minlashi zarur. Aynan shu nuqtai nazardan, zamonaviy multimediali texnologiyalarning tatbiq etilishi yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni hal qilishda va an'anaviy o'qitish usulining bir qator kamchiliklarini bartaraf etishga ko'mak beradi.

Hozirgi davrda oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida virtual stendlardan muvaffaqiyatli foydalanilmoqda. Virtual stendning o'zi nima va ta'lim samarasini oshirishda qanday ahamiyatga molik? Virtual stend — bu o'quv amaliy stend yoki o'quv-malaka ustaxonasi bo'lib, o'quvchi-talabalarining nazariy bilimlarini mustahkamlashga, kompyuter dastur va texnologiyalari orqali ma'lum yo'nalishda zaruriy ko'nikmalarni hosil qilishga yordam beruvchi ta'limiy AKT vositasidir. Virtual stendlar har bir o'quvchi-talabaga texnikaga oid o'z kirish ko'rsarkichlarini «o'rgatishga», o'z bilimlarini nazorat qilishga imkon beradi. Laboratoriya ishini o'tkazishda, uni zarur tartibda tushunish va boshqalar bilan bog'liq vaqt yo'qotish masalasi esa kompyuter samarasi hisobiga bartaraf etiladi.

Bunda, ayniqsa, moliyaviy zaxiralarning tejab qolinishi muhimdir. Zamonaviy oddiy kompakt diskka o'nlab, ba'zan esa yuzlab laboratoriya ishlarini joylashtirish mumkin. Endi bir dona shunday virtual laboratoriya stendi qanchalik arzonga tushishini hisoblab chiqish qiyin emas. Bundan tashqari, ular bilan birga, ta'lim muassasalarini yalpi ta'minlash mumkin. Internetga ulanish tarmog'ining mavjudligi esa, undan ham yaxshi samara beradi. Ta'lim jarayoniga virtual stendlarning joriy qilinishi natijasida, an'anaviy ta'limga nisbatan mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha ta'lim jarayonining yanada yuqori sifati ta'minlanadi. Bunga avtomatlashtirilgan o'qituvchi va test o'tkazuvchi, tizimlar, test topshiriqlari va o'z-o'zini tekshirish uchun savollardan iborat ixtisoslashgan o'quv-uslubiy qo'llanmalardan foydalanish, o'quv jarayonining uslubiy asosini tezkor yangilash hisobiga erishiladi. Bugungi kundagi o'qitishning tashkiliy shakllari, zamonaviy multimedia texnologiyalari hamda ta'lim uchun turli zarur imkoniyatga ega bo'lmoqdamiz. Bu esa ma'lum darajada turli ta'lim muassasalari mutaxassislari diplomlarining qadri yuqori bo'lishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda multimedia texnologiyalari — ta'lim jarayonini axborotlashtirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Ta'lim jarayoniga multimedia texnologiyalarini joriy etish talabalar va o'quvchilarni intellektual rivojlantirish hamda jamiyatimizni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirishning muhim shartidir. Shu sababli ham bugungi kun o'qituvchisi tinimsiz o'z ustida ishlashi, keng ijodiy tafakkurga ega, ilg'or pedagogik va multimedia texnologiyalarini samarali qo'llay oladigan shaxs sifatida o'z kasbiy-mutaxassisligi uchun zarur fazilatlar egasi bo'lishi davr talabidir. Ta'lim jarayoniga

zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi dasturiy va metodik ta'minotni takomillashtirish, moddiy baza, shuningdek, o'qituvchi mutaxassislar malakasini oshirishni talab etadi. Multimedia vositalari pedagog-kadrlarining malakasini va mahoratini yanada oshirishlarida ham muhim ahamiyatga molikdir.

FIZIKA O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING ZAMONAVIY O'ZBEK MILLIY MODELI «DASTPANJA» USULIDAN FOYDALANISH

**Ravshanova Saodat,
Mansurova Shabnam,**

*Navoiy davlat pedagogika instituti talabalari
Ilmiy rahbar: dots. D.I.Kamalova*

Annotatsiya: *Bugungi kunda rivojlanib borayotgan ta'lim tizimida dars jarayonlarida ta'lim oluvchilarni turli xil metodlar va vositalardan foydalanib o'qitish asosiy o'rinda turadi. Ushbu maqolada ham o'quv jarayonida zamonaviy o'zbek milliy modeli "dastpanja" usulidan foydalangan holda dars mashg'ulotlarini olib borish haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim-tarbiya, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'zbek milliy modeli, "dastpanja" metodi, an'anaviy uslublar, milliy pedagogika.*

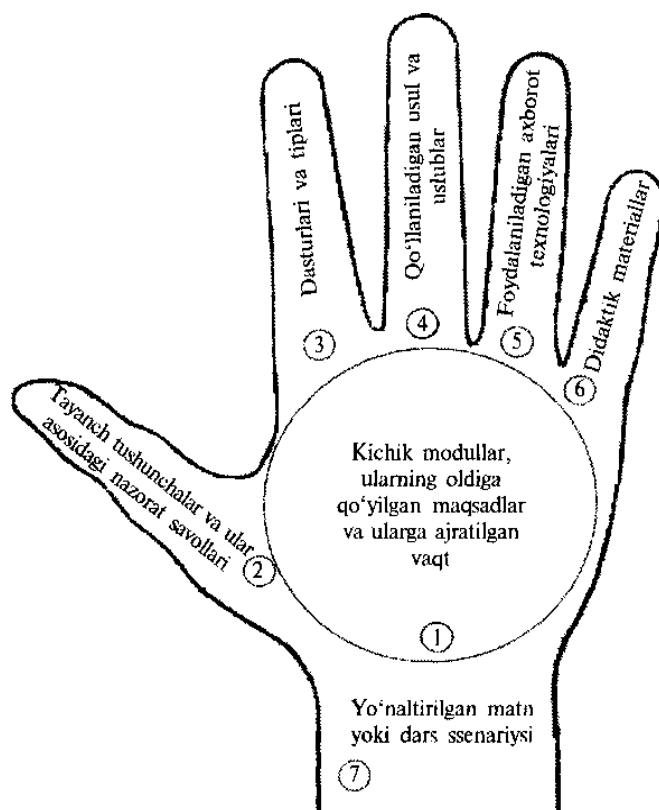
Ta'lim-tarbiya sohasini isloh qilish dasturi hayotimizga muvaffaqiyatli joriy etilishi natijasida uzluksiz ta'limning zamonaviy talablarga javob beradigan yaxlit tizimi yaratildi. Bu tizim ta'lim jarayonlarining barcha bosqichlarini – maktabgacha va maktab ta'limidan tortib o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim bo'g'inini, shuningdek, xalqaro me'yorlarga mos holda bevosita fan doktori darajasini olish uchun dissertatsiya himoyasini nazarda tutadigan oliy ta'limdan keyingi bir bosqichli ta'limni o'ziga qamrab oladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya jarayoni bilan bog'liq o'zgarishlar o'zida ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uning mazmuniga milliy ruh singdirish, samarali an'anaviy uslublarni saqlab qolgan holda ilg'or uslublarni yaratish va ularni amaliyotda qo'llash kabi masalalarni aks ettiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga qo'llash bo'yicha respublikamizning ko'zga ko'ringan olimlari tomonidan rivojlangan mamlakatlarda muvaffaqiyat bilan qo'llanib kelinayotgan pedagogik texnologiyalarni ilmiy asosda qiyosiy tahlil qilib, xalqimizning milliy pedagogika an'alaridan hamda ta'lim sohasining shu kundagi holatidan kelib chiqqan holda O'zbekistonning **milliy pedagogik texnologiyasini yaratishga** harakat qilinmoqda va bu sohada ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirildi.

Ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan professor-o'qituvchilarimizning bugungi kundagi asosiy vazifasi – bu texnologiyani chuqur o'rganib, o'zining kundalik pedagogik amaliyotida qo'llashdir.

O'quv mashg'ulotlarini pedagogik texnologiya yordamida amalga oshirishda ularda ishtirok etadigan elementlarni o'zaro funksional bog'liqlikda ekanligini ko'rsatuvchi ramziy ko'rinishni „dastpanja“ deb atadik (1-rasm).

1-rasm. Pedagogik texnologiyaning o'zbek milliy «Dastpanja» modeli

Ko'rib turganingizdek, «dastpanja»ning butunlik holati muayyan bir fanning bitta o'quv mashg'uloti, ya'ni bitta darsni, pedagogik texnologiya tili bilan aytganda, bitta o'rta modulini ifoda etgan. Uning **birinchi** raqamli elementida, ya'ni «dastpanja»ning kaftida, shu mashg'ulotda beriladigan materiallarni, hajmi va mazmuniga qarab, kichik modularga ajratib, ularning maqsadlari va ularga ajratilgan vaqt aniqlab olinishi ko'rsatilgan. **Ikkinchi** raqamli elementi orqali, ya'ni «dastpanja»ning «boshmaldog'i»da, har bir kichik modulda beriladigan bilimlar tizimi ichidan tayanch tushunchalar ajratib olinib, shu tushunchalar asosida nazorat savollari va bu savollar asosida test yoki boshqa nazorat shakllari tuzilishi lozimligi ko'rinib turibdi. **Uchinchi** raqamli elementidan, har bir kichik modulida qo'llaniladigan dars turi va tipining belgilanishi ko'rinib turibdi. **To'rtinchi** elementi, «dastpanja»ning «o'rta terak» barmog'ida, har bir kichik modulida qo'llaniladigan pedagogik uslublar ko'rsatiladi. **Beshinchi** raqamli elementi, «kichik terak»da, har bir kichik modulida foydalaniladigan axborot texnologiyalari ifoda etiladi. **Oltinchi** raqamli elementi, «dastpanja»ning «jimjilog'i»da, har bir kichik modulida foydalaniladigan didaktik materiallarning turi va joylari ko'rsatilishi ifodalangan. «Dastpanja»ning **yettinchi** raqamli elementi, ya'ni «bilagi» da, pedagogik texnologiyaning boshqa beshta elementida rejalashtirilgan harakatlar «kaft», ya'ni maqsadlar orqali birikib, ularda ko'rsatilgan narsalarni, ya'ni muayyan o'quv mashg'ulotida beriladigan materiallarni qaysi kichik modularda, qaysi kichik modularda, qaysi tayanch tushunchalarni qanday dars turi va tipi yordamida, qanday uslublar qo'llab turib, qaysi axborot texnologiyalar va didaktik materiallardan qanday qilib foydalanish yo'llari yozilgan dars ssenariysi ifodalangan bo'ladi. Bunda, o'quv jarayonida ishtirok etadigan barcha kuch va vositalar o'zaro sintezlashib bir butunlikni, ya'ni dars degan majmuani tashkil qiladi.

Shunday qilib, dars jarayonlarida zamonaviy va milliy pedagogik texnologiyalardan foydalanish – bugungi kunning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Har bir malakali o'qituvchi darsni turli xil metod va vositalardan foydalangan holda tashkil qilsa, ta'lim oluvchilar uchun bu ham qiziqarli, ham samarali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. B.Mirzaxmedov, N.G'ofurov va boshqalar. "Fizika o'qitish metodikasi". Toshkent. 2010.
2. R.I.Xolmurodov, M.Lutfullayev. "Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qitish". Toshkent. O'zRFA. Fan. 2003.
3. D.I.Kamalova. Technique of laboratory works in physics using information technologies. Science and education. July. 2020. Volume 1. Issue 4. pp. 145-148.
4. www.edu.uz
5. www.pedagog.uz

MASOFAVIY TA'LIM TIZIMI VA UNING TA'LIM TIZIMIDA TUTGAN O'RNI**Sharipova Sanobar Latipovna***Buxoro viloyat Vobkent tuman**3-umumiy o'rta ta'lim maktab informatika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Mazkur maqola masofaviy o'qitish uslubi asosida o'quvchilarni o'qitish hozirgi kunning eng rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan bo'lib, o'qituvchi bilan tinglovchilar ma'lum bir masofada joylashgan holda ta'lim berish tizimi haqida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *sputnik, interaktiv texnologiyalar, audiokonferentsiyalar, videokonferentsiyalar, elektron konferentsiyalar, virtual borliqlik, nointeraktiv texnologiyalar.*

Masofaviy o'qitish uslubi asosida tinglovchilarni o'qitish hozirgi kunning eng rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan bo'lib, o'qituvchi bilan tinglovchilar ma'lum bir masofada joylashgan holda ta'lim berish tizimidir. O'qituvchi va tinglovchining ma'lum bir masofada joylashganligi, o'qituvchini dars jarayonida kompyuterlar, sputnik aloqasi, kabel televideniyesi kabi vositalar asosida o'quv ishlarini tashkil qilishini talab qiladi. Zamonaviy kompyuter texnologiyalarining tez rivojlanib borishi, ayniqsa, axborotlarni uzatish kanallarining rivojlanishi telekommunikatsiya sohasiga o'ziga xos tarixiy o'zgarishlar kiritmoqda.

Masofaviy o'qitish quyidagi texnologiyalarni o'z ichiga oladi:

Interaktiv texnologiyalar:

audiokonferentsiyalar;

videokonferentsiyalar;

ish stolidagi videokonferentsiyalar;

elektron konferentsiyalar;

ovoz kommunikatsiyalari;

ikki tomonlama sputnik aloqa;

virtual borliq.

Nointeraktiv texnologiyalar:

bosib chiqarilgan materiallar;

audiokassetalar;

videokassetalar;

bir tomonlama sputnik aloqa;

televizion va radio ko'rsatuvlari;

disketa va CD-ROM lar.

Bugungi kunda taraqqiyot juda tez rivojlanmoqda va juda tez o'zgarmoqda.

Deyarli har daqiqada sayyoramizning turli burchaklarida o'zgarishlar, yangiliklar va kutilmagan voqealar hodisalar sodir bo'lmoqda. Har bir kunimiz informatsiya oqimi

ostida kechmoqda Ta'lim tizimida masofadan o'qitish uslubi shakllari qo'llanilmoqda. Masofadan o'qitish uslubi bu sirtqi o'qishning yangi shaklidir. Masofadan o'qitish bu mustaqil masofadan dars o'qishdir. Mustaqil o'qitish insonning mustaqil fikrlash, xolatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Masofadan o'qitishning yana bir afzalliklari shundaki, unda o'quvchi o'ziga qulay vaqtda va xattoki ishdan ajralmagan xolda o'qishi mumkin. Aynan shu afzalliklari tufayli bu uslub dunyoda kundan-kunga keng tarqalmoqda. Ko'pgina yirik korxonalar mutaxassislari malakani oshirish yoki qayta tayyorlash uchun shu uslubdan foydalanib, yiliga millionlab dollarlarni tejamokdalar.

Masofadan o'qitishning yana bir afzallik tomoni unda o'qish muddatini tinglovchilar va o'quvchilar o'zlari belgilaydilar, ya'ni ular ixtiyoriy paytda o'qishni boshlaydi, materiallarni o'qituvchi nazoratida o'zlashtiradi. O'zlashtirish topshiriqlarini, testlarni bajarishiga qarab aniqlanadi. Tinglovchilar va o'quvchilar berilgan vazifani qanchalik tez o'zlashtirsa, shunchalik tez kursni va o'qishni tugatadi va guvoxnoma oladi. Programmani o'zlashtira olmasa, unga mustaqil ishlab, o'qishni davom ettirishga imkoniyat beriladi. Masofadan o'qitish nima?

Masofadan o'qitish bu Internet tarmog'i orqali sizga qulay bo'lgan vaqtda o'qishdir. Masofadan o'qitishning tarkibiy belgilari: o'qituvchi, o'quvchi, kommunikatsiyadir.

Masofadan o'qitish tashkiliy iktisodiy afzalliklarga ham ega. Masofadan o'qitish uchun tinglovchilar uchun auditoriyalar, yotokxonalar zarur emas. Masofadan o'qitishda moliyaviy xarajatlar asosan o'quv uslubiy materiallar tayyorlash uchun, maxsus auditoriyalar uchun sarflanadi. Bu xarajatlarning asosiy qismi bu jarayonni tashkil etish bosqichida sarflanadi. Keyinchalik moliyaviy xarajatlar kamayadi. Shuning uchun tinglovchilar sonining oshishi bilan o'qish narxi ham pasayadi. Masofadan o'qitishda asosiy e'tiborni o'quv uslubiy materiallarni tayyorlashga qaratish darkor. Chunki o'quv uslubiy materiallarning sifati, masofadan o'qitish sifatining eng asosiy omillaridan biridir. O'quv uslubiy material qanchalik tushunarli va batafsil bo'lsa, shunchalik u o'quvchiga foydali bo'ladi. Ya'ni material uslubiy jixatdan puxta bo'lmog'i zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

2. I.Karimov. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: “O‘zbekiston”. – 1998.
2. B.Ziyomhammadov, M. Tojiyev. “Pedagogik Texnologiya-Zamonaviy o‘zbek milliy modeli” T.: “Lider Press” 2009
3. Tolipov O'. Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. Monografiya.-T.: “Fan”,2005.
4. Ishmuhamedov R.J. Innovation texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent, 2003.
5. Guzeev V. Ot metodik – k obrazovatelnoy texnologii. //Narodnoe obrazovanie, 1998, №5.

3.3 Internet tarmog‘i ma’lumotlari:

1. www.de.uz - Masofaviy ta'lim tizimiga bag'ishlangan veb sayti.
2. www.tatu. –TATU veb sayti.
3. www.ziyonet.uz
4. www.pedagog.uz

TA'LIM BERISH JARAYONIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH.**Raximov Dilmurod Baxtiyorovich***Farg'ona viloyati Uchko'prik tumani**2-son Kasb-hunar maktabi informatika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada, bugungi kunda ta'lim jarayoniga kompyuter va texnik jihozlarni qo'llashda samarali natijalarga erishish maqsadida zaruriy vosirarga etibor qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Multimedia, grafika, dinamika, kompyuter-axborot texnologiyalari modeli, multiplikatsiya.*

Multimedia – kompyuterda axborotning turli xil ko'rinishlari: rangli grafika, matn va grafikda dinamik effektlar, ovozlarning chiqishi va sintezlangan musiqalar, animatsiya, shuningdek to'laqonli videokliplar, xatto videofilmlar bilan ishlashdir.

Multimedia vositalari asosida o'qitish jarayonida aniq predmetni kompyuter asosida to'liq o'qitish, ma'ruza matnlarini taxrirlash, o'quvchi-talabalar topshirgan nazorat natijalarining taxlili asosida ma'ruza matnlarini bayon qilish uslubini yaxshilash, o'quvchi-talabalar axborot texnologiyalarini multimedia vositalari asosida animatsiya elementlarini dars jarayonida ko'rishi, eshitishi va mulohaza qilish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Multimedia vositalari bilan ishlaydigan o'qituvchilar qo'yidagi vazifalarni amalga oshirishlari kerak:

- ma'ruza matnlari, amaliyot bilan bog'lik topshiriqlarni tayyorlash;
- uslubiy ko'rsatmalarni, nazorat savollarini, to'g'ri javoblar variantini tuzish;
- ishchi dastur va texnologik xaritaning tuzish;
- bilimni nazorat qilish natijasini tahlil qilish;
- ma'ruza matnlarini tahrirlash;
- xar bir mavzu bo'yicha dinamik ko'rinishda aks etuvchi jarayonlarning animatsiyalarini tasavvur qilish;
- mustaqil ishlar bo'yicha o'quvchilarga nazariy va amaliy savollar yuzasidan maslahatlar berishni tashkil qilish;
- o'zlashtirilishi murakkab bo'lgan mavzular bo'yicha o'quvchilar bilan suhbat o'tkazish kabi talablar qo'yiladi.

Qo'yilgan ushbu talablar buyicha multimedia vositalari asosida dars jarayonini tashkil qilish pedagog-o'qituvchilarning yumushini osonlashtirib, o'quv jarayonini boshqarish, uning samaradorligini yanada ko'tarishga erishiladi, Shu bilan bir qatorda ta'lim muassasasi raxbariyatiga o'quvchilarning olgan bilimlarini test natijalarini ko'rib borish va ularning o'zlashtirish darajasiga baho berish, o'qituvchilarning ma'ruza matnlari va boshqa mustaqil ishlarga muljallangan materiallarining tayyorlash sifatiga baho berish, multimedia vositalari asosida laboratoriya ishlarini bajarish uchun kompyuterda modellashtirilgan virtual stendlar

joy etish, kursni o'zlashtirish buyicha uslubiy materiallarni tayyorlash uchun takliflar ishlab chiqish kabilarni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Kompyuter-axborot texnologiyalari modelidan foydalanish masalasi o'qitilayotgan fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda dars jarayonida namoyish qilinishi kerak bo'lgan obyektning ichki, tashqi hossalarni ko'rsata olishdek muhim vazifani amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o'z navbatida axborot-pedagogik texnologiyalar asosida multimediali elektron darsliklar (MED) yaratish mumkin ekanligini ko'rsatadi.

Multimedia vositalari o'quv jarayonida quyidagi eng muhim jixatlari bilan alohida ahamiyatga egadir:

differensial va individual o'qitish jarayonini tashkil qilishi;

o'qish jarayonini baholash, teskari aloqa bog'lashi;

o'zini-o'zi nazorat qilish va tuzatib borishi;

o'rganilayotgan fanlarni namoyish etishi va ularning dinamik jarayonini ko'rsatishi.

fan mavzularida animatsiya, grafika, multiplikatsiya, ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalardan foydalanishi;

o'quvchi-talabalarga fanni o'zlashtirish uchun strategik ko'nikmalar hosil qilishi va hokazo.

Shuningdek, multimedia vositalarining amaliy tomoni ulardan o'quv jarayonida foydalanish va kelgusida ta'lim tizimida o'quv jarayoni uchun ma'lumotlar bazasini va virtual stendlar yaratishdek muhim vazifani amalga oshirishga zamni hozirlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

3. I.Karimov. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.

T.: "O'zbekiston". – 1998.

2. B.Ziyomhammadov, M. Tojiyev. "Pedagogik Texnologiya-Zamonaviy o'zbek milliy modeli" T.: "Lider Press" 2009

3. Tolipov O'. Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. Monografiya.-T.: "Fan",2005.

4. Ishmuhamedov R.J. Innovation texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent, 2003.

5. Guzeev V. Ot metodik – k obrazovatelnoy texnologii. //Narodnoe obrazovanie, 1998, №5.

3.3 Internet tarmog'i ma'lumotlari

5. www.de.uz - Masofaviy ta'lim tizimiga bag'ishlangan veb sayti.

6. www.tatu. –TATU veb sayti.

7. www.ziyonet.uz

8. www.pedagog.uz

**PEDAGOGIK TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA O'QITUVCHINING
FAOLIYATI****Xolmatov Kamron Yuldashaliyevich ,****Turehanov Farhod Alihanovich***Respublika musiqa va san'at kolleji o'qituvchisi**Toshkent shahar*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik mahorati bayon etilgan. Shuningdek, o'qituvchining pedagogik maqsadi, mavzuni o'quvchilarga yetkazib berishi keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Axborot texnologiya, dastur, konsepsiya, kadr*

Zamonaviy o'qituvchi – kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisidir. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, “Ta'lim to'g'risida»gi “O'zbekiston Respublikasi Qonunlari asosida milliy tajribaning taxlili va ta'lim tizimida jaxon miqyosidagi yutuqlarga tayanib yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish, istiqbol vazifalarini ilgari surish va xalq etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirishda pedagog mahorati alohida o'rin tutadi.

Milliy dasturda ko'zda tutilgandek, zamonaviy axborot texnologiyalari va kompyuterlar mukammalashib, o'quv jarayoniga tatbiq etib borilyapti. O'qituvchining pedagogik mahorati – o'quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo'naltirish, talaba- o'quvchilarda dunyoqarash qobiliyatini shakllantirish, jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillik uyg'otish asosiy vazifalardan hisoblaniladi.

Pedagogik maqsadning o'ziga xosligini quyidagilarda bilish mumkin: Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya'ni pedagogik faoliyatning natijasi jamiyat manfaatlari bilan bog'liqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni ta'minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o'tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.

Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi hamda bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta'kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, ana shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham o'z-o'zidan kelaveradi».

Pedagogik ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Buni anglagan holda mohir pedagoglar o'z faoliyatining mantiqini o'quvchilar ehtiyojlariga

muvofig holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining «o'sib», uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;
- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondashishi;
- o'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Inson o'zining alohida xususiyatlariga ega bo'lgan, ro'y berayotgan voqealarni idrok qila oladigan va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir. Pedagog doimo o'sib-o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan hatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi. O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof-muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

O'quvchi shaxsiga doimo ijobiy-axloqiy ta'sir ko'rsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachi hisoblanadi. Bunga erishish uchun pedagog o'zining axloqiy sifatlarini doimo takomillashtirib borishi talab etiladi.

O'quvchilarni mehnat, muloqot, o'yin, o'qish kabi faoliyat turlarida ishtirok etishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog o'zining individual pedagogik tizimiga ega bo'lishi lozim. Bunda albatta mamlakatimizdagi ilm-fan, ta'lim, milliy-madaniy qadriyatlar, hamda musiqiy meros, musiqiy ijrochilik, xonandalikdagi qator yutuqlarimiz bilan o'quvchi-yoshlarni tanishtirib borish katta ahamiyat kasb etadi.

U o'quvchi-yoshlar psixologiyasini o'rganishi va har biriga nisbatan individual yondoshishi, dars va mashg'ulot jarayonida ularning talab va istaklari qondirilishi uchun harakat qilishi, yaxshi ijodiy natijaga erishishga, har bir o'quvchi-yoshlarni safarbar eta olishi, bir so'z bilan aytganda, yoshlarning ma'naviy ehtiyojini qondirish uchun sharoit yaratishi lozim. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda undan yuqori badiiy did, yangilikni tez his qilish, hayot bilan hamnafas bo'lish, mohir tashkilotchilik qobiliyati talab qilinadi. Bosh vazifa - badiiy ijodiyot yoki san'atning biror tor yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash emas, balki, har tomonlama komil insonni tarbiyalash uchun uni axloqiy pok, go'zallik va ezgulikni yaxshi his eta oladigan, o'z axloqi bilan boshqalarga o'rnak bo'la oladigan ma'naviy yetuk insonlarni tarbiyalash ishiga ko'maklashishdir.

O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash va unga puxta talim berish ishida o'quv-tarbiyaning yanada samaradorligini taminlash maqsadida cholg'u ijrochiligi malakalarini egallash uslubiyotining nazariyasi va unga xos bo'lgan o'rgatish "texnologiyasini"

rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. WWW.aim.uz
2. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003.

AN`ANAVIY VA NOAN`ANAVIY DARSLARNI O`QITISH MODELLARI

Xolmatov Kamron Yuldashaliyevich ,**Turehanov Farhod Alihanovich***Respublika musiqa va san'at kolleji o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada hozirgi kunda keng qo'llanib kelinayotgan an'anaviy va no'anaviy darslarni kamchiliklari va imkoniyatlari, shuningdek, o'qitish modellari haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Passiv, samaradorlik, metod, model*

An'anaviy dars o'tish modelida ko'proq ma'ruza, savol —javob, amaliy mashq kabi metodlardan foydalaniladi. SHu sabab, bu hollarda an'anaviy dars samaradorligi ancha past bo'lib, o'quvchilar ta'lim jarayonining passiv ishtirokchilariga aylanib qoladilar.

An'anaviy dars o'tishda mashg'ulotning bosqichlarini quyidagicha rejalashtirish mumkin.

1. *Kirish.* O'tilgan materialni takrorlash; darsning maqsadini tushuntirish; yangi darsning mavzusi va mashg'ulot rejasi bilan tanishtirish.

2. *YAngi mavzuni yoritish.* YAngi mavzuni kichik — kichik bo'lakchalarga bo'lib berish; rang —barang misollarni imkoni boricha ko'rgazmali taqdim qilish; mavzudan chetlashmaslik; materialning murakkab tomonlarini qayta tushuntirish; o'quvchilarning tushunganlik darajasini tekshirib borish; teskari aloqani ta'minlash.

3. *Yo'naltirib turiluvchi mashq.* O'quvchilar mashq (yoki masalani) mustaqil bajarishadi, o'qituvchi esa ularni nazorat qilib, tuzatish kiritib boradi.

4. *Mustaqil bajariladigan mashq.* O'quvchilar mashqni mustaqil holda o'qituvchi yordamisiz bajarishadi.

5. *O'quvchilarning tushunganlik darajasini tekshirish.* Nazorat savollari bilan murojaat etish va mavzuni o'zlashtirish darajasini aniqlash.

6. *YAkunlash.* Dars mavzusining asosiy tushunchalarini va o'quv maqsadlarini jamlash.

Ko'rinib turibdiki, an'anaviy dars mashg'ulotida barcha dars bosqichlari qadambaqadam amalga oshiriladi va hech qanday g'ayrioddiylik mavjud emas. Bu o'quvchini darsga bo'lgan ishtiyoqining sustligini va dars o'tishdagi bir xillikni ta'minlaydi. SHunday bo'lsada, an'anaviy o'qitishda o'ziga xos ijobiy va salbiy xususiyatlar mavjuddir. Zero, *an'anaviy ta'lim metodlari quyidagi afzalliklarga ega:*

- Ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lgan va aniq ma'lum tushunchalarni, fanni o'rganishda foydali ekanligi. Bu an'anaviy ta'limda ilmiylik tamoyilining amal qilayotganligi va o'quvchida tizimli bilimlarning hosil bo'layotganligidir.

- O'qituvchi tomonidan o'qitish jarayonini va o'qitish muhitini yuqori darajada nazorat qilinishi, ta'limning tarbiyaviy xarakterini ifodalaydi. Bunda talabalar sust ishtirok etsalar ham, dars mashg'ulotida ular yuqori intizom na'munalari ko'rsatadilar.

• Vaqtdan unumli foydalanish natijasida barcha mashg'ulot bosqichlarining to'liq amalga oshishi va vaqt taqsimotining izchillik bilan namoyon bo'lishi kuzatiladi.

An'anaviy ta'lim metodlari bugungi kunda qator kamchiliklarga ham egaki, bu o'quv jarayonida noan'anaviy ta'lim metodlarini qo'llash ehtiyojlarini paydo qiladi. Bu kamchiliklar quyidagilardir.

• O'quvchilar passiv ishtirokchi bo'lib qoladilar, dars mashg'uloti markazida hamda asosiy boshqaruvchilik rolida o'qituvchining turganligi bunday passivlikka olib keladi.

Noan'anaviy (ta'lim jarayoni markazida o'quvchi bo'lgan) o'qitish metodlarning afzalliklari:

- O'qitish mazmunini yaxshi o'zlashtirishga olib kelishi.
- O'z vaqtida aloqalarning ta'minlanishi.
- Tushunchalarni amaliyotda qo'llash uchun sharoitlar yaratilishi.
- O'qitish usullarining turli xil ko'rinishlari taklif etilishi.
- Motivatsiyaning yuqori darajada bo'lishi.
- O'tilgan materialning yaxshi eslab qolinishi.
- Muloqotga kirishish ko'nikmasining takomillashishi.
- O'z—o'zini baholashning o'sishi.
- O'quvchilarning predmetning mazmuniga. o'qitish jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabati.
- Mustaqil fikrlay oladigan o'quvchining shakllanishiga yordam berishi.
- Nafaqat mazmunini o'zlashtirishga yordam bermay, balki tanqidiy va mantiqiy fikrlashni ham rivojlantirishi.
- Muammolar yechish ko'nikmalarining shakllanishi.

Noan'anaviy o'qitish metodlari quyidagi kamchiliklarga egadir.

- Mashg'ulotga tayyorgarlik uchun juda ko'p vaqt talab etilishi.
- O'quvchilarni har doim ham kerakli nazorat qilish imkoniyatining pastligi.
- O'qituvchining o'zi ham yaxshi rivojlangan fikrlash qobiliyatiga va muammolar yechish ko'nikmalariga ega bo'lishining talab etilishi.

SHunday qilib, bugungi kunda dars mashg'ulotlarida ham an'anaviy, ham noan'anaviy o'qitish modellaridan foydalaniladi. Bunda mavzuning xususiyatiga, o'zlashtiriladigan materialning mazmuniga va o'quv maqsadlarining tarkibiga va nazorat tizimining qanday tashkil etilish jihatlariga e'tibor beriladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli — tuman o'quvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini ko'tarilishiga olib kelar ekan.

Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik — kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda bahs, munozara, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, tadqiqot, rolli o'yinlar metodlarini qo'llash, rang—barang qiziqituvchi misollarning keltirilishi,

o`quvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash, rang — barang baholash usullaridan foydalanish, ta`lim vositalaridan joyida va vaqtida foydalanish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. WWW. Ziyο. Com
2. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ПЕДАГОГИК
КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИНГ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ****Абдурахимова Дилфузахон***Андижон вилояти Олтинкўл тумани**33-ИДУМ мактаби бошланғич синф ўқитувчиси*

Аннотация: *Бошланғич синф ўқитувчиларининг ўқувчиларга фанлар бўйича таълим беришда муваффақиятини таъминлайдиган касбий - педагогик компетенцияларининг хусусиятлари ва муаммолари кўриб чиқилди.*

Калит сўзлар: *Педагогик технология, компетенция, касбий ва педагогик компетенция, инновацион педагогик технологиялар.*

Хар бир инсоннинг, хар бир оиланинг, жамиятимизнинг мукаддас вазифаси қобилиятли фарзандларни ўстириш, уларни жисмоний ва маънавий етук, ота-онасига, Ватанига содиқ инсонлар этиб тарбиялашдан иборат.

Тарбия воситалари ва усулларига келганда шуни алохида қайд этиш лозимки, бунда хар бир халқнинг шаклланган хаётий, тарихий тажрибалари, урф-одатлари, қадриятлари ва адабий, маданий мероси ва анъаналарига таянмоқ кўпроқ самара бериши мумкин.

Бунинг боиси шуки, хар бир халқ, хар бир мустакил давлат маънавияти ва мафқурасининг шаклланиши ва камоли ўша халқнинг ўтмишидаги анъаналарининг бор йўқлигига кўп жихатдан боғлиқ.

Жумладан, биз Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Ахмад Яссавий, Бахоуддин Нақшбанд ва Нажмиддин Кубро кабиларнинг маънавиятига таяниб янглишмадик.

Халқимизнинг ана шу бой тарихий тажрибалари урф-одатлари маънавий тарбиямиз учун муҳим восита бўлиб хизмат этди ва этмоқда.

Бизнинг халқимизда бундай давр уйғониш даври ва унинг маданияти бўлди. Мазкур даврда қарийб барча қомусий олимларнинг хулосасида «комил инсон» шахснинг шаклланиш факторларини асосан илмий билимлар мажмуасини эгаллашда деб қарадилар.

Билим инсониятни ҳақиқатга етакловчи куч ва инсонпарварликка ундайди деб ҳисобладилар.

Мамлакатимизда таълим-тарбия соҳасига катта эътибор қаратилмоқда, Бошланғич синфларда ўқув машғулотларини олиб борадиган педагоглари, таълим ва тарбия жараёнида педагогик фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш педагогик компетенциявийлиги катта аҳамиятга эгадир.

Бошланғич синф ўқитувчиларининг касбий-педагогик компетенциявийлиги муаммоси ҳозирги вақтда жуда долзарб муаммо бўлиб келмоқда.

Ушбу муаммога бағишланган адабиётлар ва тадқиқотлар таҳлили умумтаълим мактабларининг бошланғич синф ўқитувчилари касбий-педагогик

компетенцияларининг назарий ва амалий жиҳатларини ривожлантириш зарурлигини кўрсатмоқда.

Биз томонимиздан олиб борилган кузатув ва ўрганишлар шуни кўрсатдики, хозирги вақтда бошланғич синф ўқитувчилари томонидан таълим ва тарбия бериш жараёнида, ўқувчиларга қисқа вақт давомида катта хажмдаги маълумотларни етказиш ҳамда ўқувчиларни дарс жараёнида фаол иштирокини таъминлаш қийинлашиб бораётганлигини кўрсатади.

Ушбу қийинчиликнинг асосий сабаби, ўқитувчиларнинг касбий ва педагогик компетенцияларининг ривожланмаганлигидадир.

Шундай қилиб, компетенцияга асосланган педагогик ёндашув асосида, таълим жараёнига янги инновацион педагогик технологияларга бўлган эҳтиёжнинг ортиб бориши ва ушбу технологияларни ўқувчиларга таълим бериш амалиётида етарли даражада қўлланилмаётгани билан боғлиқ деб хисоблаймиз.

Ушбу муаммони ҳал қилиш йўлларида бири сифатида, мактабларда “Устоз-шогирд” анъаналарини ривожлантириш ҳамда ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институтларида, барча бошланғич синф ўқитувчиларини янги инновацион педагогик технологиялари бўйича кўникма ва малакаларини ошириш мақсадга мувофиқдир.

Ўқитувчининг асосий мақсади - ўқувчиларга жисмоний, ақлий, ахлоқий, маънавий нуқтаи назардан таълим ва тарбия беришдан иборатдир.

Ўқитувчи ўқувчиларга меҳр қўя билиши керак, чунки ўқитувчилик касби инсоният тараққиётининг ва ривожланишининг асосий устунларидан биридир. Ўқитувчилик касбида асосий нарса мол – дунё ва пул эмас, балки инсоният учун фидойиликдир.

Таълим жараёнида бошланғич синф ўқитувчиси ўзининг педагогик компетенцияларидан оқилона фойдалана билиши муҳим ва масъулиятли вазифадир.

Биз қуйидагиларни таклиф қиламиз: Бошланғич синф ўқитувчиларининг компетенцияли ўқитувчиси, бу билим, кўникма, қобилият, шунингдек фаоллик, масъулият, кўп қирралик, вазиятни англаш, тушунча, мақсадга мувофиқлик ва иродали сифатлар мажмуига эга шахс бўлишини талаб этади.

Мустақил Ўзбекистоннинг келажаги бўлган ёшларнинг комил инсон бўлиб шаклланишини таъминлаш, ўз юртига муносиб ворислар юксак фазилатли, соғлом фикрловчи, миллий ва умуминсоний қадриятларини эъзозловчи этиб тарбиялаш, жамоатчиликнинг маъсулиятли, шарафли бурчи хисобланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.-Т.: Ўзбекистон, 1988. 2.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2008..
3. M.Mirsolieva., G.Ibragimova — Ta'lim texnologiyalari va pedagogik mahorat.T:2015.
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-T:2003

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ПСИХОЛОГИЯНИНГ АҲАМИЯТИ

Абдурахманова Феруза Алишеровна

1- курс магистранти

Ўзбекистон Миллий Университети

Ўзбекистон республикаси, Тошкент шаҳри

КИРИШ. Мустақиллик йилларида кадрлар тайёрлаш сиёсати буткул янги босқичга кўтарилиб, замонавий талабларга жавоб берадиган юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш биринчи даражадаги вазифага айланди. Чунки, давлатнинг илмий, техникавий, сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий ва маданий жиҳатдан жадал ривожланиши кўп жиҳатдан ижтимоий-иқтисодий тараққиётга эркин мослашадиган, юксак маънавий ва ахлоқий сифатларга эга бўлган мутахассисларга боғлиқдир.

Айни шу жиҳатларни инобатга олган ҳолда 2020 йил 6 ноябр куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди. Қарорда Мактабгача таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги билан биргаликда Финляндиянинг таълим соҳасидаги ижобий тажрибасини Ўзбекистон Республикаси таълим тизимига ҳамда Дастурга жорий қилиш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш вазифасининг белгиланганлиги келажакда бу тизимни янги босқичга кўтаради.³⁰

“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси”га³¹ мувофиқ “Узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш” бугунги кунда муҳим вазифалар ҳисобланади. Жумладан, педагогик психологияга оид илмий тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш алоҳида аҳамият касб этади.

Сўнги йилларда замонавий таълим тизимида ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида тез-тез содир бўлаётган психологик салбий ҳолатлар, таълим-тарбия жараёнида кузатилаётган ахлоқий инқирозлар мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштириш ва мазмунан замонавийлаштиришни талаб қилмоқда. Бу эса ўз навбатида педагогик психологияга оид илмий-амалий тадқиқотларни жадаллаштиришни тақозо этади.

³⁰ www.lex.uz/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4884-сон Қарори.

³¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Тошкент: 2017. 39-бет.

МЕТОДЛАР. Ёш авлоднинг таълим ва тарбия билан боғлиқ психологик муаммолари йирик олимлар, файласуф ва ёзувчиларни ҳам мунтазам жалб этиб келган. Дастлабки педагогик-психологик мазмундаги асарлар XVII-XVIII диний-ахлоқий таълимотлар замирида ёритилган. Россияда психологик тадқиқот намуналари Шарқ ва Ғарб маданияти таъсирида инсон руҳияти билан боғлиқ турли асарларда шаклланиб келган. В.Н.Татишев, А.Н.Радишев, Н.И.Новиков ва бошқаларнинг асарларидаги дастлабки қарашлари ҳам психик тараққиётнинг ўзига хос хусусиятлари, психик ривожланишдаги тафовутлар билан йўғрилгандир.³²

Бугунги кунда мамлакатимизнинг бир неча нуфузли олий таълим муассасаларининг кафедра ва лабораторияларида таълим-тарбиянинг психологик хусусиятлари билан боғлиқ жараёнларни ўрганувчи етук мутахассислар томонидан махсус техник воситалар билан жиҳозланган шароитларда илмий-амалий тадқиқот ишлари тизимли тарзда йўлга қўйилган.

Таълимдаги мазкур долзарб муаммолар олимлар томонидан замонавий методологик тамойиллар асосида ҳал этилиши лозим. Шунингдек, хорижий давлатлардаги педагогик психология борасида қўлга киритилган энг илғор илмий ютуқлардан ҳам самарали фойдаланиш натижасида ўзимиз учун зарур йўналишларни ва тенденцияларни белгилаб олишимиз мумкин. Бу жиҳатларни инобатга олган ҳолда Қори Ниёзий, С.Ражабов, М.Воҳидов, Р.Гайнутдинов, П.Иванов, Р.Суннатова, М.Воҳидов, М.Давлетшин, Э.Ғозиев, А.Жабборов каби кўплаб олимларимиз мазкур йўналишда ўз илмий тадқиқотларини олиб боришди.

Маълумки, таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этишда педагогдан биринчи навбатда ўқувчининг руҳий ҳолатини ўрганиб бориш талаб этилади. Машҳур немис психологи Э.Мейерманнинг “боланинг ўқув маскани даврида унинг руҳи ва танасида кечаётган ўзгаришларни тўлиқ билмай туриб, унга буйруқ ёки таълим ўтказиб бўлмайди”, деб таъкидлайди. Унинг фикрича экспериментал педагогиканинг мақсади айти шу муаммоларга қаратилмоғи даркор. Америкалик психолог-олим С.Холл ҳар қандай бола ўзининг индивидуал тараққиётида филогенезни онтогенезда такрорлайди, шу боис болаларга ибтидоий инстинктларни оғриқсиз, енгил кечиши учун қўлай имкониятлар яратиб бериш зарур деб айтади. С.Холл ўз тажрибалари асосида бой ашъвий далиллар тўплаб, бола ҳақида психологик, физиологик ҳамда педагогик билимларнинг комплекс дастурини яратиш ғоясини олға суради. Швейцариялик психолог Э.Клапаред эса “Бола психологияси ва экспериментал педагогика” асарида қизиқиш, мотив, эҳтиёжларнинг методологик асослари, болалар тафаккурининг хусусиятлари ва ривожланиш қонуниятлари, ўхшашлик ва тафовутнинг бола онгида содир этилиши тўғрисида мулоҳаза юритади.³³

НАТИЖАЛАР. Ҳозирги шароитда бўлажак педагоглардан қуйидаги касбий ва шахсий сифатлар талаб этилади: ўзгарувчан ҳаётий вазиятларга тез мослаша олиш,

³² Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. –Тошкент: ТДИУ, 2005. 11-бет.

³³ Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. –Тошкент: ТДИУ, 2005. 12-бет.

мулоқотмандлик ва жамоада ишлай билиш; ҳозирги замон ишлаб чиқариш технологиясини яхши билиш, янги билимларни мустақил эгаллай олиш; ахборот технологияси ва ахборотлардан тўғри фойдалана олиш, телекоммуникацион воситалар ёрдамида зарурий маълумотларни излаб топиш; ақлий имкониятларни ривожлантириш, умумий маданиятини ошириш қобилиятига эга бўлиш; ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологиясига оид асосий ёндашувлар, тамойиллар, талаблар, шунингдек ахборотларни тайёрлаш, қайта ишлаш ва узатишни билиш; касбий ва ўқув-тарбиявий масалаларини ечиш учун ўқитишнинг ҳар қандай дидактик воситаларидан унумли фойдаланиш; замонавий ўқитиш воситаларини яратиш ва қўллаш, ахборот-таълим ресурсларини излаш, таҳлил этиш ва танлаш кўникмасини шакллантириш, ўқитишнинг замонавий дидактик восталари асосида таълим олувчилар ва ўқитиш тизимлари ўртасида интерфаол мулоқотни ташкил этиш, шахслараро мулоқотга киришиш ва бошқалар.³⁴ Умуман олганда замонавий таълим жараёнида педагогик психологиянинг аҳамияти кейинги йилларда таборо ортиб бормоқда. Чунки шиддат билан ривожланиб бораётган информацион олам миллий кадриятлар тизимининг инқирозини янада тезлаштириб юборди.

Бизга маълумки, психологияда бевосита ва билвосита қизиқиш турлари фарқланади. Ҳар бир педагог ўз ўқувчиларида ўз фанига нисбатан билвосита қизиқишни таркиб топтиришга ҳаракат қилади. Қизиқишлар сабабли ўқувчиларда таълимга нисбатан фаол муносабат юзага чиқади. Педагогик психологияда қизиқиш – бу таълим олувчининг ўзи учун зарур ёки қизиқарли бўлган маълум бир нарса, ҳодиса ва жараёнларга бўлган муносабати тушунилади. Қизиқишлар таълим олувчилар ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Қизиқишлар таълим муассасалари ўқувчиларига фанларни пухта ўзлаштиришига, билимларининг ўсишига, дунёқарашларининг кенгайишига йўл очиб беради.

Бу ўринда педагогларнинг асосий вазифаси ўқувчилардаги қизиқишларни чуқурлаштириш, кенгайтириш, таъсирчан қилиш, қизиқишларининг марказига айланиб қолган фаолият билан шуғулланиш истагига, майлига айлантиришдир. Ўқувчиларнинг муайян мақсадни кўзлаб иш тутишида, қийинчиликларни енга олишида, ишдан чалғитадиган нарсалар билан шуғулланишдан ўзини тия олишида, унда ўқишга иштиёқ таркиб топтиришда намоён бўладиган ирода таълим жараёнида алоҳида аҳамият касб этади. Чунки, иродавий фаоллик таълим-тарбиянинг зарур шarti ҳисобланади. Таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг кундалик режими, ўқиш ва яхши дам олишларини тўғри ташкил этиш ҳам уларда ироданинг юксалишига сабаб бўлади. Психологлар томонидан олиб борилган тадқиқотларда шу нарса яққол кўзга ташланадики, таълим жараёнида берилган топшириқларнинг талаба ва ўқувчилар томонидан пухта ўзлаштирилиши кўп жиҳатдан ироданинг қандай тарбияланганлигига боғлиқдир.

³⁴ Ҳамидов Ж. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси. Педагогика фанлари бўйича докторлик (dsc) диссертацияси автореферати, Тошкент: 2017. 19-бет.

Таълим жараёнида билиш жараёнларини шакллантиришга алоҳида эътибор бериш лозим. Зеро билиш жараёнлари жуда мураккаб фаолият бўлиб, унда жонли мушоҳададан абстракт тафаккурга, абстракт тафаккурдан амалиётга ўтилади, ана шундан сўнг объектив ҳақиқат билиб олинади.

Таълим муассасаларида “тарбияси қийин” ўқувчиларнинг доим мавжудлигини эсдан чиқармаслик лозим. Педагогик психологияда уларнинг бир қанча классификациялари мавжуд.

1-гурух – ижтимоий салбий мустақкам қарашлари эга ўқувчилар;

2-гурух – қонунбузарларга тақлид қилувчилар;

3-гурух – ижобий ва салбий хулқ-атвор стереотиплари ўртасида иккиланувчи, ўз хатоларини тушунувчи ўқувчилар;

4-гурух – иродали ўқувчиларга бўйсунувчилар;

5-гурух – қонунбузарлик йўлига тасодифан кириб қолганлар;

Шуни айтиш лозимки, тарбияси оғир ўқувчилар учун улар яшаётган муҳит, оила, улар ўқиётган жамоа, синфнинг роли жуда каттадир.³⁵

Бу каби муаммоларга қарши курашишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори муҳим аҳамият касб этади. Чунки, мазкур қарор билан халқ таълими ходимларининг касбий эҳтиёжларини ташхис қилиш асосида уларнинг индивидуал ривожланиш дастурини ишлаб чиқиш ва дастурга мувофиқ малакасини ошириш тартибини амалиётга киритиш ҳамда туман (шаҳар) халқ таълими бўлимларининг Педагогик-психологик ташхис фаолиятини ташкил этиш шўъбалари негизида белгиланган штатлар доирасида юридик шахс мақомисиз Болаларни ижтимоий-психологик қўллаб-қувватлаш марказларини ташкил этиш вазифаларининг белгилаб берилди.

Шунингдек, мазкур қарор билан Болаларни ижтимоий-психологик қўллаб-қувватлаш марказларининг асосий вазифалари этиб, қуйидагилар белгиланди:

- ўқувчи-ёшларнинг психологик саломатлигини муҳофаза қилиш, уларнинг барқарор ижтимоий ва интеллектуал ривожланишини таъминлаш;

- ўсмирларни ижтимоий реабилитация қилиш, турли хил зўравонлик кўринишларининг олдини олиш, суицидал ҳолатларга мойиллиги бўлган ўқувчиларни барвақт аниқлаш ва уларга ижтимоий-психологик ёрдам кўрсатиш;

- халқ таълими тизимида касб-хунарга йўналтириш ва психологик-педагогик хизмат кўрсатиш, илғор тажрибаларга асосланган касб-хунарга йўналтиришнинг замонавий шакл ва услубларини жорий этиш;

- мактабларда психологик хизматни такомиллаштириш, психологларни методик қўллаб-қувватлаш ва профессионал ривожлантириш, халқ таълими ходимларининг педагогик фаолиятга шахсий мувофиқлигини ўрганиш.³⁶

³⁵ Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. –Тошкент: ТДИУ, 2005. 55-бет.

³⁶ www.lex.uz/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4884-сон Қарори.

Президентнинг мазкур қарорида белгилаб берилган бундай вазифаларни сифатли амалга оширилишида педагогик психология мутахассисларига катта масъулият юклаши шубҳасиздир.

ХУЛОСА. Шундай қилиб, педагогик психология фани психология илмининг тармоғи сифатида, таълим-тарбиянинг шахсга самарали таъсир этувчи омиллари, қонуниятлари ва механизмларини ўрганувчи фан бўлиб, асосий масалалар ёшларнинг таълим-тарбия муассасаларидаги ҳатти-ҳаракатларининг психологик қонуниятларига дахлдордир. Педагогик психологиянинг предмети сифатида ўқув масканида билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш қонуниятларини, бу жараёнларда содир бўладиган индивидуал тафовутларни, ўқувчиларда фаол, мустақил ва ижодий тафаккурни таркиб топтириш қонуниятларини тадқиқ этиш ҳисобланади. Ушбу фаннинг муҳим вазифаларидан бири эса таълим муассасаларидаги таълим жараёнини янада такомиллаштиришнинг психологик асосларини ишлаб чиқишдан иборатдир.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Тошкент: 2017.

2. Акрамова Ф., Лутфуллаева Н., Хайдарова Х. Педагогик психология. – Тошкент: ТДИУ, 2005.

3. Ҳамидов Ж. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси. Педагогика фанлари бўйича докторлик (dsc) диссертацияси автореферати, Тошкент: 2017.

4. www.lex.uz

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИ
ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ****Мехманов Равшан***Фарғона давлат университети ўқитувчи*

Жамиятимизда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, аҳолининг, айниқса, ёш авлоднинг жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан мунтазам шуғулланиши учун замон талабларига мос шарт-шароитлар яратиш, спорт мусобақалари орқали ёшларда ўз иродаси, кучи ва имкониятларига бўлган ишончни мустаҳкамлаш, мардлик ва ватанпарварлик, она Ватанга садоқат туйғуларини камол топтириш, шунингдек, жисмоний тарбия ва спортчиларнинг тайёргарлик жиҳатларига алоҳида эътибор берилмоқда.

Илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технология соҳаларининг мавжуд тараққиёти замонавий жамият қиёфасини белгилаб бермоқда. Замонавий жамиятнинг энг муҳим характерли жиҳати унинг барча соҳаларида глобаллашувнинг кўзга ташланаётганлигидир. Глобаллашув ўз-ўзидан тезкор ҳаракатланиш, зарур ахборотларни зудлик билан қўлга киритиш, уларни қайта ишлаш ва амалиётга самарали татбиқ қилишни тақозо этади. Бу тарзда ҳаракатланиш имкониятига ўз соҳасининг билимдони бўлган, касбий малакаларни юқори даражада эгаллаётган, бой тажриба ва маҳоратга эга кадрларгина эга бўладилар. Шундай экан, олий таълим муассасаларида кадрларни тайёрлаш жараёнида даврнинг мазкур талабини инобатга олиш мақсадга мувофиқдир.

Жисмоний баркамол авлод тарбияси ва унинг камолоти, барқарор турмуш тарзи маданияти орқали йўлга қўйилади. Унга асосий мезони бўлиб индивиднинг соғломлиги, саломатлиги даражаси олинади. Соғломлик, саломатлик эса инсон жисмининг камолотига бориб тақалади ва унинг тамал тошини қўйиш биологик ёшининг илк давридан амалга оширилади.

Ҳозирги кунга келиб соғлом ҳаёт кечиришнинг муҳим омилларидан бири спорт соҳасига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилмоқда. Бунинг сабаби спортнинг соғлом турмуш тарзи ва барқарор тараққиёт омиллардан бирига, ҳамда халқлар ўртасидаги тинчлик ва ҳамжиҳатликни таъминловчи воситага айланганидир.

Таълим муассасаларида жисмоний тарбия тизимини модернизация қилиш ва ёшлар учун жисмоний тайёргарлигини яхшилашнинг асосий йўналишлари, талабалар учун жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш тизимини такомиллаштириш бўйича чора тадбирлар, шунингдек таълим тизимида мажбурий жисмоний тарбия машғулотларининг самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар бериш билан амалга ошириш керак. Шу мақсадда ҳам бугунги кунда Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спорт соҳасини ривожлантириш масаласига давлат сиёсати даражасида қаралиб, ундан миллат генофондини соғломлаштириш, жисмоний ва интеллектуал салоҳиятли

авлодни тарбиялашнинг кафолатли воситаси ва миллий истиқлол ғояларини тарғиб қилишда стратегик аҳамиятга эга бўлган муҳим соҳа сифатида фойдаланилмоқда.

Жисмоний тарбия деганда энг аввало инсон танасининг анатомик тузилиши, аъзоларнинг шаклланиши, ривожланиши ва ҳаракат фаолиятларини (физиологик) бажариш даражалари тушунилади. Улар инсон танасини табиий ҳаракат малакалари ва махсус машқлар билан тарбиялаш, мустаҳкамлаш ва ўстириш тушунчасини билдиради.

Эътироф этмоқ лозимки, жисмоний тарбияга таъбот илмининг буюк донишманди Абу Али ибн Синодек ҳеч ким таъриф ва баҳо бера олмаган. Яъни унинг тавсифи бўйича бадан тарбия билан муттасил шуғулланувчилар ҳеч қандай дорига муҳтож бўлмайдилар. Шу сабабдан Ибн Сино ҳар бир инсон доимо соф ҳавода юриши, меҳнат қилиши, тоғларга саёҳат қилиб дам олиши, қайиқларда сайр этиши ва саломатлиги ҳамда тетиклигига қараб курашга тушиши, от чоптириши ва ҳоказо фаол амалий ҳаракатларни бажариши, унга одатланиши керак деб тавсия берган. Бадан тарбия машқларини меъёрида ва ўз вақтида бажариш, машқлардан кейин эса сувда чўмилиш ёки нам сочиқ билан баданни ишқалаб артиш йўллари ҳам энг аввало Ибн Сино тажрибаларда синаб, ўзининг “Тиб қонунлари” китобларида ёзиб, илмий мерос қилиб қолдирган.

АДАБИЁТЛАР:

1. М.Н.Норқобилов, З.С.Мирходжаева, В.В.Маҳмудов. Жисмоний маданият ва спорт машғулотларида соғлом турмуш тарзини талабалар онгига сингдиришда педагогик ёндашувлар. Монография. Тошкент, 1998.
2. А.Нормуродов. Жисмоний тарбия. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2011.
3. М.Махкамов, Қ.Содиқов. Соғлом авлод яратайлик. Тошкент, 1996 й.

**МАКТАБ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЧИЗМАЧИЛИК ФАНИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ****Бобоева Зулфия Акбаржонова***ФарДУ Санъатишунослик факультети
Тасвирий санъат кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: *Чизмачилик ўқитувчилари малакасини ошириш курсининг ўқув дастури асосида тузилиб,замонвий ёндашувларга эътибор бериш керак. Шунингдек мактабларда чизмачилик фанини ўқувчиларга ўргатишда катта эътибор бериш.*

Калит сўзлар: *чизмачилик, таълим, дарс бериш, дастур, умумий ўрта таълим мактаблари*

Ўзбекистон ривожлантириш концепциясида Ўзбекистон Республикасининг 2035 йилгача Республикаси халқ таълими тизимида чизмачилик фанини ривожланиш стратегиясининг концепцияси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712 сонли ҳамда 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора -тадбирлар тўғрисидаги ПФ-5812 сонли ва 2019 йил 8 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-5847 сонли фармонлари.2025 йилгача Ўзбекистон саноатининг ривожлантириш концепциясига кўра мактаб муассасаларида чизмачилик фанини такомиллаштиришга эътибор бериш керак. Бу ишларни амалга ошириш учун педогогик технология- педогогик мақсадларга эришишда фойдаланилади.Чизмачилик фанини ўқитишда замонавий ёндашув ва имкониятлар (илғор хорижий тажрибалар) модулининг ишчи ўқув дастури ишлаб чиқиш кераклиги бизга маълум [1-7].

Бугунги кунда мактабгача умумий ўрта таълим мактаб тизимида таълим олаётган ўқувчилар юқори даражада таълим олиш ,фан соҳасида етарли билим қўникма ва малакаларини шакллантириш долзарб масалага айланиб бормоқда.Саноатнинг бевосита ривожланишда чизмачилик фанда эгалланиладиган график билимлар (эскиз бажариш) хар хил турдаги чизмаларни ўқиш ўз ўрнига эга эканлиги намоён бўлмоқда,бу эса иқтисодиётнинг барча сохаларини ривожлантиришда чизмачилик фанини салмоғини кучайтиради [15- 17]. Бизга маълумки тасвирий санъат ва чизмачилик фани инсонларни тасаввур этиш, буюмларни тузулишини,ички кўринишини чизишларни ўргатади. Техник олийгоҳларга ўқишга келаётган талабалар чизмачилик фанини бошланғич билимини мактабдан мукамал билимга эга бўлиб келишлари керак.Лекин баъзи бир мактабларда мутахассис этишмагани сабабли, чизмачиликка яқин фан ўқитувчилари дарс бериб келмоқда. Мактаб таълим тизимида давлат томонидан берилган барча фанларни мактаб ўқувчилари ўзлаштиришлари мажбурдир. Аммо чизмачилик фанини барча мактаб ўқувчилари иккинчи даражали

бўлиб қолгани аниқ кўриниб турибди. Бу фанни умум таълим мактабларида ўқитилишидагуманитар ва политехник йўналишларга амалга оширишимиз ва умумий ўрта таълим мактаблардаги чизмачилик фанини ўқитиш жараёнини рақамли технологиялар, замонавий ёндашувларни жорий этиш керак [2-20].

Малакали мутахассис бўлиб шаклланишда фақат ўз соҳасининг билимдони ва шу йўналишдаги ахборотларни эгалланиши билан бир қаторда улардан ҳар хил касбий вазиятлар юзага келганда ўринли фойдалана билиш ҳам талаб қилинади. Умумий ўрта таълим мактабларида чизмачилик фанини ўқитиш сифатини ошириш учун, биринчи ўринда намунавий дастур , замонавий методик таъминот комплексни яратиш, график таълим самарадорлигининг юқори бўлишини таъминлайди. - Чизмачилик дарсларини ташкил қилишда компьютер технологияларининг имкониятидан кенг фойдаланиш зарур. - Ўқувчиларни политехник билимини ривожлантиришга йўналтириш; - Ўқувчиларнинг фазовий тасавурини ривожлантиришга қўмаклашувчи “Чизмачилик электрон” дарслик яратиш мақсадга мувофиқ бўлади. Таълим бериш ва билим бўшлиқларини тўлдиришда чизмачилик ўқитувчиси фан дастуридаги мавзуларни янги пед технология ва креатив изланишларга эга бўлишига эътибор беришимиз керак.

- Умумтаълим мактабларида ўқитиладиган амалдаги чизмачилик фани мазмуни, мустақил ҳаётда қўллаш имконияти бўлган техник ва график саводхонликни танқидий фикрлаш, ижодкорлик компетенциялар ва фанлараро интегратив ёндашувларнинг камлиги;

Педагогларнинг методик таъминотини яхшилаш, чизмачилик фани ўқитишни замон таълабига мос равишда янгиланишни тақозо этмоқда.

- Чизмачилик ўқитишда ўқувчилар билан ҳамкорликда ишлаш каби хулосаларни келтириб чиқармоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. И. Рахмонов- Чизмачиликдан дидактик ўйинлар”1992 й.
2. Умронхўжаев-“Мактабларда чизмачилик дарслари”.
3. Азизхўжаев Н.Н. “Педагогик технологиялар ва педагогик моҳияти ва замонавий лойиҳаси. Т; РТМ, 1999 й.
4. Fayzimatov, Sh N., Y. Y. Xusanov, and D. A. Valixonov. "Optimization Conditions Of Drilling Polymeric Composite Materials." The American Journal of Engineering and Technology 3.02 (2021): 22-30.
5. Yunusali Yuldashalievich Xusanov, and Dostonbek Azim O'G'Li Valixonov. "POLIMER KOMPOZITSION MATERIALLARDAN TAYYORLANGAN DETALLARNI PARMALASHNI ASOSIY KO'RINISHLARI" SCIENTIFIC PROGRESS, VOL. 1, NO. 6, 2021, PP. 1169-1174.